

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна
наукова праця на
правах рукопису

ВІЛКОВА ДАР'Я СЕРГІЇВНА

УДК 327.8.32.321

ДИСЕРТАЦІЯ

СЛАБКІ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

291 - Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

29 – Міжнародні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня *доктора філософії*

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Вілкова Д. С.

Науковий керівник – КАПТОНЕНКО Микола Геннадійович, кандидат політичних наук, доцент

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	21
1.1. Концептуально-методологічна основа дослідження	21
1.2 Історіографія дослідження проблеми	27
Висновки до Розділу 1	51
РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ, ВИМІРИ ТА ІНДЕКСИ ВИЗНАЧЕННЯ СЛАБКОСТІ ДЕРЖАВ	54
2.1 Підходи до визначення та виміри слабкості держав	54
2.2. Metodologia ta ratingy viznachennya slabkikh derzhav	83
Висновки до Розділу 2	97
РОЗДІЛ 3. ПРОЯВИ СЛАБКОСТІ ДЕРЖАВ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	99
3.1 Слабкість держав та її прояви на міжнародній арені	99
3.2 Транснаціональний тероризм як ключова загроза міжнародній безпеці	107
Висновки до Розділу 3	139
РОЗДІЛ 4 ШЛЯХИ ТА СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СЛАБКОСТІ ДЕРЖАВ	141
4.1. Стратегії організацій-донорів (ОЕСР, ООН, Група Світового Банку, МВФ)	141
4.2 Нова угода із взаємодії зі слабкими державами та Стокгольмська декларація	160
4.3 Акт подолання слабкості держав і Стратегія США з попередження конфліктів та сприяння стабільності	169
Висновки до Розділу 4	179
ВИСНОВКИ	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	186

АНОТАЦІЯ

Вілкова Д.С. Слабкі держави в системі міжнародної безпеки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». (29 – Міжнародні відносини). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2021.

Слабкість держав, що характеризується неспроможністю здійснювати ключові функції, є важливим чинником у системі міжнародної безпеки. Такі країни є схильними до створення і поширення транснаціональних загроз різних типів – від переливання насилля, тероризму, до ряду гуманітарних, як потоки мігрантів чи проблеми в сфері охорони здоров'я. Розуміння основних показників слабкості, її проявів та симптомів у державах, а також окреслення потенційних стратегій подолання слабкості є нагальними питаннями у сфері міжнародних відносин.

У дисертації проведено комплексний аналіз поняття слабких держав, основних етапів виникнення дискурсу навколо терміну, означено ключові особливості подібних неефективних державних утворень. У дослідженні надано характеристику ряду транснаціональних загроз, серед яких ключову увагу приділено транснаціональному тероризму та зв'язку між цим поняттям та слабкими державами. Проаналізовано ключові стратегії подолання слабкості держав з урахуванням позицій як міжнародних-організацій донорів так і представників подібних державних утворень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що було проведено комплексне дослідження характеристик і проявів слабкості держав, їх ролі та місця у системі міжнародної безпеки. Дослідження було

спрямоване на відстеження ключових етапів становлення та зміни дискурсу щодо слабких держав та їхнього впливу на міжнародну безпеку, відслідковування змін у підходах до розгляду та вимірювання слабкості, аналізі стратегій подолання слабкості держав.

До новизни дослідження можна віднести наступні положення.

Вперше було:

- здійснено хронологічних аналіз різних етапів становлення дискурсу щодо слабких держав;
- спростовано проблему деталізації різних ступенів слабкості держави;
- запропоновано авторський погляд на геополітичний вплив дискурсу слабких держав від початку 1990-х до сьогодні;
- комплексно проаналізовано ключові рейтинги та проекти з вимірювання слабкості держав;
- здійснено критичний аналіз положень програм та стратегій подолання слабкості міжнародними організаціями-донорами;
- відзначено еволюцію термінології стосовно слабких держав: від невдалості до слабкості (failure to fragility);
- охарактеризовано поняття слабкості представниками таких держав, що формують організацію G7+.
- проаналізовано найбільш нещодавні стратегії з підтримки стабільності;

удосконалено та детальніше вивчено:

- понятійний апарат стосовно вивчення проблематики слабких держав;
- класифікацію існуючих поглядів на проблематику слабких держав за групами дослідників;
- існуючі стратегії подолання слабкості, перспективи їх втілення та основні відмінності;

- питання зв'язку поглибленого інтересу до слабких держав в умовах певного вакууму безпеки, заповненого загрозою транснаціонального тероризму;

уточнено:

- поняття слабкості (fragility) та антонімічного стійкості (“resilience”)
- ситуацій та контекстів слабкості (situation of fragility; context of fragility)

Подальшого дослідження отримали такі тези:

- Аналіз ряду досліджень та загалом історіографії проблематики дає змогу виокремити певні етапи в дослідженні слабких держав.
- Фокусування на проблематиці слабких держав – свідчення того, що вони самі та транснаціональні загрози, що від таких держав походять, заповнили певний вакуум безпеки, що утворився для США внаслідок зникнення з політичної карти світу Радянського Союзу.
- Поняття стійкої держави, що було актуалізовано на противагу слабкості державних утворень не є синонімом до сильної попри поверхневу близькість обох означень;
- Тренд на деталізацію ознак слабкості та продукування ряду схожих за суттю означень є пережитком перших десятиліть дослідження поняття слабких держав;
- Ілюстративними документами, що свідчать про певну еволюцію у вивченні слабких держав слугують різні видання Стратегії національної безпеки США.
- Більшість досліджень слабких держав ґрунтується на зворотньому підході тобто фокусуються на тому, чим слабкі держави не є – ефективними утвореннями, здатними надавати базові послуги населенню.

- Найбільшу зацікавленість рейтингах та індексах, що вимірюють слабкість держав мають різноманітні міжнародні донори, які послуговуються подібними матеріалами для визначення кредитоздатності держав та зменшення ризиків.
- Слабкі держави відігравали роль “безпечних гаваней” і плідного ґрунту для появи та розвитку терористичних організацій.
- Неадекватна спроможність до здійснення ефективного врядування - одна з ключових характеристик слабких держав.
- Існує прямий зв’язок між високим рівнем слабкості держав і тим, наскільки в подібних місцях активізуються різні терористичні угруповання.
- Пост-пандемічні зміни в суспільстві та загальні тренди на радикалізацію, особливо молоді, свідчать про те, що найближчим часом образ терориста може змінитися.
- У країнах, де спроможності урядів майже відсутні, необхідно залучати інші інструменти, як от міжнародні домовленості чи створення трастових фондів з великою кількістю донорів, як сприяли б поділенню відповідальності між національними та міжнародними установами.
- Існуючі шляхи подолання слабкості держав - це широка мережа аналітичних та практичних зусиль представників різних країн та організацій, що поступово розвивалася.
- Підхід до подолання загрози екстремізму має фокусуватися на розбудові партнерств з лідерами думок, громадським суспільством та суб’єктами приватного сектору в слабких державах, тобто з тими, хто готовий зобов’язатися ефективно та підзвітно врядувати.
- Слабкість держав розмиває мир та дестабілізує партнерські країни та регіони.

- Розгляд проблематики слабких держав крізь призму системного підходу як елемент системи міжнародної безпеки дозволяє зосередитися на найбільш серйозних викликах для системи міжнародної безпеки.
- Слабшання – характерна риса всіх держав, що існують за умов поствестфальського світопорядку, а стрижневе поняття суверенітету поступово втрачає суть та вагу на фоні глибинних соціальних та технологічних змін.
- Слабкі держави є тими елементами системи міжнародної безпеки, що несуть явні чи досі не проявлені загрози, особливо в найгірших випадках наявності прогалин у таких аспектах, як авторитет, спроможність та ефективність центральної влади та уряду.

Вищевикладені тези мають не лише теоретичне, але і практичне значення. З наукової точки зору, запропоновано декілька концептуальних альтернатив термінам, що вживаються українськими дослідниками для означення поняття та характеристик слабкості держав. Напрацювання даного дослідження можуть стати основою для подальших наукових розробок, зокрема, щодо ефективності стратегій подолання слабкості, а також для подальшого аналізу кореляції слабкості держав та загроз міжнародній системі поза транснаціональним тероризмом. Висновки дисертації можуть бути використані в процесі здійснення політики України стосовно міжнародного співробітництва з питань попередження конфліктів, протидії слабкості держав, ефективної співпраці з організаціями донорами з менеджменту міжнародною допомогою тощо.

Ключові слова: слабкі держави, система міжнародної безпеки, транснаціональні загрози, транснаціональний тероризм, стійкість, ситуації слабкості, контексти слабкості.

ANNOTATION

Vilkova D. Fragile states in the international security system. – Qualifying scientific work as a manuscript. Thesis for a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 291“International relations, public communications and regional studies” (29 – International relations). – Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ministry of Education and Science of Ukraine. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2021.

State weakness or fragility that is characterized by inability of a state to perform key functions, is an important factor in the international security system. Such countries are prone to creating and spreading transnational threats of all types such as violence and conflict spillover, terrorism and a range of humanitarian threats such as migrant flows and problems in healthcare systems. Understanding the main indicators of state weakness, its manifestations and symptoms as well as outlining potential strategies for overcoming the problem are urgent for current international relations.

The dissertation provides a comprehensive analysis of the concept of fragile states and the main stages of the discourse around the term. Key features of such ineffective state entities are identified. The study characterizes a number of transnational threats with the main focus being on transnational terrorism and the link between this concept and the one of fragile states. The key strategies for overcoming state weakness are analyzed, taking into account the standpoints of both international donor organizations and representatives of fragile states themselves.

The scientific novelty of the obtained results is the fact that a comprehensive study was conducted on the characteristics and manifestations of state fragility, the role and place of fragile states in the international security system. The research aimed at tracking the key stages of formation and change

in the discourse on fragile states and their impact on international security. The focus was on tracking changes in approaches to addressing and measuring state weakness as well as on analyzing counter strategies with regard to state fragility.

The novelty of the study includes the following provisions.

For the first time:

- chronological analysis of different stages of the discourse on fragile states is conducted;

- the issue of the need to detail various degrees of weakness of the state is refuted;

- the author's view on the geopolitical influence of the discourse of fragile states from the early 1990s to the present is proposed;

- key ratings and projects measuring state fragility are comprehensively analyzed;

- a critical analysis of the provisions of programs and strategies to overcome state fragility proposed by international donor organization is conducted;

- the evolution of terminology in relation to fragile states is tracked: from failure to fragility;

- the notion of state fragility is characterized from the standpoint of the g7+ organization members;

- most recent counter-fragility strategies to maintain stability are analyzed;

The study of the following issues is improved and detailed:

- conceptual apparatus for studying the issue of fragile states;

- classification of existing views on fragile states by grouping researchers;

- existing strategies for overcoming fragility, prospects for their implementation and the main differences;

- the question of the connection between the high interest in fragile states amidst a certain security vacuum filled with the threat of transnational terrorism;

The following points are defined more accurately:

- the concept of “fragility” and the antonymous one of "resilience";
- situations of fragility, contexts of fragility.

The following ideas were further researched:

- Analysis of a number of studies and the historiography of the issue in general allows for identifying certain stages in the study of fragile states.

- Focusing on the issue of state fragility proves that such entities themselves and the transnational threats that come from such states have filled a certain security vacuum created for the United States as a result of the disappearance of the Soviet Union from the political map of the world.

- The concept of a resilient state, which was actualized in contrast to fragile states is not synonymous with that of a strong one despite the superficial proximity of both definitions.

- The trend towards detailing the characteristics of state fragility and producing a number of essentially similar meanings is a remnant of the first decade of the study of the concept of fragile states.

- Illustrative documents that show a certain evolution in the study of fragile states are various editions of the US National Security Strategy.

- Most studies of fragile states are based on the so-called opposite approach, i.e., they focus on what such states are not - effective entities capable of providing basic services to the population.

- The greatest interest in ratings and indices that measure state fragility are various international donor organizations that use similar research to determine the creditworthiness of states and reduce risks.

- Fragile states may play the role of "safe havens" and serve as ground for the emergence and development of terrorist organizations.

- Inadequate capacity for good governance is one of the key characteristics of a fragile state.

- There is a direct link between the high level of state fragility and the extent to which various terrorist groups are active in such places.

- Post-pandemic societal changes and general trends of radicalization, especially among young people, indicate that in the near future the image of a terrorist may change.

- In countries where the capacity of governments is almost non-existent, other instruments need to be involved, such as international agreements or the creation of trust funds with a large number of donors, which would help to share responsibilities between national and international institutions.

- Existing ways of overcoming state weakness are based on a wide network of analytical and practical efforts of representatives of different countries and organizations, which has been gradually developing.

- The approach to overcoming the threat of extremism should focus on building partnerships with opinion leaders, civil society and the private sector in fragile states, i.e., those who are willing to commit to effective and accountable governance.

- State fragility erodes peace and destabilizes partner countries and regions.

- Consideration of the issue of fragile states by applying a systemic approach as an element of the international security system allows us to focus on the most serious challenges for the international security system.

- State weakening is a characteristic feature of all states that exist under the post-Westphalian world order, and the core concept of sovereignty is gradually losing its essence and role considering profound social and technological changes taking place.

- Fragile states are those elements of the international security system that pose direct and indirect threats, especially in the worst cases of authority, capacity and legitimacy gaps being presented by governments.

The aforementioned ideas have not only theoretical, but also practical value. From a scientific point of view, several conceptual alternatives to the terms used by researchers to describe the concept and characteristics of state

fragility have been proposed. The findings of this study can serve as a basis for further research, in particular on the effectiveness of strategies to overcome state fragility, as well as for further analysis of the correlation between state fragility and threats to the international system other than transnational terrorism. The conclusions of the dissertation can be used in the process of implementing Ukraine's policy on international cooperation in conflict prevention, countering state fragility, effective cooperation with donor organizations in the management of international aid, etc.

Key words: *fragile states, international security system, transnational threats, transnational terrorism, resilience, situations of fragility, contexts of fragility.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1) Вілкова Д. (2020) Поняття слабких держав як відповідь на загрози міжнародній безпеці. Філософія та політологія в контексті сучасної культури, 1(25), 162-169.

2) Вілкова Д. (2020) Віхи, тенденції та підходи до вивчення слабких держав. *Politicus*, 2, 126-131.

3) Вілкова Д. (2019) Еволюція досліджень поняття слабких держав, *International Relations Review*, (4), с. 24-37.

4) Вілкова Д. (2019) Слабкі держави і загроза транснаціонального тероризму. *Hileya: Scientific Bulletin*. – Kyiv: «Publishing house «Hileya». – Volume 148 (No 9). Part 3. Political Sciences, 20-25.

5) *Vilkova, D. The changing attitude towards state fragility (1991-2018) PNAP (Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej)*, 38 (1), pp.313-318.

6) *Vilkova D. Decoding state fragility: Recent trends and developments (2015 2019) Reality of Politics Quarterly 2020*, № 3 (13), pp. 41-52.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1) Вілкова Д. С. Зміна підходів до слабких держав за Стратегіями національної безпеки США (2002-2017 рр) [Текст] // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2020. – 84 с. С. 65-69. (3-4 липня 2020 р.; форма участі – заочна.)

2) Вілкова Д.С. Поняття пастки слабшання держав. [Текст] // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Стратегія розвитку держави в умовах новітніх викликів міжнародному порядку: політичний, правовий, економічний, гуманітарний, екологічний виміри”.

Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 160 с. С. 11-14.
(травень 2020 р.; форма участі – заочна.)

3) Транснаціональні загрози, що походять від слабких держав, як ключові у ХХІ ст. [Текст] // Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини» / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 5. 264 с. С. 64-66. (травень 2020 р.; форма участі – заочна.)

ВСТУП

Актуальність теми. Зростаюча нестабільність міжнародного середовища пов'язана з проблематикою слабких держав ще з часів завершення Холодної війни. Подібні низькоефективні державні утворення в різних регіонах світу створюють чимдалі більше загроз для сусідніх країн і міжнародної спільноти загалом. Дослідники розглядають поняття слабкості держав поряд з транснаціональними загрозами безпеці, збройними конфліктами, зниженням показників розвитку цілих регіонів.

Транснаціональні загрози, котрі створюють та поширюють слабкі держави складають небезпеку для населення не тільки самих країн, але і їх сусідів. Вони варіюються – від глобальної загрози тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, посилення нестабільності, політичного насилля, конфліктогенності регіонів до гуманітарних загроз, що не визнають державних кордонів, а саме міграційних криз, проблем у сфері охорони здоров'я тощо.

Збільшення кількості або погіршення умов у слабких державах призводить до політичних та економічних криз, поширення насилля, внутрішніх конфліктів, громадянських воєн, нестабільності в сусідніх державах.

Навіть за відсутності насилля слабкість однієї держави регіону зменшує фінансові можливості і перспективи сусідніх. Відтак наявність слабких держав у різних регіонах є вкрай вартісною для міжнародної спільноти. Це, у свою чергу, породжує ряд викликів для балансірів системи міжнародної безпеки – як держав, так і міжнародних організацій, зокрема донорів. Пошуки шляхів та стратегій подолання проблеми слабкості держав досі залишаються на порядку денному, і за останні три десятиліття зазнали серйозних змін.

Слабкі держави можна вважати і навмисно створеним дискурсом, який став ілюстративним прикладом поширення концептів у світі, де

розвиваються технології, зокрема комунікаційні. Від заповнення вакууму безпеки після розпаду Радянського Союзу до концентрації на загрозі транснаціонального тероризму після 11 вересня 2001 року – все це етапи еволюції бачення слабких держав міжнародною спільнотою. Проблема слабкості тісно прив'язана до Цілей розвитку ООН, різних інститутів глобального співробітництва, та неурядових організацій.

Практична значущість нашої роботи полягає в аналізі існуючих визначень поняття слабкої держави, підходів до нього, оцінці викликів і загроз, котрі такі держави створюють для міжнародних відносин, а також у пошуках та аналізі існуючих шляхів подолання проблеми слабкості держав.

Об'єктом дослідження є система міжнародної безпеки.

Предметом дослідження є слабкі держави, які створюють загрози для системи міжнародної безпеки.

Метою даного дослідження є аналіз підходів до визначення поняття слабких держав, зміни поглядів на концепт слабкості держав та його зв'язку з загрозами системі міжнародної безпеки, методології існуючих рейтингів, визначення напрямів та стратегій подолання слабкості держав .

У відповідності до мети дослідження ставляться такі ***завдання***:

- розкрити існуючі погляди на проблематику слабкості держав з використанням системної методології через встановлення зв'язку між роллю та місцем слабких держав та стабільністю системи міжнародної безпеки;
- відслідкувати зміни в підходах до вивчення слабких держав, вимірювання, визначення критеріїв слабкості та визначити вплив дискурсу на практичні кроки, які здійснюють різні актори міжнародних відносин;
- визначити основні чинники, що призводять до слабшання держав та роль зовнішніх акторів у цьому процесі;

- ідентифікувати ключові загрози, котрі потенційно чи фактично становлять слабкі держави для системи міжнародної безпеки;
- виявити ступінь взаємного впливу слабких держав та загроз, що від них походять на стабільність системи міжнародної безпеки;
- проаналізувати основні шляхи та стратегії подолання слабкості держав, презентованих різними акторами міжнародних відносин.

Методи дослідження. В основі дослідження користуємося системним підходом, який визначає об'єкт – систему міжнародної безпеки – та взаємозв'язки з елементами її середовища (слабкими державами та загрозами, як вони створюють). При здійсненні аналізу ключових підходів до визначення слабких держав, а також існуючих рейтингів, індексів, їх методології, шляхів та стратегій подолання слабкості держав використовувався метод порівняльного аналізу. Описовий та аналітичний метод уможливають розкриття ключових положень дискурсу слабких держав, його генези та еволюції. Використовувався також метод контент-аналізу, зокрема при розгляді Стратегій національної безпеки США різних років та інших документів.

Хронологічні рамки дослідження переважно обмежені періодом з 1992 року донині, оскільки зиму 1992-1993 років вважаємо відправною точкою в дискурсі зі слабких держав, оскільки сам термін, що згодом пройшов декілька етапів перегляду з'явився саме в той час. Водночас, для здійснення ширшого огляду етапів становлення підходів до вивчення проблематики слабких держав згадуються також документи за період з 1970-х років, присвячені тематиці новостворених держав, інтервенцій та економічному аналізу.

Наукова новизна дослідження та одержаних результатів полягає в тому, що більшість досліджень на тему слабких держав обмежуються оглядом певного рейтингу, підходу чи виміру слабкості. Автор цього дослідження намагається проаналізувати етапи становлення дискурсу,

зміни в поглядах на слабкість держав, акценти стосовно загроз, котрі вони становлять для системи міжнародної безпеки та проаналізувати як ключові існуючі рейтинги та індекси вимірювання слабкості так і стратегії подолання. У дослідженні:

- подано класифікацію існуючих поглядів на проблематику слабких держав за групами дослідників;
- здійснено хронологічних аналіз різних етапів становлення дискурсу щодо слабких держав;
- спростовано проблему деталізації різних ступенів слабкості держави;
- запропоновано авторський погляд на геополітичний вплив дискурсу слабких держав від початку 1990-х до сьогодні;
- комплексно проаналізовано ключові рейтинги та проекти з вимірювання слабкості держав;
- здійснено критичний аналіз положень програм та стратегій подолання слабкості міжнародними організаціями-донорами;
- відзначено еволюцію термінології стосовно слабких держав: від невдалості до слабкості (failure to fragility);
- вперше охарактеризоване поняття слабкості представниками таких держав, що формують організацію G7+.
- вперше проаналізовано найбільш нещодавні стратегії з підтримки стабільності;

удосконалено

- понятійний апарат стосовно вивчення проблематики слабких держав;
- *уточнені* поняття слабкості (fragility) та антонімічного стійкості (“resilience”), а також ситуацій та контекстів слабкості (situation of fragility; context of fragility)

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у науковій, дослідницькій та прикладній сферах. З наукової точки зору, запропоновано декілька концептуальних альтернатив термінам, що вживаються українськими дослідниками для означення поняття та характеристик слабкості держав. Напрацювання даного дослідження можуть стати основою для подальших наукових розробок, зокрема, щодо ефективності стратегій подолання слабкості, а також для подальшого аналізу кореляції слабкості держав та загроз міжнародній системі поза транснаціональним тероризмом. Висновки дисертації можуть бути використані в процесі здійснення політики України стосовно міжнародного співробітництва з питань попередження конфліктів, протидії слабкості держав, ефективної співпраці з організаціями донорами з менеджменту міжнародною допомогою тощо.

Апробація результатів дослідження здійснювалась під час міжнародних конференцій та стажувань в Україні, Китаї, Франції, Молдові, серед яких зимова школа «Local and regional stakeholders; European integration» (University of Nantes, 2-6 лютого 2020), Літня школа «Explaining the EU's actorness and its role in the Eastern neighborhood of the EU» (10-16 червня 2019 року, Кишинів, Молдова), магістерська програма One Belt One Road (OBOR, Harbin Institute of Technology, School of Management, грудень 2018), конференції Стратегія розвитку держави в умовах новітніх викликів міжнародному порядку: Політичний, правовий, економічний, гуманітарний, екологічний виміри (Тернопіль, 5 травня 2020 року) та інших.

Публікації. Основні аспекти дослідження відображено у шести наукових публікаціях статей в українських фахових (категорія «Б») та закордонних виданнях, а також у тезах у збірниках матеріалів українських науково-практичних конференцій.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, 4-х розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 194 сторінки, з них основного тексту 173, список опрацьованих та використаних джерел (українською, англійською та російською мовами) налічує 202 найменування, 21 сторінку.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концептуально-методологічна основа дослідження

У 2021 році поняття слабкі держави не є новим ані в академічних колах, ані в політичному дискурсі. Пік популярності дискурсу про неефективні державні утворення припав на середину 2000-них, а про загрози міжнародній безпеці, що походять від країн, які демонструють неефективність на міжнародно-політичній арені відомо ще з 1990-х років.

У 1992 році на сторінках “Foreign Policy” з’явилося поняття ‘failed state’, яке стосувалося ряду країн у різних регіонах. Тоді автори Дж. Хелман і С. Ратнер наводили, зокрема, наступні приклади слабких держав:

- Гаїті, де в 1991 році відбувся черговий військовий переворот;
- “рештки” Югославії, де держави одна за одною оголошували незалежність;
- Сомалі, яку і через десятиліття називатимуть “найбільш слабкою” державою;
- Ліберію, де тривала затяжна Перша громадянська війна;
- Судан, який тоді ще включав територію нинішнього Південного Судану, і де тільки починалося тридцятиліття правління О. Аль-Башира;
- Камбоджу, де панувала політична нестабільність після падіння попереднього уряду “червоних кхмерів” і закінчення кривавої ери їх правління. [1]

На момент публікації статті, яку умовно можна вважати першоджерелом виникнення поняття, слабкі держави вважали занепокійливим феноменом. Такі країни внаслідок “громадянських війн, повалення урядів і занепаду економіки” опиняються в стані конфлікту й анархії. Такі державні утворення втрачають здатність гарантувати безпеку

громадянам, а також становлять загрозу для регіональної та міжнародної безпеки в цілому. [1]

Погоджуючись з таким баченням ефектів слабшання держав, перш ніж прослідкувати еволюцію дослідження поняття, необхідно зробити декілька уточнень, пов'язаних з перекладом і розумінням означення “слабкі.”

Якщо в перших публікаціях на цю тему слабкі держави позначалися як “failed,” нині взаємозамінними є також означення “fragile” або ‘weak.’ В українській історіографії дослідники переважно користуються поняттям “слабкі,” хоча трапляються й дослідження з використанням “невдалі”, а слабкість інколи перекладають як “крихкість”. Дослідник А. Шапошніков навіть використовує визначення “держава-невдаха”, як у публікаціях, так і в дисертаційному дослідженні “Квазідержава як феномен сучасної політики.” [2;3]

Допускаючи право на існування різних трактувань поняття слабких держав, маємо відмітити, що дане дослідження послуговуватиметься єдиним визначенням “слабкі” стосовно неефективних державних утворень, що не здатні протягом певного відрізка часу виконувати базові функції держави. Детальніше визначення слабкої держави подане в Розділі 2.

У період активного використання поняття як дослідниками міжнародних відносин, так і політичними діячами, а саме в 2000-ні роки характерним було збільшення кількості характеристик різного ступеню слабкості держав. Зокрема, дослідник О. Баутін у 2010 році надавав такі категорії: «weak state» (власне слабка держава), «failed state» (буквальний переклад - «невдала країна», інколи “країна, що не відбулася”), «failing state» («держава, що гине»), «fragile» («ламка»), «traumatized» («пошкоджена»), «diminished state» («редукована країна»). [4]

Цікаво, що з багатьох наявних визначень саме ‘fragile’ стало найчастіше використовуваним та усталеним. Саме ним послуговуються в

численних документах міжнародних організацій, таких як Організація економічного співробітництва та розвитку, яка видає звіти “States of Fragility”, а також Міжнародний валютний фонд та Група Світового банку. [5]

У 2012 році британський Центр з дослідження кризових держав видав доповідь, у якому пропонувалося змінити фокус у дослідженні слабких держав відійшовши від використання поняття “failed” (невдалої) держави до “fragile” - слабкої. Цей тренд на загал було підтримано академічною спільнотою та низкою міжнародних організацій.

Дж. Хелман і С. Ратнер дійсно ввели до вжитку поняття “failed state” на фоні низки загроз міжнародній безпеці, що виникли на зламі поствоєнної біполярної системи міжнародних відносин. Водночас, ряд дослідників зверталися до аналізу питання слабкості держав і в 1970-тих та 1980-тих роках. Відома економістка Е. Крюгер у дослідженні, присвяченому політекономії рентоорієнтованих суспільств про економічні ризики, роблячи наголос на невивідності та дороговизні інтервенцій як засобі подолання слабкості, бідності та корумпованості певних держав. Оскільки Е. Крюгер займала ключові посади в міжнародних фінансових інституціях (Світовий банк, МВФ), її погляди на слабкі держави переважно стосувалися питань ефективного управління та економічного розвитку країн. Дослідниця вважала, що інтервенції до слабких держав з корумпованими урядами та суспільство не здатні призводити до зростання чи хоча б якоїсь вигоди ініціаторам. [6]

Погляди експертів міжнародних відносин на слабкі держави у 1980-х ілюструє робота Р. Джексона та К. Розберга 1982 року, присвячена проблемі слабкості країн “чорної” Африки, яку тоді пов’язували з рядом питань, зокрема процесами деколонізації, етнічними розривами у суспільствах, що породжують політичні кризи в країнах, та громадянськими війнами. Автори розглядають державність у країнах

Африки під емпіричним і юридичним кутом, відмічаючи, що за декілька десятиліть після проголошення незалежності ряду держав наявна емпірична слабкість урядів не призвела до втрати державності юридично. [7]

Як і багато інших дослідників слабких держав, Р. Джексон і К. Розберг користуються відомим визначення держави М. Вебера - як суспільного механізму, що здійснює регулювання та забезпечення інтересів громадян на певній території та володіє монополією використання сили. Легітимність держави якраз і проявляється у визнанні її права на таку монополію. [8]

Уже в 1980-х дослідники визначали неефективність інституцій як головну характеристику слабкості держав, а також розділяли внутрішню та зовнішню легітимність влади в певній країні. За К. Гірцем, легітимність держави слід розрізняти як внутрішню - визнання уряду громадянами та зовнішню, міжнародну, що становить юридичну складову державності. Як приклади обох проявів легітимності дослідник наводив Уганду часів правління Іді Аміна та перші роки існування Радянського Союзу. [9] Цікаво, що той самий автор у 2004 році згадує слабкі держави в роботі під назвою "Що є держава, якщо не суверен?" У цьому дослідженні для означення територій слабких країн використовується словосполучення "складні місця" - "complicated places", яке активно дискутувалося у середовищі антропологів. [10]

Продовжуючи думку М. Вебера, дослідник міжнародного права І. Браунлі наводить такі характеристики держави, як визначену територію, постійно проживаюче населення, яке формує "стабільну спільноту", ефективний уряд з централізованими адміністративними та законодавчими органами, і незалежність - ішлося про визнання держави міжнародною спільнотою та здатність здійснювати міжнародні відносини. Таке бачення видається більш деталізованим, однак постають питання до щонайменше

двох характеристик - ефективності уряду та стабільної спільноти, яку формує постійно проживаюче населення. [11]

Питання ефективності уряду окремої країни є базовим у вивченні слабких держав, оскільки корелює з такими ключовими характеристиками, як спроможність (capacity) та авторитет держави, якими послуговуються більшість існуючих рейтингів слабкості держав. Необхідно також взяти до уваги, що ці характеристики було запропоновано наприкінці 1970-х в існуючих тоді міжнародно-політичних умовах та переважаючих поглядах на держави та їх роль.

Дослідник В. Зартман розглядав поняття слабкої держави (він використовував термін “collapsed”) згідно теорії соціального договору Т. Гоббса, стверджуючи, що держава стає слабкою, коли «її базові функції не виконуються, тобто коли відбувається злам чи падіння структури, втрата авторитету легітимного уряду, права й політичного устрою». [12]

Загалом, в історіографії дослідження поняття слабких держав визначаємо наступні чотири етапи:

1. 1970-ті-1990-ті - фокус на визначенні поняття. Дослідники часто проводили паралелі між усталеними визначеннями держав як акторів міжнародних відносин та їх основних функцій. Використовуються терміни “weak”, “failed”, “collapsed” тощо.
2. Середина 1990-их - середина 2000-них. Увагу дослідників зосереджено на загрозах, що походять від слабких держав та можливих сценаріях розвитку подій у країнах, де держава стає нездатною надавати основні блага та забезпечувати безпеку громадян. Звіти міжнародних організацій, академічні роботи, документи урядів багатьох країн містять інформацію про потенційні ризики та транснаціональні загрози регіональній та міжнародній безпеці, що походять від слабких держав. Ключові поняття - “failed” і “fragile.”

3. 2005-2010-ті роки. Сформульовано низку індексів та рейтингів із ключовою метою вимірювання слабкості держав, ідентифікації та опису чинників слабшання держав. Фокус досліджень зміщується до розуміння тригерів цього процесу. Група досліджень спрямована на шляхи покращення ситуацій у таких країнах, розбудову слабких держав (state-building)
4. 2014-донині - Відхід від використання поняття 'failed', на зміну якому все частіше використовують 'fragile state' або "state of fragility", пошуки шляхів подолання слабкості держав, активна критика самого терміну, що на думку деяких авторів применшує вагу акторів у міжнародних відносинах. Умовно, дослідників питання можна розділити на дві групи: критики і шукачі рішень. Крім того, популяризується поняття стійкості ("resilience") на противагу слабкості ("fragility") Це підтверджує відсутність антонімічності понять сильна та слабка в характеристиці держав.

Прослідковуючи історію входження концепту «слабкої» чи «невдалої» держави в академічну літературу, бачимо, що спершу це була ad hoc відповідь на нові види збройних конфліктів і проблемні ситуації, що виникли в різних регіонах після закінчення Холодної війни.

1.2 Історіографія дослідження проблеми

Дослідження на тему слабких держав у 1990-тих роках стосувалися, у першу чергу, ситуацій у таких країнах, де національні уряди було повалено і держави переставали виконувати свої функції, а їм на зміну приходили субдержавні чи недержавні автори.

Одними з перших дослідників слабких держав стали учасники Робочої групи з протидії послабленню держав (State Failure Task Force), пізніше перейменована в Робочу групу з протидії політичній нестабільності (Political instability task force). Саме в межах діяльності цієї групи та створеного в 1997 Центру з дослідження системного миру (Center for systemic peace) реалізовувався проєкт POLITY, спрямований на дослідження змін режиму та авторитету влади в 167 країнах світу. Ішлося про держави з населенням більше 500 тисяч осіб. З 1995 року до 29 лютого 2020 діяльність робочої групи фінансувалася ЦРУ.

Група вивчала ряд революцій, геноцидів, політичних криз у різних державах і напрацювала список історичних випадків перетворення держав у слабкі та невдалі. Працюючи в координації з Мерілендським центром міжнародного розвитку та управління Конфліктами, дослідники підготували ряд матеріалів, що стосуються, серед іншого, проблем слабшання держав на базі емпіричних досліджень у хронологічних рамках з 1946 до 2019 року. [13]

Дослідники цієї робочої групи визначили, що держава стає слабкою або невдалою за чотирьох можливих варіантів розвитку подій, що призводять до сильної політичної нестабільності. Серед них: революційні війни, тобто випадки тривалих конфліктів між урядами та іншими політичними акторами, котрі борються за повалення центральної влади або з метою повалення існуючого режиму, або для захоплення влади в окремому регіоні.

Наступний варіант: етнічні війни. Під ними маються на увазі випадки тривалих конфліктів, за яких противниками урядів виступають національні, етнічні, релігійні меншини для перегляду власного статусу в державі. Третій варіант – немирні зміни режиму. У таких випадках відбуваються несподівані серйозні зміни як урядів так і власне поведінки центральної влади, що може призводити до розпаду держав, періодів нестабільності еліт та режимів, відходу від демократії до авторитаризму. Четвертий, останній варіант, запропонований робочою групою ще в 2000 році передбачає такий розвиток подій у слабких державах як геноцид та/і те, що аналітики назвали «політицидом», тобто таку політику державних урядів чи інших субдержавних агентів, почасти за наявності громадянських воєн, що веде до знищення великої кількості жителів певної спільноти чи політичної групи.

Крім того, у документах, підготованих названою дослідницькою інституцією йшлося про а) постійні змінні, тобто фактори, присутні в державах, що слабшають «щонайменше в 70-80%» опрацьованих кейсів і б) моделі, визначені згідно отриманих даних. Головні фактори, що бралися до уваги робочою групою: якість життя, тобто матеріальне благополуччя громадян; тип владного режиму, тобто характер політичних інститутів держави; зовнішній вплив, а саме відкритість у торгівлі, участь у регіональних організаціях, наявність конфліктів у сусідніх державах; етнічний та релігійний склад населення країни та групи, що знаходиться при владі. Серед додаткових факторів, на які теж варто зважати зазначалися рівень, темпи й характер розвитку держави, тип ідеології, період, проведений лідером при владі. Такі дані відігравали роль при розгляді випадків слабшання держав у певних регіонах, але застосування їх глобально не завжди підтверджувало гіпотези дослідження.

Отож, згідно отриманих групою даних, найбільший вплив на ризик слабшання держави мав саме тип режиму, що знаходився при владі.

Іншими ключовими факторами були низький рівень матеріального благополуччя населення, що вимірювався рівнем дитячої смертності, низький рівень торгівельної відкритості держави, що визначався за частками експорту та імпорту в ВВП, а також присутність серйозних громадянських конфліктів у двох і більше сусідніх державах.

Завершимо огляд академічних джерел 1990-х, що стосувалися питання слабких держав статтею Т. Люка та Дж. Тоала, виданій у 1997. [14] Сама назва (On videocameralistics: The geopolitics of failed states, the CNN International and (UN)governmentality) здається неперекладною, оскільки включає і гру слів (“UNgovernmentality”), і авторське поняття “відеокамералістика” (дослідники стверджували, що надихалися ідеями М. Фуко та його послідовників) Автори звертають увагу на те, як за допомогою медіа так звані “Другий” (комінустичний) і Третій світи фрагментувалися після 1991 року на наступні три групи:

1. “rogue states” - держави-вигнанці, парії, неблагонадійні держави. Це термін ще згадуватиметься нижче в цьому дисертаційному дослідженні, оскільки є часто вживаним, зокрема, серед американських політиків та дослідників. Станом на 1997 рік до цієї групи віднесено Ірак, Іран, Північну Корею, Лівію [15]
2. emerging markets - країни, де формується ринкова економіка/країни з перехідною економікою - такі як Бразилія, Мексика, Аргентина, Китай [16]
3. “failed states” - невдалі країни - такі як Руанда, Сомалі, Афганістан чи Колумбія, які розглядалися як представники “збіднілого Півдня” [17]

Зосередимо нашу увагу на третій групі. У 1990-х було популярним порівняння невдалих держав з потенційними джерелами хаосу (згодом частіше використовуватиметься поняття “нестабільності”) Деякі науковці характеризували хаос як “вірус відсутності порядку”, де поширюються

проблеми довкілля, перенаселення, бідності, потоки мігрантів, етнічні конфлікти, а держави стають невдалими. (18; 19)

Саме такі негативні ефекти слабшання держав аж до етапу їх неієздатності стали основою для їх окреслення як “чорних дїр геополїтики.” Уже в 1997 дослідники зазначають, що слабких країн у світі багато, але переважна більшість населення знайома виключно з гучними кейсами - тим, що транслюється по медїа-каналах. [14] Наведені приклади включали кризу курдських бїженців внаслідок Вїйни в Затоці, голод у Сомалї 1992 року, а також подїї в Руандї в 1994-1996 роках. Такий вибїрковий пїдхїд до освїтлення подїй є вдалою ілюстрацією наступних процесїв, до яких дотичним є питання слабкостї держав як феномену епохи пїсля закїнчення Холодної вїйни:

1. По-перше, спостерїгався певних хаос у мїжнароднїй полїтиці, пов’язаний з соціальними, полїтичними проблемами та питаннями охорони довкілля. Дїйсно, перїод трансформації системи мїжнародних вїдносин та мїжнародної системи, як і змїна полярностї завжди несе в собї ряд викликїв і загроз - слабкї держави стали однїєю з них.
2. По-друге, уже тодї вїдзначалася велика роль глобальних медїа та технологїй, якї мали вплив на рїзні аспекти - вїд полїтичних проєктїв в окремих країнах до статусу глобального гегемону чи “лїдера вільного свїту.” Очевидно, що подальший технологїчний процес, поява соціальних мереж та залежнїсть великих груп населення планети вїд алгоритмїв та нейромереж, який вїдмїчаємо в 2021, лише загострює цей аспект.
3. Третїй аспект також залишається актуальним і донинї - вимоги та регулятивнї режими, з якими стикаються країни хоча б номїнально є однаковими для всїх - як для ефективних держав, так і до найбільш

слабких. Цей аспект також був популярним у літературі 1990-х, коли саме поняття слабких держав називали “неоколоніалістським” [20]

Багато дослідників визнають, що слабкі й невдалі держави - не поодинокі випадки на карті світу. Держави, де юрисдикція влади стає все більш децентралізованою, відсутній порядок, а почасти й уряд завжди були - і, швидше за все, завжди будуть. У деяких випадках вакууми влади захоплюють кримінальні синдикати, наркокартелі, навіть релігійні утворення. Станом на середину 1990-х, у медійному просторі з’являлися лише окремі випадки недієздатних країн. На думку Т. Люка та Дж. Тоала така вибірковість, зокрема, американських медіа сприяла як поширенню самого поняття, так і спонукала звикання пересічних громадян до думки, що втручання у справи чи навіть пряма інтервенція на територію таких країн США або ООН цілком виправдана чи навіть необхідна. [14]

Як приклади наводилися Ліван, Камбоджа, Сомалі та Гаїті. Тобто, ключовий аргумент наступний - “відеокамералізм” слугує інструментом у просуванні стратегії інтервенцій. Автори стверджують, що дипломатичний дует слабких держав і наддержави (США, у 1990-х саме панувала теза про однополярний світ з єдиним гегемоном) є результатом політики паніки, спрямованої на утримання існуючої системи, де ключову роль грав суверенітет (або його симуляція шляхом підтримання лояльних режимів, як це було в часи Холодної війни) Однак, Т. Люк та Дж. Тоал певні - можна ствердити, що слабшають усі держави світу - від США (з їх урядовими кризами та величезним дефіцитом бюджету) та Росії (залежної від кредитів МВФ) до Північної Кореї та Заїру (нині не менш слабка Демократична республіка Конго).

Ця смілива теза цілком корелює з дискусією про роль держави у сучасних міжнародних відносинах, точніше втрату її значущості. Погоджуємося, що ця роль поступово зменшується - з появою нових технологій, засобів комунікації, торгівельних шляхів, а також загроз у

безпрецедентно взаємопов'язаному світу. Однак, на нинішньому етапі, особливо враховуючи умови глобальної пандемії, закриття кордонів, карантинів тощо, держава досі залишається ключовим актором міжнародних відносин. У факті слабшання держав вбачаємо саме практичні прояви втрати авторитету центральних урядів, а в супроводжуючому погіршенні стану життя населення певних країн та цілих регіонів - ґрунт для загроз системі міжнародної безпеки.

Ключовим моментом, який змінив фокус у сфері дослідження проблематики слабких держав багато науковців зазначають терористичний акт 11 вересня 2001 року у США. Б. Бузан у 2006 році ретроспективно ствердив, що ця подія вирішила проблему дефіциту загроз для Сполучених Штатів. [21] Таке твердження не є безпідставним, враховуючи зовнішню політику адміністрації Дж. Буша-молодшого та проголошену Глобальну війну з тероризмом. З 2002 року кожен варіант Стратегії національної безпеки США містить пункти про слабкі держави, переважно в контексті транснаціональних загроз.

Одним з найвідоміших дослідників слабких держав є професор Гарвардського університету і Університету Тафтса Р. Ротберг, який уже в 2002 році писав про такі країни як про “резервуари та експортери” терору. [22]

За Р. Ротбергом, існування таких держав та нестабільність, яку вони створюють загрожує не лише життям їх громадян, але й миру у світі. Дослідник здійснює спробу описати “профіль” типової слабкої держави, визначаючи два ключові шляхи слабшання - економічний та політичний. Перший стосується погіршення якості життя громадян на фоні збагачення еліт, певних кланів чи груп, а також корупції, яка системно знищує потенціал ресурсної бази держави.

Стосовно політичного аспекту, у слабких державах очільники намагаються здійснювати тиск на всі гілки влади, громадянське

суспільство, а також роблять усе можливе для отримання контролю над силовими структурами. У сумі, усі ці фактори часто призводять до ситуації, коли безпека як політичне благо зникає - щонайменше для пересічних громадян слабких держав. Це, у свою чергу, впливає на легітимність влади - як внутрішню, так і зовнішню, особливо за умови поширення транснаціональних загроз.

Р. Ротберг розділяє держави на слабкі та невдалі (collapsed), наводячи різні історичні приклади. Він зазначає, що для невдалих держав характерні затяжні конфлікти, причому не власне факт наявності конфлікту чи політичної боротьби за владу, а радше їх затяжний характер є показником невдалості держав, зокрема у Анголі та Бурунді. У 2002 році Р. Ротберг визначає сім таких держав - Афганістан, Анголу, Бурунді, Демократичну Республіку Конго, Ліберію, Сьєрра-Леоне та Судан, не надаючи при цьому чіткого механізму визначення чи вимірювання слабкості.

Авторитетні рейтинги з'являтимуться за декілька років. Цікаво, що Афганістан дослідник називає "найбільшим викликом міжнародної спільноти," і озвучує цифру в 15 мільярдів доларів, які знадобляться для розбудови цієї держави в найближчому десятилітті. Як це часто трапляється з прогнозами на витрати, ця цифра виявилася замалою, а розбудова держави - неефективною. Дослідницький проєкт Інституту Вотсона Браунського університету Costs of War станом на квітень 2021 року зазначав цифру витрат на війну в Афганістані у \$2.261 трильйони доларів, витрачених США за останні двадцять років. [23]

Продовжуючи думку про необхідність якнайшвидшого спрямування сил міжнародної спільноти на подолання невдалості вказаних держав, Р. Ротберг стверджує, що "не менш ніж [новий] План Маршалла необхідний для мобілізації людських та грошових ресурсів." Таке бачення видається дещо перебільшеним, як і порівняння факту існування слабких держав з наслідками Другої світової війни.

Р. Ротбергу також належить ідея ранжування показників слабкості держави залежно від того, у скількох сферах країна є нездатною забезпечити своїх громадян позитивними політичними благами. Держави-нації існують з метою надання громадянам політичних благ – безпеки, освіти, охорони здоров'я, економічних можливостей, догляду за довкіллям, розвитку мережі інституцій, забезпеченню інфраструктури. Для того, щоб визначити рівень слабкості держав Р. Ротберг пропонував таку градацію: - безпека; - ефективність інституцій з регулювання конфліктів, верховенство права, захист власності; - залучення громадян до участі в політичному житті; - надання соціальних сервісів, інфраструктура, регулювання економіки.

Держави слабшають по-різному, і ключова ідея Р. Ротберга в цьому контексті така - жоден єдиний індикатор не надає достатньо доказів для того, щоб стверджувати, що держава починає слабшати. Необхідно брати до уваги одразу певну сукупність чинників і показників. Подібне бачення згодом ілюструватимуть численні дослідницькі спроби визначати і вимірювати слабкість держав за різними кластерами індикаторів, про що детальніше йтиметься в Розділі 2.

Другий етап дослідження слабких держав характеризувався активним просуванням поняття як у риториці офіційних осіб великих держав, зокрема у США, Великобританії, Німеччині, так і на рівні міжнародних організацій - Світового банку, ОЕСР, ООН, МВФ. На фоні подій 2001 року дискурс слабких держав і визнання їх ключовою загрозою національній безпеці був підтриманий представниками обох партій.

Період між 2001 та 2005 роком можна вважати становленням дискурсу з наголосом на розбудову держав (state-building) У своїй книзі 2004 року відомий політолог Ф. Фукуяма писав, що слабкі та невдалі держави стали найважливішою загрозою світопорядку. [24] У 2005 році тодішня держсекретар США К. Райс писала про безпрецедентну загрозу,

яку становлять слабкі держави, що сприяють поширенню пандемій, неконтрольованому руху злочинців та терористів та поширенню різних видів зброї. [25]

Таке бачення слабких держав, яке демонстрували американські науковці та політики після 2001 року збігається з поглядами представників інших країн. У 2005 році у Великобританії пропагувалися ініціативи з попередження нестабільності та стабілізації слабких держав на рівні прем'єр міністра. На базі Комітету зі сприяння розвитку (DAC) ОЕСР за партнерства програми Світового банку (LICUS) було започатковано ініціативу “Слабкі держави”, яка в різних формах здійснюється досі.

Однак, як і з переважною більшістю понять у міжнародних відносинах, уже на цьому етапі становлення дискурсу деякі науковці менш прихильно ставилися до поширення терміну. Зокрема, пропонент постколоніальних студій Дж. Хілл у 2005 році писав про недоречність використання поняття слабкі держави (та ряду його синонімів) у зв'язку з країнами Африки, оскільки такий підхід є дискримінуючим та західноцентричним. [26] Вкотре порівнюючи погляди М. Вебера на державу та існуючі визначення слабкості держав, Дж. Хілл приходять до думки, що в контексті більшості африканських країн такий підхід є проявом “іншування” (Othering) Дійсно, враховуючи різницю в рівнях розвитку різних держав світу як з позицій центр-периферія, так і Північ-Південь, можна погодитися з тим, що спроба знайти універсальні рецепти успіху (чи характеристики невдачі) в контексті розбудови держав маловірогідно буде успішною для кожної окремої країни.

Багато дослідників слабких держав зосереджуються на питаннях причин та наслідків слабкості, роблять наголос на потребі розбудови спроможності держав та легітимних інституцій, відповідальних за ефективне управління. Деякі дослідники приділяють більше уваги саме конфліктним зонам, попередженню та постконфліктному розвитку. Тобто,

можемо умовно розділити науковців, які розглядали питання слабкості держав на щонайменше три групи, згідно з позицій, яких ті дотримуються:

I. Визнання факту існування поняття слабкості держав та того, що такі країни створюють фундаментальну загрозу міжнародній системі, зокрема у сфері міжнародної безпеки. Подібна думка популяризувалася з самого початку використання поняття слабких держав в академічних колах. Для науковців, що належать до цієї групи слабшання держав є проявом кризи - суб'єктної і системної. Цей стан порівнюють з хворобою, яку країни переживають - або занепадають від - внаслідок цілого ряду причин, а також внутрішніх і деколи зовнішніх факторів. [1; 26]

II. Аналітики, які хоча й приділяють увагу поняттю слабких держав, але ставляться до нього скептично, зазначаючи проблеми з об'єктивним визначенням, епістемологією, вимірюванням слабкості. Зауважимо, що більшість "скептичних" досліджень з'явилася в середині 2000-них, на фоні подій в Афганістані та Іраку, а також появи численних рейтингів та індексів, які намагаються визначати ступені слабкості держав. "Скептики" ставлять під питання не саме поняття, визнаючи факт існування подібних державних утворень, а теоретичні та методологічні засади, якими користуються різні агенти - від міжнародних організацій-донорів до неприбуткових організацій та аналітичних центрів. Відсутність консенсусу щодо визначення поняття, методів вимірювання та класифікації є основною проблемою для дослідників цієї групи.

III. До третьої групи відносимо науковців, які або ставлять під сумнів потребу використання цього поняття, або визнають його невдалим з низки причин. Ключові претензії до поняття полягають, зокрема, у протиставленні так званих слабких держав до так званих сильних, які базуються на західно- або європоцентричному баченні держави. Деякі дослідники-африканісти ставлять під сумнів закиди про слабкість переважної частини країн Африканського континенту, визнаючи

колоніальний спадок одним з базових елементів неефективності держав у цьому регіоні. Останніми роками популярною є також думка, що зарахування країн до розряду слабких є політизованим конструктом, що слугує гегемоністичним інтересам держав зі специфічним інтревенціоністським порядком денним. Прихильники такої точки зору вважають загрози, які становлять слабкі держави для системи міжнародної безпеки перебільшеними. Для них зарахування країн до розряду слабких має негативні наслідки як для сприйняття їх іншими акторами міжнародних відносин, так і недоречним кроком загалом, оскільки зворотнє поняття ефективних держав автори називають ідеалізованим. [27]

Такі різні погляди на проблему слабких держав цікаво розглянути під наступним кутом - як прояв кризи вестфальського світопорядку. Погляд на державу як єдиного ключового актора міжнародних відносин усе менше відповідає дійсності. Як стверджував Р. Вайринен ще в 2000 році, в індустріальному світі роль держави зменшується у всіх регіонах світу, що особливо проявляється в державах, що розвиваються, а також країнах з перехідною економікою. [28, с. 43] Останні результати хвиль глобалізації, економічна криза 2008 року, криза міжнародного права, яскраво проявлена зокрема в 2014 році, міграційна криза 2015, технологізація суспільств, поява нових терористичних організацій та інших загроз - від екологічних, кібернетичних та гібридних - усе це є свідченням крокуванню світу в бік нового, поствестфальського світопорядку.

Якщо в епоху Холодної війни громадянські війни, етнічні конфлікти, заворушення та інші кризові явища на території держав, що нині визнаються слабкими, часто вважалися подіями периферійними, злам післявоєнної системи міжнародних відносин змінив акцент з сильних гравців на всіх акторів міжнародних відносин. Технологічний розвиток призводить до більшої взаємопов'язаності світу в цілому, що створює як

нагальну потребу, так і неможливість не реагувати на будь-які кризи для всіх акторів.

Існування першої групи поглядів є також проявом характерного тренду для перших декад 21 століття - сек'юритизації широкого кола питань, а також просування на міжнародно-політичному рівні зв'язки "розвиток-безпека." (development-security nexus) Водночас, бачення, що існуючі та майбутні виклики міжнародній безпеці походять з слабких держав, радше ніж від глобальних гравців, озвучені на рівні сенаторів-республіканців у США у 2004 році видаються перебільшенням, викликаним тодішньою кон'юктурою. [29]

У 2001 році М. Даффілд писав, що дискурс розвитку ('development') перекваліфікувався в механізм попередження конфліктів, що характеризувала, зокрема, мілітаризація відносин між ключовими донорами та державами Африки. [30] Ще раніше представник Копенгагенської школи Б. Бузан писав, що існують питання, які стають загрозою безпеки не фактично, а сконструювано, оскільки представляються як загроза безпеці. [31] Серйозна сек'юритизація багатьох міжнароднополітичних проблем була характерною рисою в промовах політиків та роботах науковців з міжнародних відносин після терористичного акту 2001 року. Дійсно, саме ця подія довела всьому людству, що відсутність стабільності та порядку в одному регіоні світу перетинає кордони держав і загрожує стабільності як усій міжнародній спільноті, так і архітектурі системи міжнародної безпеки.

Подібний розгляд таких ключових проблем міжнародних відносин, як зростаюча нестабільність у різних регіонах та слабкість держав дуже швидко призвів до появи в риторичі багатьох посадовців поняття "інтервенція." Йдеться не лише про Стратегію національної безпеки США, у яких ще у виданні 1997 року можна знайти термін "failed state." [32] У цьому документі, зокрема, невдалі держави згадано в першій з трьох груп

загроз національним інтересам США. Ця група мала назву “Регіональні чи державоцентричні загрози.” Першими згадуються держави, що володіють можливостями й бажанням загрозувати життєвим інтересам США, зокрема й за використання ядерної, біологічної та хімічної зброї. За ними згадуються “нестабільні нації, внутрішні конфлікти, та невдалі держави загрожують дестабілізацією регіонів,” де у Сполучених Штатів “чітко окреслені” інтереси. Маючи на увазі це формулювання, не дивує поява поняття слабких держав в одному контексті з поняттям інтервенція уже за лічені роки.

Показовим прикладом можна вважати існування *Journal of Intervention and Statebuilding* (Журнал з інтервенцій та розбудови держав), що за даними з офіційного сайту є кросдисциплінарним, присвяченим критичному аналізу міжнародних інтервенцій з фокусом на діях та практиках, що формують, впливають на та трансформують держави і суспільства. Перший номер видання вийшов друком у 2007 році. У передмові редакторів стверджується мета зробити журнал форумом для вчених і практиків для аналізу міжнародних інтервенцій з метою посилення спроможності країн. [33, р. 1] Пропонується наступне бачення розбудови держав - як побудова чи реконструкція інститутів управління, здатних забезпечувати фізичну та економічну безпеку та гарантії населенню. Редактори стверджували, що зовнішнє втручання у врядування окремих держав розглядається багатьма як панацея для широкого кола соціальних, економічних та політичних проблем. Як приклади вказувалися: постконфліктне врегулювання в таких країнах, як Боснія і Герцеговина, Косово, Афганістан, Ірак, міжнародна підтримка слабких держав, зокрема через програми з розбудови спроможності держав, які здійснюють, зокрема, *Millenium Challenge Corporation* (США), Світовий Банк та МВФ через стратегії з подолання бідності.

Дійсно, існує ряд загроз міжнародній безпеці, які створюють слабкі держави - цьому присвячено Розділ 3 цього дисертаційного дослідження. Водночас, не варто перебільшувати вплив таких країн на розстановку сил на міжнародно політичній арені в цілому.

Розгляд проблеми слабкості держав з позиції недорозвиненості таких країн був популярним, умовно, до середини 2010-х. Головною відповіддю на виклики, які породжують слабкі держави певний час вважалася зовнішня допомога. Свідченням цього є ряд документів, прийнятих на рівні міжнародних організацій, такий як ОЕСР.

У 2005 році було підписано Паризьку декларацію щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги, спрямовану на збільшення кількості такої допомоги задля досягнення Цілей розвитку тисячоліття. [34] У 2008 році було прийнято Аккрський план дій (Accra Agenda for Action), у якому розвиток спроможності країн - одне з ключових понять у вивченні слабких держав - вважався одним з головних напрямів. [35] На загал, погляд на те, що розвиток і розбудова суспільств за допомогою міжнародної підтримки досі є превалюючим, щонайменше серед представників міжнародних фінансових організацій.

З концептуальної точки зору, приблизно з 2008 році в документах ОЕСР активно популяризувалося поняття “стійкої” (resilient) держави як протилежної слабкій. Саме до стійкості (resilience) мають прагнути слабкі країни, які все частіше окреслюють як “fragile states” або “states of fragility.” Поняття невдалі (“failed”) не зникло зі сторінок академічних видань, але його використання скорочується - у тому числі й через критику багатьма дослідниками, які вважають його мало не принизливим для слабких країн. У документах Європейського союзу взагалі використовується поняття “situations of fragility” - ситуації слабшання - очевидно, щоб оминати використання “ярлика” невдалих/недієздатних щодо окремих держав.

Про цю зміну свідчить, зокрема, перейменування одного з авторитетних рейтингів, що вимірюють слабкість держав - Індексу слабких держав (Fragile, раніше Failed States Index) на базі Фонду Миру США. Більш нещодавні дослідницькі проекти, зокрема в Німеччині, також використовуються поняття слабкості (“fragility”), а не занепаду чи невдалості. [36]

Поняття стійкості як противаги слабкості заслуговує окремої уваги. Про його популярність свідчить ще один приклад зі сфери академічних журналів. У 2013 році було засновано ”Resilience: International Policies, Practices and Discourses” (“Стійкість: Міжнародн(і) політик(и), практики та дискурси”) У вступному слові редактора Д. Чендлера, який, до слова, був одним із засновників згадуваного вище “Journal of Intervention and Statebuilding,” окреслювалося широке коло питань. Серед них - практики попередження (конфліктів), розбудови спроможності держав, та інші соціальні, політичні, екологічні, географічні аспекти, що меншою мірою стосуються проблематики слабких держав. [33] Однак, у 2019 році вийшов останній номер журналу, що в тому числі свідчить і про зміну уваги до цього питання - як серед науковців, так і серед практиків на політичній арені.

Ці два поняття - стійкість і розбудова держав - є пов'язаними, оскільки поява стійких інституцій є прямим результатом вдалих операцій з розбудови держав. Визначення “стійкої” держави, що є антонімом до слабкої, було надане Комітетом сприяння розвитку (DAC) ОЕСР ще у 2008 році - стійкі держави здатні протистояти шокам, трансформуватися під впливом радикальних змін, зберігаючи політичну стабільність та попереджаючи можливе насилля всередині країни. Такі держави демонструють спроможність, ефективність та легітимність в управлінні та щодо населення на своїй території. [37; 38]

Аналізуючи поняття стійкості, дослідники Дж. Поспісіл і Ф. Кун роблять це саме в контексті різних етапів політики розбудови держав. Так, перший етап цієї політики датується ще 1997 роком, коли оперували поняттями “вирішення конфлікту”, “стабілізаційні операції”, невдалість держав (state failure) [39]

Наступний період, що припав на 2001-2005 роки характеризувався подальшою деталізацією існуючих видів невдалих держав, а розбудова інституцій та спроможностей й таких країнах вважалися головним способом виходу з ситуацію.

Наступний етап - друга половина 2000-них - характеризувався деталізацією та типізацією слабких держав. Уже тоді неефективне врядування представляється як ключовий триггер слабких держав, зокрема в стратегії USAID стосовно слабких держав у 2005. З 2011 більш популярним поняттям стає “ситуація слабкості”, що популяризується зокрема в документах ОЕСР. [40]

З тих пір можемо прослідкувати ще декілька характерних “новацій” у дослідженні проблематики слабких держав. Одним з найбільш нещодавніх трендів у підходах до подолання слабкості є не стільки прагнення розбудови “стійких” держав та інституцій - враховуючи швидкість змін середовища системи міжнародних відносин, технологічний розвиток та появу нових загроз - скільки “попередження” існуючих викликів і конфліктних ситуацій.

Свідченням цього є, наприклад, звіти Дослідницької групи зі слабкості держав (Fragility Study Group) та Робочої групи з екстремізму в слабких країнах (Task Force on Extremism in Fragile States) США.

У 2016 році, на початку строку президентства Д. Трампа одразу декілька дослідників підіймали в американській пресі проблему слабких держав та наголошували на її актуальності для зовнішньої політики тодішньої адміністрації. Зокрема, колишні держслужбовці В. Бьорнс

(заступник держсекретаря США у 2011-2014 роках, у березні 2021 року був призначений Дж. Байденом на посаду голови ЦРУ), М. Флорной (заступник міністра оборони з воєнно-політичних питань за президентства Б. Обама) та Н. Ліндборг (президент Інституту миру США, 2015-2020) видали статтю в *Foreign Affairs*, присвячену проблематиці слабких держав. [41] Автори вбачали проблему слабкості держав як ключову для міжнародних відносин у найближчому майбутньому та закликали адміністрацію Д. Трампа переглянути політику США стосовно таких держав.

По суті, стаття дублює результати дослідження Дослідницької групи зі слабкості держав, у звіті якої за 2016 рік пропонується підхід чотирьох “S”, який полягає у:

1. Стратегічному підході до питання слабшання держав на міжнародній арені. Для захисту національних інтересів США необхідно зберігати фокус зовнішньої політики на слабких країнах, які можуть становити загрозу існуючим регіональним порядкам. Пропоновані дії полягають, зокрема, у попередженні конфліктів та просуванню міжнародних партнерств.
2. Системному підходу до подолання слабкості держав - виклики безпеці та спроможності країн на політичному рівні мають розглядатися в комплексі. Тому необхідна проактивна синхронізована лінія поведінки різних агенцій, відповідальних за проведення зовнішньої політики США.
3. Селективний підхід передбачає фокусування саме на тих країнах, де США мають найбільше важелів впливу та можуть впливати на ситуацію якнайефективніше. Згідно цього підходу, необхідно ідентифікувати найбільш ефективні джерела впливу, а також заохочувати інших міжнародних партнерів до подолання слабкості.

Таким чином нібито вдасться уникнути непотрібних витрат коштом американських платників податків.

4. Стійкий підхід до проблеми полягає в тому, що стабільна політична підтримка спрямування дій та ресурсів на подолання проблеми слабшання держав всередині США, як і реалістичне планування та адекватна постановка цілей є необхідними елементами успіху всієї стратегії. [42]

У самому звіті Дослідницької групи надавалося визначення слабкості держави як “відсутності чи занепаді соціального договору між населенням та урядом” окремих країн [42, с.7] За декілька років, у 2019, Дослідницьку групу змінила Робоча група з екстремізму в слабких державах. Саме екстремізм (термін, пов’язаний також з загрозою транснаціонального тероризму) розглядається як ключовий виклик, що походить з таких країн. Про результати діяльності цієї робочої групи та законодавчі ініціативи йтиметься детальніше у Розділах 3 та 4 даного дисертаційного дослідження.

Іншим дослідником, який у 2016 році пропонував своє бачення підходу до слабких держав нової адміністрації американського президента був Ч. Колл. Цей дослідник є також практиком, зокрема в сфері розбудови миру, тому що працював у відповідних структурах ООН та здійснював польові розвідки в різних країнах Африки та Латинської Америки. Він також визнає, що політична парадигма слабких держав походить з тієї ж групи дефініцій, що і “розбудова держав”, “реконструкція та стабілізація”, “послаблення конфліктів” (conflict mitigation) та “розбудова миру.” [43]

Ч. Колл наводить два протилежні бачення проблеми слабких держав. Згідно однієї думки, озвученої аналітиком RAND Corporation, М. Мазарром, спостерігається падіння популярності нарративу розбудови держав, а це у свою чергу підтверджує факт, що захоплення проблематикою слабких держав завжди було більше схоже на певну манію

політиків, аніж на стратегічну політичну доктрину. [44] Водночас, Ч. Колл згадує описаний вище звіт Дослідницької групи, згідно якого слабкі держави лежать в основі загроз існуючому глобальному порядку. Відмітимо, які саме країни дослідник зазначає, а також аргументи на користь нового підходу американської адміністрації до подолання слабкості держав.

Ключовий аргумент повторюється в ряді досліджень на пов'язані тематики та чисельних звітах міжнародних організацій - порівняно зі спадом на майже третину після 1991 року, у період між 2012 та 2014 кількість збройних конфліктів у світі зросла на чверть. Крім того, у війнах стало гинути більше людей - кількість загиблих у битвах за рік збільшилася у п'ятеро з 2010 до 2014. Більше 100 тисяч загиблих у боях у 2014 році - це найвищий показник у світі з 1945 року. [45, с. 539]

Ч. Колл писав про Сирію, фрагментовані Ірак, Ємен та Лівію (визнаючи часткову роль у цих процесах самих США), а однією з ключових загроз у регіоні вважає терористичну організацію Ісламська Держава. Він відзначає також Афганістан, Південний Судан та Центральноафриканську республіку. Ключові проблеми, з якими автор пов'язує слабкість певних країн - це негативні наслідки для суспільств усього світу, пов'язані насамперед з транснаціональними загрозами. До них належать, зокрема, міграційні потоки та придатний ґрунт для появи на території слабких держав терористичних організацій чи осередків уже існуючих груп. Автор запевняє, що адміністрації Д. Трампа доведеться боротися з такими загрозами, а відтак проблематика слабких держав має залишатися у фокусі зовнішньополітичного порядку денного США. [43]

Однак, зовнішньополітичний курс та кроки, до яких вдавалися за адміністрації 45 президента США не свідчать про те, що заклики зі сторінок академічних журналів та Foreign Policy було взято до уваги. Більше того, у 2019 році в щорічному зверненні Д. Трампа "Про становище

країни” йшлося про те, що “нинішній підхід ґрунтується на принциповому реалізмі, а не на дискредитованих теоріях, які впродовж десятиліть не принесли результатів.” І хоча саме ця фраза стосувалася факту відкриття посольства США в Єрусалимі, можна також вважати цю критику доречною до ряду інших теорій та поглядів у міжнародних відносинах, не лише стосовно арабсько-ізраїльського конфлікту та американо-ізраїльських відносин. Наступні ж рядки зі звернення Д. Трампа підтверджують це - “наші хоробрі війська воювали на Близькому Сході майже 19 років... полягло більше 7 тисяч американських героїв... Великі держави не воюють у безкінечних війнах” [46]

Таке бачення зовнішньої політики в адміністрації 45 президента США, однак, не завадило прийняттю Акту з подолання слабкості держав Палатою представників США у 2019 році. Цей Акт можна вважати одним з найбільш прикладних документів сучасності стосовно проблеми слабкості держав. [47]

Тобто, відслідковуємо наступні зміни в дослідженні слабких держав - до 2001 року науковців турбували, у першу чергу, питання безпеки та загроз на тлі переформатування міжнародної арени. Розпад Радянського союзу і поява 15 незалежних держав на його колишній території став безпрецедентним викликом як для політиків, так і дослідників. Однак СРСР був не єдиною державою, яка перестала існувати в 1990х, а конфлікти, заворушення і громадянські війни відбувалися в різних регіонах світу. У фокусі були, зокрема, Сомалі, Гаїті, Камбоджа, Боснія, Косово, Східний Тимор, регіон Великих озер у Африці, а особливо Руанда. Зміни полярності міжнародної системи та зростаюча нестабільність - усе це спонукало до пошуків визначення нових загроз міжнародній безпеці.

У період до терористичного акту на території США увага до поняття слабких держав все ж стосувалася радше гуманітарних аспектів, проблем права людини тощо. І політологів, і фахівців з питань міжнародного права

в цьому контексті цікавило зокрема питання суверенітету. Саме це поняття за часто цитованим визначенням Е. Джексона передбачає наявність абсолютного авторитету влади в державі та монополію на засоби примусу в межах її територіальних кордонів. [48] Навіть визнаючи виклики, які становлять для традиційного визначення суверенітету різні наднаціональні інституції, міжнародні режими на кшталт R2P (Responsibility to Protect, Обов'язок Захищати), тощо, дослідники давно використовують це поняття як ключове для окреслення ролі держави. [49]

Ще в 1999 році професор з міжнародного права, Д. Тюрер писав про держави, що занепадають (*failing states*) як про феномен, що виникає, коли колапсують владні структури, відповідальні за політичний та законодавчий порядок. Дослідник зазначав, що зазвичай такі процеси спричинені та/або супроводжуються “анархічними” формами насилля всередині країн. Характеристика такого насилля ілюструється цитатою колишнього генерального секретаря ООН Б. Галі - такі форми насилля та конфлікти походять від занепаду державних інституцій, зокрема поліції та судів. Це, у свою чергу, породжує параліч урядування, занепад правопорядку, бандитизм і хаос в таких країнах. Висновок обох згаданих осіб наступний - міжнародні інтервенції мають виконувати не лише військові та гуманітарні задачі. Важливим аспектом є також просування миру та повернення ефективних урядів у таких країнах. [50]

Д. Тюрер також аналізує популярні на той час поняття “*failed state*” та “*Etats sans gouvernement*” (держави, де відсутній уряд), і вважає обидва недостатньо точними, завузькими, оскільки у слабких та недієздатних країнах йдеться не лише про відсутність чи неефективність власне урядів чи політичних режимів. Оскільки йдеться про дослідження, написане наприкінці 20 століття, не дивує бачення автором слабких держав як тих країн Третього світу, на які вплинули наступні геополітичні фактори:

- кінець Холодної війни, за якої наддержави неодноразово підтримували інакше недієздатні режими при владі, використовуючи їх як потенційних союзників, ринки збуту зброї чи ідеологічні майданчики. Як наслідок, владу в таких державах подібні режими утримували виключно засобами сили, почасти навіть не власними;
- спадок колоніальних режимів, особливо на територіях, що були колоніями достатньо довго для падіння традиційних соціальних зв'язків та владних утворень, але недостатньо для формування сталих владних структур західного зразка чи усвідомлення себе як окремої незалежної держави;
- загальні процеси модернізації, що пришвидшували мобільність (і соціальну, і географічну), але не впливали на процеси розбудови держави як сталої ефективної структури.

Загалом, погоджуємося з усіма трьома факторами, зазначеними Д. Тюрером. Стосовно третього елемента, хоча термін “глобалізація” і не зазначено, саме він читається за описом “пришвидшеної мобільності.” Паралельно, Д. Тюрер ставить вагомі риторичні питання стосовно слабкості держав: чи не є цей процес чи стан “хронічним патологічним трендом”, здатним негативно впливати на сталі конституційні утворення - держави Заходу? Чи дезінтеграційні процеси, індивідуалізація та десолідаризація [громадян], під впливом економічних криз та екологічних катастроф, не призведуть до ворожнечі та анархії в усьому світі? Дослідимо питання впливу слабкості держав на регіональну та міжнародну безпеку в Розділі 3.

Багато дослідників, які розглядали питання ролі держав у 1990-ті застерігали, що нова ера - певно, йшлося про постбіполярну систему міжнародних відносин загалом - характеризуватиметься втратою ваги суверенітету держави в традиційному, Вестфальському розумінні. [51, с. 447]

Власне факт появи поняття слабких держав змушує дослідників розглядати усталені поняття суверенітету, ролі держав, міжнародної спільноти під новим кутом - чи є такі форми організації ефективними? Р. Брукс, наприклад, задається питанням чи не є існування слабких держав і загроз, які вони створюють проявом слабкості самої міжнародної спільноти, її організації та шляхів подолання викликів системі міжнародної безпеки. [52] Спробуємо дати відповідь на це вагоме питання у Розділі 4, присвяченому шляхам та стратегія подолання слабкості держав.

Для окреслення самого поняття слабких держав, яким присвячено це дослідження, необхідно вказати, яке значення йому надається в цьому дисертаційному дослідженні. Уже згадавши веберіанську модель держави, звернімося також до міжнародно-правових документів. Стаття 1 Конвенції Монтевідео про права і обов'язки держав закріплює наступні чотири ознаки держави як суб'єкта міжнародних відносин:

- постійне населення;
- визначена територія;
- власний уряд;
- здатність до вступу у відносини з іншими державами. [53]

Повернемося до категорій “failed”, failing і collapsed. Невдалі (failed) держави є утвореннями, у яких зберігається представництво на рівні офіційних урядів. Ключовим є те, що в таких державах уряд і його влада зберігаються лише номінально, оскільки не є спроможними здійснювати монополію над засобами насилля на всій території. У таких державах також відсутня ефективна судова система, а отже інтереси громадян не захищені. Такі країни не здатні здійснювати взяті зобов'язання на державному рівні, як і захистити власні кордони. Українська дослідниця Л. Дорош називає такі країни “недієздатними.”

Держави, що занепадають (collapsed) (за Л. Дорош – “такі, що знаходяться у стані колапсу”, [54, с. 68]) характеризуються повним крахом

інститутів. У них нема місця для верховенства права, оскільки корумповані еліти будують державну систему згідно власних інтересів. Монополія на насилля відсутня, як і політичний пакт між владою та населенням. Почасти такі суспільства стають фрагментованими, ділячись за етнічними, релігійними та іншими ознаками. Нездатність (чи небажання) уряду здійснювати діяльність на всій території країни призводить до існування окремих економічних та політичних осередків. Багато таких країн є також багатими на ресурси, що, на жаль, не працює на користь населення. Натомість, зростає рівень криміналітету та нерівності, що, у свою чергу, породжує нестабільність, конфлікти, міграційні потоки тощо. Ключовим, однак, є той факт, що слабкі держави не існують в ізоляції, а залишають частиною міжнародної системи загалом, і системи міжнародної безпеки зокрема. За Р. Ротбергом, держави, що занепадають є рідкісними версіями недієздатності, у яких проявляється вакуум влади. [22]

Тобто, невдалі держави - це максимально слабкі актори, чия недієздатність вимірюється на базі різних критеріїв, серед яких ключові - забезпечення благ населенню. Ідеться в першу чергу про безпеку й верховенство права, а також про охорону здоров'я, освіту, інфраструктуру, комунікації, врегульовану фінансову та економічну системи.

Погоджуючись з тим, що можуть існувати різні градації слабшання держав, у нашому дослідженні використовуватимемо переважно поняття слабких як загальне для країн, що демонструють неефективність незалежно від рівня їх неспроможності забезпечувати громадян публічними благами. Таким чином уникнемо зайвої деталізації, концентруючись на ключових показниках слабкості та її проявах у системі міжнародної безпеки.

Висновки до Розділу 1

Аналіз походження, еволюції визначення та загалом проблематики слабких держав дозволяє зробити ряд висновків. По-перше, групи дослідників, що в певний момент проявляли інтерес до терміну можна умовно поділити на три групи. Є ті, хто активно цікавляться питанням, докладають зусиль для розробки концепту та методології дослідження; інша група дослідників визнає факт існування слабких держав, однак не вбачає в цьому особливого інтересу для детального розгляду чи подальших наукових розвідок. Окрема група дослідників, умовно названа нами скептиками, вбачає в наявності терміну слабких держав та його популяризації більше шкоди аніж користі для міжнародної спільноти та досліджень на міжнародно-політичну тематику.

По-друге, аналіз ряду досліджень та загалом історіографії проблематики дає змогу виокремити певні етапи в дослідженні слабких держав. Перший з них припав на період закінчення Холодної війни, розпад Радянського союзу та стан тотальної невизначеності, що панував, у тому числі, і в середовищі експертів з міжнародно-політичних тем. Тоді ряд нових викликів для системи міжнародної безпеки необхідно було обернути в більш-чіткі визначення, як і розпочати пошуки шляхів та стратегій подолання слабкості держав – визначення, що об'єднувало в собі цілу низку проблем, пов'язаних з низькою ефективністю державних утворень та проблемами, що від цього походять.

Наступний етап розпочався, умовно, на початку 2000-них, насамперед внаслідок терористичного акту 11 вересня в Нью-Йорку та зміни зовнішньополітичної стратегії США на десятиліття. Деякі дослідники навіть стверджують, що активний фокус на проблематиці слабких держав – свідчення того, що вони самі та транснаціональні загрози, що від таких держав походять, заповнили певний вакуум безпеки, що утворився для США внаслідок зникнення з політичної карти світу Радянського Союзу.

Третій етап, що розпочався умовно в 2014-2015 роках і триває досі характеризує нове бачення слабких держав міжнародною спільнотою. Маючи певний досвід у реалізації випрацюваних раніше стратегій подолання слабкості, ряд організацій (та держав) донорів переглянули свої підходи до таких країн. Усе більше питань викликало використання прикметника «невдалі» (failed), тож його переглянули в бік використання взаємозамінного «fragile», що прослідковується в ряді звітів міжнародних організацій та інших органів. Крім того, з'явилося антонімічне поняття «стійкої» (resilient) держави, що дає змогу чітко визначити: слабкі в контексті країн не є противагою до сильних, попри поверхневу близькість понять сильної та стійкої країни.

Для цілей нашого дослідження користуватимемося єдиним означенням «слабкі», оскільки тренд на деталізацію вважаємо а) пережитком перших десятиліть вивчення цієї проблематики б) зайвим, деяким чином навіть відволікаючим фактором при розгляді схожого ряду характеристик, а також загроз для системи міжнародної безпеки.

Існування декількох академічних журналів, напряду пов'язаних з тематикою слабкості, стійкості, розбудови держав (state-building), як і з інтервенціями – які ще з другої половини 20 століття активно використовували в академічній літературі як один із засобів протидії слабкості – свідчить про неабиякий інтерес експертної спільноти до слабких держав загалом.

Водночас, факт закриття деяких з них також характеризує змінний інтерес до тематики. Ілюстративними документами, що також свідчать про певну еволюцію у вивченні слабких держав слугують різні видання Стратегії національної безпеки США. Діяльність цілого ряду робочих груп, що базувалися спершу на базі ЦРУ, а нині частіше як дослідницькі центри при університетах чи неурядові організації визначила шлях розвитку як

самого поняття, так і загроз, що від нього походять. Почасти результатами таких розвідок стають індекси чи рейтинги слабкості держав.

РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ, ВИМІРИ ТА ІНДЕКСИ ВИЗНАЧЕННЯ СЛАБКОСТІ ДЕРЖАВ

2.1 Підходи до визначення та виміри слабкості держав

Надаючи характеристику певної держави як слабкої представник такого бачення почасти стверджує яким подібне державне утворення *не* є - не ефективний уряд, не легітимна влада, не сильні інституції, нереформовані сфери життя, не розвинене громадянське суспільство тощо. Спроби визначити слабкість держав сягають корінням у щонайменше декілька десятиліть. І досі в багатьох дослідженнях зберігається обернена логіка тобто слабкі як антитеза сильним (ефективним) державам є превалюючою.

Визначення слабкості держав багатьма дослідниками надається у прив'язці до:

- а) функцій держави;
- б) прогалин в діяльності держави внаслідок слабкості.

Д. Тюрер ще в 1999 році аналізував невдалі держави як широкий феномен, який можна розглядати з різних підходів. [50] Так, згідно політичного та юридичного підходу, є три ключові елементи. Перший - географічний та територіальний аспект. Зазвичай, невдалі держави асоціюють з внутрішніми, ендогенними проблемами, тобто держави "занепадають" всередину. Водночас, дослідник не відкидає факту, що такі процеси можуть мати вплив і поза межі кордонів окремої держави.

Другий елемент - політичний, а саме занепад, у першу чергу, правопорядку всередині країни. Проявом такої слабкості/невдалості держав є, зокрема, громадянські війни (як приклади автор наводив Афганістан, Анголу, Колумбію та Косово) Третій аспект - функціональний, тобто відсутні у слабких та невдалих країнах органів, здатних, представляти державу на міжнародному рівні. Або не існує інституцій, спроможних проводити переговори та представляти державу, або, якщо такі

органи є, до них немає довіри - ані в міжнародній спільноті, ані в населення. Д. Тюрер наводить таку аналогію для подібних органів - "урядовець вдень, бандит вночі." Вбачаємо тут опис, схожий на охарактеризовану нижче прогалину легітимності. Водночас, за Д. Тюрером, з юридичної точки зору, невдала держава хоча й може володіти номінальною спроможністю діяти - як всередині країни, так і на міжнародній арені - однак на практиці втрачає можливість здійснювати владні функції.

З соціологічної точки зору, невдалі держави можна розглядати як неминучий феномен, який латентно присутній в усіх регіонах світу. Його характеризують наступні явища:

1. Занепад урядів та їх сутності. У таких країнах поліція, суди та інші органи влади або відсутні, або не справляються зі своїми функціями. Автор наводить приклад Демократичної Республіки Конго, де різні неурядові угруповання борються одне з одним та користуються ресурсами у власних інтересах, а не задля блага громадян, що є функцією держави. Інша сторона медалі - приватизація чи криміналізація влади, коли чиновники та урядовці залучені до нелегальних оборудок, як то незаконний обіг наркотиків чи торгівля зброєю. У таких випадках доречно загадати як монополію на владу М. Вебера, так і "війну всіх проти всіх" Т. Гоббса.

2. Закономірним у слабких державах є також аспект насилля - брутального і інтенсивного. Внутрішні конфлікти в таких країнах характеризуються непослідовною динамікою та радикалізацією насилля. Так відбувається, тому що в слабких країнах громадяни втрачаються відчуття безпеки - її нікому гарантувати. Саме перебування в постійному стані небезпеки змушує людей вдаватися до ризиків, зокрема до занять незаконною діяльністю чи приєднання до різних угруповань. За

визначенням соціального психолога Х. Койппа, занепад інституцій призводить до примітивізації населення. [55]

Перш ніж деталізувати згадані прогалини, звернімося до деяких визначень слабких держав, що надаються різними інституціями, чия діяльність пов'язана з цією проблематикою. Згідно глосарію, підготованому фахівцями з Міжнародної організації праці у 2016 році, наступні міжнародні організації, фінансові установи та державні органи мають у своїх документах чітке визначення слабких держав:

1. Африканський банк розвитку (АБР)
2. Федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку Федеративної Республіки Німеччина (BMZ)
3. Міністерство з міжнародного розвитку Великобританії (розформоване у вересні 2020 року) (DFID)
4. Європейський Союз
5. Ініціатива g7+ (міжнародна організація, що складається зі слабких держав)
6. Міжнародний валютний фонд (МВФ)
7. Організація з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)
8. Швейцарська агенція з розвитку та співробітництва (SDC)
9. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID)
10. Світовий банк. [56]

Вважаємо таку вибірку достатньо розлогою для аналізу визначень слабких держав ключовими міжнародними акторами. Згідно документів Африканського банку розвитку (АБР), слабкі країни (або стани - ряд міжнародних акторів користується поняттям "situations" взаємозамінно) існують в умовах унікальних викликів для розвитку, що спричинені слабкістю та конфліктами. Слабкість означає низькі інституційні здібності та погане врядування, а також економічну та географічну ізоляцію,

невдалу економічну ситуацію, соціальні розриви та відсутність гарантій безпеки в суспільстві. [57]

Прослідковуємо, що в документах АБР слабкість держав розглядають як відсутність балансу в державі та суспільстві та неспроможність протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам. В екстремальних ситуаціях слабкість проявляється у формі конфлікту або повного занепаду функцій держави. В інституції слабкість розглядають як стан, а не як категорію. Водночас, бачення слабкості є прикладом оберненої логіки, оскільки її називають “іншою стороною “стійкості”, тобто здатності держави долати виклики та загрози через ефективні інституції, процеси та спроможності, що сприяють розбудові легітимності та єдності у суспільстві.” Спостерігаємо тут пряме запозичення з документів ОЕСР, зокрема Принципів DAC 2007 року. Тобто, оперуючи двома умовно протилежними поняттями слабкості та стійкості, визначення базуються одне на одному. [58]

У документах Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Федеративної Республіки Німеччина (BMZ) проблематика слабких держав актуальна з початку 2000. У 2004 році було прийнято перший План дій з попередження громадянських конфліктів, у 2012 році було видано міжміністерські вказівки уряду стосовно політики щодо слабких держав. Актуальний документ - вказівки федерального уряду Німеччини - датується 2017 роком і має назву “Попереджаючи кризи, вирішуючи конфлікти, розбудовуючи мир.” [59] У ньому, зокрема, сформульовано “профілі” слабкості, а саме явище розглядають у розрізі трьох основних вимірів держави:

1. Здійснення монополії держави на застосування сили
2. Можливості надання базових державних послуг
3. Визнання права уряду на владу населенням (легітимність)

Також у документі містяться базові типи слабких держав, що розрізняють залежно від згаданих вище вимірів:

- 1) “занепадаючі” (failing) або дисфункційні держави страждають від значних прогалин у всіх вимірах; такі країни часто характеризуються наявністю гарячих конфліктів до рівня громадянських війн.
- 2) слабкі держави - у таких країнах відсутні конфлікти, але рівень ефективності урядових інституцій низький, зокрема в забезпеченні базових послуг населенню.
- 3) держави, перед якими постають загрози (challenged) - держави з відносно легітимними урядами та спроможністю діяти, що існують в умовах наявності серйозних загроз безпеці. Як приклад наводиться факт існування місцевих сил спротиву, ополчень тощо.
- 4) нелегітимні (почасти з репресивними режимами) - ідеться про держави, де політичний порядок не визнається легітимними широкими верствами населення, а відтак стабільність подібних режимів є виключно номінальною.

У робочих документах існуючого до вересня 2020 року Міністерства з міжнародного розвитку Великобританії (DFID) контекст слабких держав найчастіше зустрічається у прив’язці до питання міжнародної урядової допомоги. Так, Незалежна комісія з оцінки допомоги (ICAI, Independent Commission for Aid Impact) проводила аналіз міжнародної допомоги Міністерства, оскільки у період з 2010 до 2014-2015 цифри зросли з 22 до 30 відсотків усієї міжнародної допомоги Великобританії припадали на слабкі держави. [60] Списки таких країн активно оновлювалися у 2010-х, остання версія - 2017 року. Згідно неї слабкі країни поділяються на такі, що мають:

- 1) Високий рівень слабкості (Афганістан, М’янма, Бурунді, ЦАР, Чад, ДРК, Еритрея, Ірак, Північна Корея, Лівія, Пакистан, Нігерія, Сомалі, Південний Судан, Судан, Сирія, Україна, Венесуела, Ємен)

2) Середній рівень слабкості (Азербайджан, Камерун, Конго, Єгипет, Гвінея, Гвінея Бісау, Гаїті, Іран, Ліван, Мавританія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Зімбабве)

3) Низький рівень слабкості (Алжир, Ангола, Бангладеш, Коморські острови, Джибуті, Ефіопія, Гамбія, Гондурас, Кенія, Киргизстан, Ліберія, Мадагаскар, Малі, Непал і Нігер)

Цікаво, що поряд з визначенням слабких держав окремою категорією в списках DFID виділяли також сусідні країни, тобто такі, що не характеризуються як слабкі самостійно, але відчують на собі наслідки слабкості прилеглих держав. У 2017 році до цього списку потрапили Вірменія, Білорусь, Бенін, Колумбія, Гайана, Йорданія, Лаос, Молдова, Руанда, Танзанія, Таїланд, Туніс, Туреччина, Уганда і Замбія.

Аналіз Незалежної комісії з оцінки міжнародної допомоги за 2014 рік містить наступне уточнення - не існує єдиного погодженого визначення слабких країн. Робоче визначення Міністерства відносило до цієї категорії держави, де уряди не могли (чи не хотіли) здійснювати базові функції держави, такі як забезпечення безпеки та інші базові послуги більшості населення. [60] Списки слабких країн, що видавалися Міністерством базувалися на трьох різних індексах, про які детальніше йтиметься нижче в цьому розділі, а саме - CPIA, аналіз політики та інституцій країн, що видавався Світовим банком, Індексі слабких держав Фонду миру США та даних Бази конфліктів Університету Уппсали.

Оскільки за термінологією, якою послуговувалося Міністерство, слабкі держави часто згадуються поряд з тими, що знаходяться в стані збройного конфлікту, наступне уточнення є важливим - не всі слабкі держави знаходяться в стані конфлікту (як приклад наводилася Ліберія), однак існує високий рівень залежності понять слабкості і конфлікту.

Країни слабшають під час та внаслідок розгортання локальних чи регіональних конфліктів, і навпаки, слабкість держав може призводити до

конфліктів. У будь-якому разі, урядові установи Великобританії чітко зазначають - проблема слабкості держав є важливою через ризики, які вона становить для регіональної та глобальної стабільності. До того ж, конфлікт в таких країнах здатен призводити до нестабільності та криз у сусідніх країнах, що може мати серйозний вплив на економічні та соціальні показники окремих регіонів. Підсумовуючи, спостерігаємо згідно такого підходу бачення слабкості як порушення функцій держави, а також розуміння загроз регіональній та міжнародній безпеці, що походить зі слабких країн, як і потенційні ефекти переливання.

Ще один зразок британського підходу до проблематики слабких держав знаходимо в документах Комісії зі слабкості держав, зростання та розвитку (Commission on State Fragility, Growth and Development) яку було засновано в березні 2017 року на базі Оксфордського університету та Лондонської школи економіки. Саме в документах цієї Комісії було популяризоване поняття пастки слабкості (fragility trap.) [61] Загалом, останні декілька десятиліть поняття пасток у міжнародних відносинах є популярним. Як приклад наведемо два - пастку Фукідіда, поняття введене Г. Еллісоном у 2017 році та більш ранні взаємозалежні у певних випадках поняття “пастки конфліктів” та “прокляття ресурсів.” [62]

Г. Еллісон ввів поняття пастки Фукідіда, окреслюючи таким чином стан відносин між США та Китаєм в останні роки. Проводячи паралелі між Афінами та Спартою - а саме війну між цими містами-державами описував у своїх працях античний дослідник Фукідід - Г. Еллісон доходить до наступного висновку. Коли одна велика держава стає загрозою для позицій гегемона в міжнародному порядку, шанси виникнення війни між цими акторами зростають. Спираючись на слова давньогрецького філософа Фукідіда, автора трактату про Пелопоннеську війну, який зазначав, що страх Спарти перед зростання Афінін неминуче призвів би до війни,

американський науковець застосовує схожу аналогію до відносин США-Китай сьогодні [62].

Поняття “пастки конфліктів” належить британським дослідникам П. Колльєру та Н. Самбанісу, які вперше застосували його в 2002 році стосовно повторюваності громадянських воєн у певних країнах. [63] Науковці вважали, що за певних політичних та економічних умов у деяких країнах громадянські війни є повторюваним явищем. Дані вже згадуваної бази даних Університету Уппсали та Інституту дослідження миру в Осло підтверджують цей патерн. Американська дослідниця Б. Волтер у 2014 році зазначала, що 90 % громадянських війн, що відбувалися у світі до 2000 року були повторюваними інцидентами боротьби представників одних і тих самих груп. [64] У книзі 2008 року, П. Колльєр детальніше прописав поняття пастки конфлікту, додавши до неї низку інших факторів, що сповільнюють розвиток певних держав. [65] Серед них – «прокляття» ресурсів, погане врядування, а також ворожість сусідів.

Популяризація кожної з зазначених вище пасток в академічних виданнях і західній пресі зокрема змушує дослідників продовжувати користуватися такою термінологією і в інших, хоча й дотичних сферах.

Комісія зі слабкості держав, зростання та розвитку актуалізувала поняття пастки слабшання держав. Звіт про роботу організації, виданий у квітні 2018 називається «Оминаючи пастку слабшання»:

У ньому слабкість держав вважають синдромом, якому притаманні ряд симптомів. Серед ключових, дослідники виділили наступні шість:

- 1) Загроза безпеці від організованої злочинності. Саме нестача безпеки та неспроможність держави забезпечити її на своїй території вважається ключовою рисою слабкості країн. У ситуації, коли влада не володіє монополією в цьому контексті часто виникають недержавні угруповання, аж до терористичних. Наочні приклади – Хезболла, Ісламська Держава, Боко Харам.

2) Нестача легітимності уряду від власних громадян. У багатьох випадках, хоча де-юре уряди й мають ознаки легітимності, більшість населення не вбачає у посадовцях та інститутах здатності ефективно здійснювати свої обов'язки.

3) Низька спроможність держави здійснювати базові функції. Слабкість держав проявляється у нездатності влади забезпечувати достатню інфраструктуру, контроль над насиллям (у тому числі й політичним), сфері охорони здоров'я тощо. Характерним прикладом можна вважати нещодавні спалах забутої в розвинених країнах холери в охопленому громадянською війною Ємені.

4) Неприятливі умови для приватних інвестицій. Цей пункт є одним із найбільш очевидних сповільнювачів розвитку слабких держав. Відсутність дієвих відкритих судових систем, слабкі економіки та мала кількість можливостей для власних громадян лише поглиблюють соціальні розриви, і створюють замкнене коло, коли кількість іноземних інвестицій є незначною.

5) Економіки таких держав є нестійкими, а кількість шоків та криз постійно зростає. Відсутність ефективних інституцій призводить до подальшої бідності населення, а низька спроможність урядів протистояти кризам і шокам лише погіршує ситуацію.

б) Глибокі розриви в суспільстві. Найчастіше, у слабких державах наявна серйозна поляризація суспільства, причому чинники відрізняються – від релігійних, етнічних до економічних. [61, с. 50-54]

Саме неспроможність держав побороти власну слабкість, завершити конфлікти та забезпечити ефективне управління і є ознаками пастки слабшання.

Завершимо аналіз поглядів британських урядовців та дослідників на проблематику слабких держав зазначивши, що такі країни згадуються в нещодавньому Інтегрованому огляді безпеки, оборони, розвитку та

зовнішньої політики (The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy) зокрема в частині, присвяченій транснаціональним загрозам. [66] У документі стверджується, що в найближче десятиліття конфлікти та нестабільність продовжуватимуть характеризувати міжнародні відносини, особливо в слабких країнах. Слабкість держав також згадується в частині, присвяченій змінам клімату, міграції та стійкості.

З 2008 року Міжнародний валютний фонд декілька разів видавав огляди діяльності організації у слабких країнах. Згідно документу 2018 року, МВФ не видає формального списку слабких держав, і тільки версія 2015 року була публічною. Тим не менш, для внутрішньоорганізаційних цілей послуговуються СРІА, які готує Світовий банк. [67] На додачу, будь-яка країна, де протягом останніх трьох років активна очолена ООН або регіональна операція з підтримки чи розбудови миру, вважається слабкою, навіть якщо внаслідок конфлікту не вираховувалися дані СРІА. Різниця між розрахунками МВФ та Світового банку полягає в тому, що перша організація бере до уваги показники за трирічний період, а друга - щорічні.

У МВФ слабкість держав розглядають у ширшому регіональному контексті та відзначають можливий ефект переливання та негативні наслідки для економік сусідніх держав. Серед ключових характеристик слабких країн виділяють слабкість урядових інституцій, низьку здатність проводити ефективне адміністрування, хронічні гуманітарні кризи, затяжні соціальні заворушення, а також збройні конфлікти. У таких країнах невдала урядова політика, низький рівень інституцій та врядування загалом негативно впливає на економічні показники, рівень надання базових послуг населенню. Окремим пунктом у МВФ виділяють ефективність застосування допомоги з боку організацій донорів - у слабких державах міжнародну допомогу часто не використовують за

призначенням, або здійснюють це низько ефективно. Ще один характерний пункт - такі держави менш схильні досягати Цілей тисячоліття ООН.

Інституції Європейського Союзу послуговуються переважно термінологію ОЕСР у питаннях, що стосуються слабких держав. Слабкість розглядають в контексті державних структур, що занепадають, а відтак порушується соціальний договір через неспроможність чи небажання держав здійснювати базові функції. При розгляді питань слабкості в ЄС віддають перевагу мультимітному підходу ОЕСР, розглядаючи соціальні, політичні, економічні, безпекові аспекти та проблематику охорони довкілля.

Подібна ситуація й у випадку з Швейцарською агенцією з розвитку та співробітництва, яка у визначення слабких держав орієнтується на визначення ОЕСР та розглядає слабкість як “комбінацію ризиків та недостатню спроможність країни, існуючих у ній систем та суспільств управляти та знижувати існуючі ризики.” [56] Слабкість розглядають у п’яти вимірах - економічному, пов’язаному з довкіллям, політичному, безпековому та соціальному. В організації також надають більше деталей стосовно бачення проблеми слабкості. У таких країнах інституції є слабкими чи нестабільними, а бідність, насилля, корупція та політичне свавілля є характерними рисами життя громадян. Державні структури нездатні (чи не бажають) здійснювати базові урядові функції, що стосуються безпеки, верховенства права чи надання публічних послуг. У слабких державах влада нездатна до розбудови конструктивних відносин з населенням.

Тобто, бачимо в цьому описі і традиційний опис слабкої держави з інституційно-функціональної точки зору, а також згадування окремо таких характеристик як бідність, корупція та політичне насилля. Цікаво також те, що слабкість держав розглядають як одну з ключових перепон на шляху до подолання глобальної бідності. Вкотре повторюючи статистику зі звітів

ОЕСР (про те, що у світі наразі є більше 40 слабких країн, а також що близько 1,5 мільярдів осіб живуть у таких державах), в Швейцарській агенції доходять до висновку - найслабші держави це часто найбідніші країни світу, частка з яких страждає не лише від бідності, але й через наслідки конфліктів.

Тобто, бідність, насилля та слабкість - усі ці проблеми в агенції розглядають у комплексі. Посилаючись на дані Світового банку, дослідники зазначають, що рівні недоїдання та дитячої смертності в слабких країнах удвічі вищі за показники і країнах, що розвиваються. Там, де урядові структури занадто слабкі для надання базових соціальних, економічних та інших послуг, як і для гарантування безпеки, конфлікти мають тенденцію до ескалації. В агенції розглядають розбудову легітимних інституцій та активного громадянського суспільства як ключові чинники подолання слабкості країн.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) ще в 2005 році видало Стратегію стосовно слабких держав. [68] Згідно цього документу, USAID послуговується поняттям слабких держав стосовно цілого ряду країн, серед яких є як невдалі, ті, що занепадають, та ті, що покращують показники. Водночас, автори стратегії визнають, що не завжди можливо провести чітке розрізнення між типами слабких держав. Підхід Агентства зворотний - фокусуються не на самих чинниках слабкості, а на тому, як швидко та успішно держави стабілізуються. За такою логікою, доречним видається обраний підхід поділу слабких держав на дві групи:

- 1) Вразливі (vulnerable) - використовується стосовно країн, влада в яких не здатна (або не бажає) здійснювати надання безпекових та базових соціальних послуг великим групам населення. Також у подібних країнах спостерігається низький рівень внутрішньої легітимності уряду. Країни, що занепадають, та ті, що виходять з кризи часто опиняються в групі.

2) Кризові (crisis) - використовується стосовно держав, у яких центральні уряди не здатні здійснювати ефективний контроль над територією, а також не надають базових послуг широким групам населення. Що вирізняє такі країни від попередньої групи - значно вищий рівень нелегітимності влади, а також наявність (чи високий ризик початку) активної фази конфлікту.

З 2005 року бачення слабких держав Агентством кардинально не змінювалося. Тим цікавіше знаходити документи авторства, зокрема, Е. Альбертсона, у минулому співробітника USAID, 2017 року, видані під егідою Центру Трумана. [69] У доповіді під промовистою назвою “Untangling the Complexity of Fragile States” (умовний переклад - Розбираючись у складностях [проблематики] слабких держав) Е. Альбертсон та Е. Моран (очільниця Ініціативи з дослідження слабкості держав Центру міжнародної безпеки та права Роберта Штрауса на базі Техаського університету в Остіні) не тільки надають власне бачення слабкості, але й здійснюють ґрунтовний огляд стратегічних та операційних документів США.

Аналіз таких документів, пов’язаних з політичною стратегією США, як стратегії національної безпеки різних років (2002-2015), Президентської директиви з національної безпеки, Чотирирічному огляді Міністерства оборони, та Чотирирічному огляді дипломатії та розвитку дозволяє прослідкувати тенденцію фокусуватися саме на наслідках та результатах слабшання держав.

Серед них “вразливість [слабких держав] до появи терористичних угруповання та наркокартелів” - про це йшлося в Стратегії національної безпеки 2002 року. [32] Уже в 2006 році в СНБ йшлося про те, що слабкі країни (у виданні цього року використовувався термін “weak states”) більш схильні до експлуатації терористами, тиранами та міжнародними

злочинцями. Такі держави становлять загрозу для населення та є тягарем для економік регіону. [70]

У 2010 році слабкі держави (“failing states”) зазначаються як такі, що становлять загрозу регіональній та глобальній безпеці. [71] За СНБ 2015 року слабкі держави (fragile states) це такі, де врядування є слабким, що може призвести до спалаху екстремізму та тероризму на їх теренах. [72]

Водночас, операційні документи США (для прикладу Е. Альбертсон та Е. Моран взяли Стратегію стосовно слабких держав USAID 2005 року та армійський устав зразка 2008 року) фокусуються швидше на умовах та причинах слабкості держав. Згідно вже згаданої Стратегії USAID слабкі держави характеризуються неефективними та нелегітимними урядами при владі, схильні до криз, пов’язаних з переходом влади, корупції, підвищеної конфліктогенності, економічного колапсу. Результатом слабшання окремих держав є, зокрема, економічна нестабільність регіону.

Згідно бойового уставу Армії США 2008 року (U.S. Army Field Manual) слабкі держави (уже “fragile states”) характеризуються слабкістю інституцій та нестабільністю врядування. Це спонукає до криміналізації держави, краху економіки, може призвести до зовнішньої агресії та внутрішніх заворушень. Результатом найчастіше є конфлікт, загрози регіональній безпеці, а території, на яких не здійснюється ефективне управління здатні перетворюватися на “тихі гавані” для терористів та криміналітету. [69]

Розглянемо також еволюцію використання термінів, пов’язаних з тематикою слабких держав у Стратегіях Національної безпеки США детальніше. Те, що спочатку називалося переважно “невдалими” державами (failed states) нині йменується слабкими (fragile states) країнами, або навіть контекстами слабкості (situations of fragility, fragile contexts). Цікаво прослідкувати зміну підходів до цього поняття зокрема в таких

важливих документах, що транслюють політику США, як видання Стратегії національної безпеки (далі - СНБ) різних років.

Період між 2002 та 2017 роками стосується президентства Дж. Буша-молодшого, Б. Обама та Д. Трампа. Зрозуміло, що американська зовнішня політика характеризується як послідовна незалежно (чи мало залежно) від того, республіканці чи демократи здобули перемогу на президентських виборах. Значно більшою мірою на політичний порядок денний впливає наявна ситуація на міжнародній арені, супроводжуючі кризові явища та загальні загрози міжнародній безпеці. Так, теракт 11 вересня 2001 року кардинально змінив політичне життя Сполучених Штатів Америки, що очевидно із СНБ 2002 року [32].

Слабкі держави згадуються в документі тричі:

1. У Розділі IV про співпрацю з іншими акторами заради подолання регіональних конфліктів;
2. у преамбулі до Розділу V, присвяченому загрозам, союзникам і друзям США;
3. у Розділі VII, що стосується циклів розвитку та розбудови демократії.

Загальний контекст - слабкі держави вперше визнаються загрозою високої пріоритетності. Регіоном зосередженості таких держав небезпідставно названо Африку. Цікаво, що в преамбулі до Розділу V наведено витяг з промови тодішнього президента Дж. Буша-молодшого перед випускниками академії Вест-Пойнт. Президент стверджував, що у світі, де поширюється хімічна, біологічна, ядерна зброя, а також ракетні технології, навіть слабкі держави та малі групи набувають катастрофічної міці й можуть завдавати ударів по великих державах. [73]

Натомість, у зверненні до випускників тієї ж академії у червні 2020 року, Д. Трамп більше не згадував слабкі держави. У його промові йшлося,

серед іншого, про те, що настав час закінчувати еру безкінечних війн у “далеких землях, про які багато людей навіть ніколи не чули” [74].

Повертаючись до СНБ, відзначимо характерну рису - зазвичай, протягом одного президентства видається два варіанти цього документу, і другий є, у першу чергу, аналізом результатів політики попереднього періоду та переглядом першого видання. Так, СНБ 2006 року дублює назви більшості розділів видання зразка 2002 року. [70;32] Однак, у документі також містяться і нововведення. Зокрема, текст починається з рядка “Америка знаходиться в стані війни.” У Розділі II, “Успіхи й Виклики з 2002 року” деякі критичні держави названо Афганістан та Ірак в контексті тиранії Талібану та часів правління Саддама Хусейна відповідно; Ліван, Кувейт, Єгипет, Йорданію та Марокко в контексті політичних реформ, зміни урядової політика або ж усієї верхівки влади; Грузію, Киргизію та Україну - в контексті кольорових революцій та боротьби за демократію [70]

Фокус значною мірою переміщено на існуючі політичні режими як ключовий фактор, що сповільнює розвиток певних держав (Північна Корея, Іран, Сирія, Куба, Білорусь, Бірма (саме так названо державу, що з 1989 року проголосила власною назвою М'янму), Зімбабве.

Характерні риси слабких держав (неефективне врядування, зовнішню агресію, прикордонні конфлікти, внутрішні заворушення, племінну ворожнечу, етнічні та релігійні протистояння) озвучено в Розділі IV, який присвячено об'єднанню акторів у подоланні регіональних конфліктів. Там є такі рядки: “Якщо не долати подібні загрози, результат буде однаковий [в усіх регіонах] - поява слабких держав, гуманітарні катастрофи, а території, над якими не здійснюється врядування перетворюються на “тихі гавані” для терористів.” Тобто, прослідковується очевидний зв'язок між слабкістю держав, причинами та наслідками цього стану, а також транснаціональним

тероризмом як однією з ключових загроз регіональній та й міжнародній безпеці.

Розділи 6 та 7 стосуються економічних питань (“Держави, де відсутнє верховенство права, схильні до корупції. Такі країни не здатні втілити економічні сподівання громадян, захистити інтелектуальну власність чи надати населенню життєвоважливий інвестиційний капітал”). У Розділі 7 зазначено, що “слабкі та бідні держав, а також території, що не знаходяться під ефективним управлінням не лише слугують загрозою населенню і є ярмом для економіки регіону. Вони також становлять інтерес для терористів, тиранів та міжнародних злочинців.”

У Розділі 9 йдеться про структурні зміни, хоч і незначні. Так, згідно СНБ, Офісу з питань Реконструкції та Стабілізації надавався доступ до більших ресурсів. Уже в 2011 році цю структуру було реформовано - нині вона відома як Бюро з конфліктів та Стабілізаційних Операцій.

Загалом, обидва видання СНБ США у період президентства Дж. Буша-молодшого приділяли багато уваги питанню слабких держав та загроз, що від них походять. Контекстом зазвичай була така риса державної одиниці, як політичний режим. Наприклад, у 10 Розділі востаннє слабкі держави згадуються поряд із загрозами системі охорони здоров'я (“Пандемії вимагають рішучих дій від абсолютно прозорих систем охорони здоров'я, які слабкі уряди, як і держави, що бояться свободи, не здатні чи не хочуть її забезпечувати”) [70]

У 2010 році вийшла перша СНБ США періоду президентства Б. Обама. У цьому документі взаємозамінно використовуються поняття “failed” і “weak”, але ще не лунає “fragile” стосовно слабких держав. Так, адміністрація Обама пропонувала стратегічний підхід до подолання загрози слабшання держав через модернізацію Великої Вісімки та Двадцятки, а також через інші міжнародні організації, зокрема, ООН. [71]

Якщо відправною точкою для будь-яких нововведень у СНБ часів Буша-молодшого був теракт 11 вересня 2001 року, для Стратегії національної безпеки першого терміну Обама таким моментом стала економічна криза 2008 року. Саме подоланню загроз світовій економіці та зростаючій нестабільності присвячено велику кількість сторінок.

Слова “слабкість” і “неспроможність” лунають стосовно Північної Кореї та Ірану стосовно поширення зброї масового знищення. Саме це визнається ключовою загрозою для США та міжнародної безпеки, у той час як тероризм “перекваліфікувався” на “одну з багатьох загроз”. Червоною лінією в документі звучать наступні рядки: “необхідно переглянути та погодити дії США з міжнародними інституціями зі спільними інтересами.” Коли цього буде досягнуто, “тим державам, що не діють за нормами міжнародного права та не виконують обов’язки” буде відмовлено в ряді переваг, що походять від поглибленої інтеграції та співробітництва в межах міжнародної спільноти. [71]

У СНБ 2015 році вже присутня термінологія з доробку академічної спільноти стосовно визначення, характеристик та подолання загроз, що походять від слабких держав. Багато уваги приділено Ірану, який звинувачують у невиконанні зобов’язань. Визнається, що навіть після вбивства У. Бін Ладена, Аль-Каїда, Ісламська Держава та інші терористичні угруповання не припиняють становити загрозу безпеці громадян США. Слабкі держави, як і ті, що знаходяться у стані конфлікту (використання термінології ОЕСР та Групи Світового Банку) є територіями, де ширяться інфекційні хвороби, поширюється зброя, наркотики, звідти походять потоки біженців. Не припиняється фокус на співробітництві міжнародної спільноти, але визнається, що бажання чи небажання ключових акторів брати в ньому участь має найбільші наслідки для успіхів будь-якої діяльності. [72]

Певно, найпоказовішим є той факт, що в списку пріоритетних дій для подолання стратегічних ризиків для національних інтересів США, загрози міжнародній безпеці, що асоціюються зі слабкими державами згадуються й деталізуються: ефекти переливання конфліктів, організована міжнародна злочинність тощо. Водночас, вони зазначені останніми в списку таких пріоритетів (після кліматичних загроз та викликів енергетичної безпеки)

Що стосується СНБ 2017 року, тобто видання вже терміну президентства Д. Трампа, то поняття слабких держав вперше згадуються там на 39 сторінці з 55, у секції про підтримку партнерів. Пріоритетні дії, на зразок зазначених у СНБ 2015 року, стосуються двох видів країн - тих, що розвиваються і слабких. По суті, слабкі держави, як і транснаціональна загроза тероризму зазначають лише в переліку загроз, без особливої уваги до цього пункту. Як і у випадку з СНБ часів Дж. Буша-молодшого, кількість згаданих “поіменно” країн більша - Афганістан, Гватемала, Гондурас, Сальвадор, Венесуела, Куба. Окрему увагу приділено джихадистським угрупованням (Аль-Каїда, ІД) та транснаціональним злочинним угрупованням (картелями, китайському наркотрафіку тощо) [73]

Загалом, ключове повідомлення можна підсумувати фразою “Америці потрібні сильні партнери, а не слабкі”, що цілком співпадає з риторикою Д. Трама про те, що всі учасники, зокрема, НАТО, мають опікуватися власною безпекою.

Тобто, аналізуючи використання поняття слабких держав у різних виданнях Стратегії національної безпеки США можна прослідкувати як змінювався американський зовнішньополітичний дискурс стосовно цього питання. Якщо в часи Дж. Буша-молодшого більшість політичних дій так чи інакше стосувалась Війни з тероризмом і нею ж продиктовувалася загальна логіка, у часи президентства Обама відповідальність було умовно розподілено між усіма учасниками міжнародної спільноти. СНБ часів

президентства Д. Трампа визнає проблему існування слабких держав, як і загрози, які вони становлять, однак це питання перестало бути пріоритетним.

Серед документів групи Світового банку, присвячених проблематиці слабких держав знаходимо історичний огляд до класифікації слабких та охоплених конфліктом територій. Перший подібний список було видано в 2006 (фіскальному) році під назвою LICUS (Low Income Countries Under Stress - держави з низьким рівнем доходів, що знаходяться в складній фінансовій ситуації). Під такою назвою список видавався з 2009. У 2010 році вийшов друком Fragile States List (Список слабких країн), а в проміжку між 2011 та 2015 СБ видавав Harmonized List of Fragile Situations (Гармонізований список слабких країн (буквально - ситуацій)). Починаючи з 2015 року Світовий банк видає “List of Fragile and Conflict-Affected Situations” - Список слабких країн та тих, що охоплені чи переживають наслідки конфліктів. [75; 76; 77]

Оскільки на різні варіанти видань Світового банку посилаються численні організації, урядові документи, ними послуговуються в різних рейтингах, необхідно прослідкувати еволюцію розуміння слабкості держав цією організацією. Робота над проєктом LICUS тривала в 2004-2008 роках. Держави, що входили до цього списку мали низький рейтинг СРІА (Покраїнних індикаторів, рейтингу, що також готується Світовим Банком).

До списку LICUS потрапляли країни, де погіршувався рівень ефективності врядування, відбувалися тривалі політичні кризи. Також у ньому були держави, що переживали перехідні постконфліктні періоди, а також ті, у яких відбувалися, але з певними прогалинами, стадії реформування інституцій. Детальніше про показники СРІА та потрапляння чи не потрапляння держав до списку LICUS буде нижче в розділі, зокрема в частині, присвяченій Покраїнним індикаторам. Зазначимо тільки, що спочатку список LICUS готувався виключно для внутрішніх потреб Групи

Світового банку. Однак, видання 2006 та 2008 року було відкрито широкому загалу для дослідницьких цілей.

У 2009-2010 роках формат LICUS було збережено, однак змінилася назва списку - тепер він називався Fragile States List (Список слабких країн.) Ці видання одразу були відкритими для широкого загалу. У них країни поділялися на Ключові (Core) слабкі країни - у них були найнижчі показники за CPIA та Межеві (Marginal) слабкі держави з дещо кращими показниками.

З 2011 року майже десятиліття список слабких держав Групи Світового банку називався “Гармонізованим.” Такий прикметник було додано, щоб підкреслити намагання Групи Світового Банку, Азійського та Африканського банків розвитку користуватися однаковими поняттями та послуговуватися тими ж показниками Покраїнних індикаторів. [75]

І в цьому випадку відбувся характерний для початку 2010х-2015 років перехід до використання іменника “ситуації” (situations) замість країни в контексті слабкості держав. Так, до категорії слабких ситуацій відтепер входили території та держави з нижчим за 3.2 показником CPIA, як і ті, в яких протягом останніх трьох років діяли політичні місії та місії з розбудови миру ООН або регіональних організацій (у першу чергу, Африканського Союзу та ЄС.)

Починаючи з 2020 року список знову було перейменовано. До того ж, було внесено певні зміни до методології та класифікації різних типів ситуацій. Список нині має назву - Список слабких країн та тих, що охоплені чи переживають наслідки конфліктів (List of Fragile and Conflict-Affected Situations) [78] До слабких ситуацій тепер належать такі, де присутні одна або більше умов з наступних:

1. слабкий інституційний та політичний клімат (показник CPIA менше 3);

2. на території діє представництво UN Department of Peace Operation (DPO) що свідчить про те, що “міжнародна спільнота прийняла рішення про необхідність значних інвестицій задля підтримки миру й стабільності”
3. наявні серйозні потоки біженців з країни (кордон перетинають від 2 до 100 тисяч жителів, яких було визнано такими, що мають статус біженців) Це є свідченням серйозної політичної чи безпекової кризи на території окремої країни.
4. Країни, що підпадають під категорію слабких згідно даних Групи Світового банку не можуть знаходитися в умовах конфлікту середньої чи високої інтенсивності. Чи не найбільш вагомим нововведенням є якраз визнання організацією факту, що конфлікт і слабкість держав необхідно розрізняти. Країни, що знаходяться в умовах конфлікту середньої та/чи високої інтенсивності вважаються такими, що вже пройшли відмітку слабкості, і в яких умови стали значно гіршими для населення.

Свідченням того, що зміна методології та класифікації сприяє кращому розумінню контексту різних країн та цілих регіонів є саме використання чітких визначень. Так, конфліктом високої інтенсивності визначається такий, за якого:

1. абсолютні показники загиблих внаслідок конфлікту вищі за 250 згідно даних ACLED (Armed Conflict Location and Event Data Project) та 150 відповідно згідно UCDP (Uppsala Conflict Data Program)
2. кількість смертей, пов'язаних з конфліктом сягає показника 10 на 100000 населення згідно і ACLED, і UCDP. [79; 80]

Як бачимо, у своїх розрахунках та класифікації Група Світового банку посилається на дві бази даних. І якщо UCDP на базі Університету Уппсали може похизуватися майже сорокарічною історією, ACLED було вперше запропоновано в 2009-2010 на сторінках Journal of Peace Research.

Вважаємо за потрібне зупинитися на цих базах даних детальніше не тільки через рівень представництва організацій, що ними послуговуються. Головною причиною вважаємо саме помітні концептуальні розбіжності, які притаманні не лише сфері дослідження конфліктів, але й слабкості держав зокрема, галузі міжнародних відносин та соціальним наукам загалом. Відмітимо лише одне - розуміння явища конфліктного інциденту/випадку (conflict event) дослідниками, що працюють над цими базами даних.

ACLED, наприклад, не надає визначення конфліктного інциденту/випадку, але зазначає, що вони відбуваються між визначеними акторами, і кодуються як такі, що мали місце в певному місці в певний день. До таких акторів належать “повстанці, ополченці та організовані політичні групи, що задіяні в конфлікті з політичних причин”. Для дослідників з Університету Уппсали, що працюють над UCDP Georeferenced Event Dataset (GED), конфліктним інцидентом є випадок використання збройної сили представниками однієї організації-актора до іншої або до цивільного населення. Конфліктний інцидент вважається таким, якщо в результаті загинула щонайменше одна людина. [81]

Бачимо тут певну непослідовність від представників обох баз даних. Так, автори ACLED посилаються на одне поняття (акторів) не надаючи чіткого визначення іншому (власне конфліктному випадку.) Приклад, який наводить дослідниця К. Ек, порівнюючи ці бази даних є наочним. Для ACLED при розгляді ситуації в Югославії масове вбивство боснійських мусульман у Сребрениці є настільки ж вагомим конфліктним випадком, як і атака снайпера в Сараєво. [82] Водночас, дослідники UCDP звужують коло конфліктних випадків лише до таких, які результували смертю учасників, оминаючи ситуації, коли обійшлося без загибелі, а, скажімо, є поранені.

Певно, саме такі характеристики обох баз даних спонукали авторів Списку слабких країн та тих, що охоплені чи переживають наслідки конфліктів з Групи Світового банку посилатися на обидві з певними застереженнями. Оскільки видання списку за 2021 рік уже є в загальному доступі, наведемо дані з нього. До категорії держав, що знаходяться в конфлікті високої інтенсивності належать:

- 1) Афганістан
- 2) Лівія
- 3) Сомалі
- 4) Сирійська Арабська Республіка. [83]

До держав, що переживають стадію конфлікту середньої інтенсивності відносять Буркіна-Фасо, Камерун, ЦАР, Чад, ДРК, Ірак, Малі, Мозамбік, М'янму, Нігер, Нігерію, Південний Судан та Ємен. Що стосується слабких держав - згідно видання 2021 року йдеться окремо про не малі та малі держави з високим рівнем інституційної та соціальної слабкості. До першої групи увійшли Бурунді, Конго, Еритрея, Гамбія, Гвінея-Бісау, Гаїті, Косово, Лаос, Ліван, Ліберія, Папуа-Нова Гвінея, Судан, Венесуела, Зімбабве та територія Західного берегу річки Йордан та Сектору Гази. До другої групи увійшли Коморські острови, Кірібаті, Маршаллові острови, Федеративні штати Мікронезії, Соломонові острови, Тімор-Леште, Тувалу.

Підсумовуючи бачення слабких держав співробітниками Групи Світового банку засвідчуємо декілька етапів зміни розуміння цієї проблематики. Станом на сьогодні спостерігається чіткий розподіл між інституційно слабкими державами, та тими, що знаходяться в стані конфлікту (різної інтенсивності) і не здатні гарантувати безпеку громадян.

Іншим свідченням такого поділу є не лише згаданий Список, але й інші документи Групи Світового банку, зокрема доповідь від 24 квітня 2020 року, присвячена діяльності Світового Банку в конфліктних

ситуаціях. Буквальний переклад - ситуації конфлікту, що нагадує також “ситуації слабкості”, тренд попередніх декількох років.

Прослідкувати певні зміни в підході Світового банку до проблематики слабкості держав можемо саме за назвами подібних доповідей минулих років - у 2011 йшлося про конфлікти, безпеку і розвиток. У 2014 році фокус був на допомозі СБ слабким державам з низьким рівнем доходів, а також країнам, що знаходяться в стані конфлікту. Уже в 2016 році в назві доповіді вживалася конструкція “Ситуації слабкості, конфлікту та жорстокості”

Однією з найбільш активних організацій, що займаються проблематикою слабких держав є Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР.) Під її егідою з 2005 року видаються повноцінні звіти та доповіді, присвячені проблематиці слабких країн. Так, з 2005 до 2008 року включно видавалися звіти під назвою “Monitoring Resource Flows to Fragile States” що в довільному перекладі означає “Прослідковуючи ресурсні потоки до слабких держав.” [84]

Помітимо, що ще з 2005 року ОЕСР послуговується прикметником “fragile,” не “failed.” Більше того, ще в першій доповіді 2005 року розрізнялися поняття state fragility (слабкості держави) та “state failure” (занепад держави.) Якщо перші видання доповідей ОЕСР можна назвати швидше практичними - по суті, вони стосувалися ефективності та регулювання фінансової допомоги слабким країнам - то з 2009 року ситуація змінюється.

Реагуючи на світову фінансову кризу 2008 року, у 2009 році доповідь ОЕСР вийшла під назвою “Ensuring Fragile States are not left Behind” (“Впевнюючись, що слабкі держави не залишаться осторонь” (малось на увазі - без підтримки) Цікаво, що окрім статистики та прогнозованих скорочень у фінансовій допомозі для певних слабких країн, окрему секцію було присвячено іншим донорам. Серед них зазначалися Бразилія, Китай,

Індія, країни Затоки та Південна Африка. Однак, згадувалися і неурядові донори, а саме Глобальний фонд з боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією, який за інформацією ОЕСР за період з 2001 до 2009 року вклав має 3 мільярди (2.9) доларів в економіки слабких країн. Інша організація, яку згадують окремо - Фонд Мелінди та Білла Гейтса, якому приписують близько 175 мільйонів доларів допомоги слабким країнам за 2000-2007 роки. Нині складно сказати, з якою метою в документах ОЕСР окрему увагу було приділено іншим гравцям. З одного боку, це можна вважати розширенням відповідальності за допомогу слабким країнам не лише серед країн-учасниць ОЕСР та Комітету зі сприяння розвитку. З іншого боку, такі згадки можна вважати визнанням інших акторів як активних на полі допомоги з подолання слабкості держав у різних сферах. [85]

З 2015 року ОЕСР щодвароки видає спеціальні доповіді з серії “States of Fragility” - знову помічаємо тренд на відхід від використання прикметника слабкий в сторону заміни його поняттям “слабкість.” Якщо врахувати, що ОЕСР є одним з акторів, що найбільше фокусується на поняття “resilience” (стійкість), такий підхід-протиставлення двох термінів є цілком логічним. Згідно доповіді 2020 року, ОЕСР визначає слабкість як поєднання декількох факторів. Серед них - вразливість до ризиків та низька спроможність держави, систем та спільнот долати такі ризики. До ряду негативних наслідків слабшання держав в ОЕСР відносять насилля, бідність, нерівність, проблему переселенців, погіршення політичної та екологічної ситуацій в країнах. [86]

Оскільки з жовтня 2019 року ОЕСР запустили окрему платформу що має таку ж назву, як і доповідь, окремим пунктом зазначено, що слабкість вимірюють за спектром інтенсивності, і що проявлятися вона може в декількох вимірах. Нині такими є економічний, екологічний, політичний, безпековий та суспільний, тоді як у виданні 2022 року обіцяють додати шостий вимір, присвячений людському капіталу.

У виданні 2020 року слабкими вважають країн та територій, які окреслюють словом “контексти.” Такий підхід свідчить про те, що в аналітичній думці та документах міжнародних організацій дійсно спостерігається відхід від використання словосполучення “слабкі держави” або “слабкі території” у бік більш нейтрального “контексти.”

Якщо користуватися поділом дослідників, що колись займалися проблематикою слабких держав, запропонованим Е. Ньюманом у 2009 році, особливої уваги заслуговує бачення слабкості представниками такої організації як g7+. [87] Діяльність цієї групи є певною відповіддю тим дослідникам, що належать до групи найбільших скептиків та відкидають саму ідею використання терміну слабкі держави через негатив, який несе цей концепт, а також через певні інтервенціоністські конотації.

Учасники групи g7+ визнають себе добровільною асоціацією держав, які постраждали від конфлікту та знаходяться на перехідному етапі розвитку. Хоча офіційно група була сформована в 2010 році, самі учасники визнають, що ідея створення такої організації з’явилася паралельно з підписанням Паризькою Декларації про ефективність допомоги (OECD) [34] Після цього у 2008 році було підписано Аккрський план дій, що окреслював шляхи досягнення цілей, прийнятих у Парижі. Саме під час підписання обох документів відбувалися неформальні переговори та зустрічі на різних рівнях представництва. Кульмінацією стало підписання Ділійської декларації в 2010 році в Тимор-Леште - саме там знаходиться штаб квартира g7+.

Нині учасниками групи є двадцять держав, представники яких (рівень міністрів) формують Секретаріат організації. Ними є Афганістан, Бурунді, ЦАР, Чад, Коморські острови, ДРК, Гвінея, Гвінея-Біссау, Гаїті, Ліберія, Папуа-Нова-Гвінея, Сан Томе і Прінсіпі, Сьєрра-Леоне, Соломонові острови, Сомалі, Судан, Південний Судан, Тимор-Леште, Того, Ємен.

Уже в 2011 році на виїзній сесії міністрів 17 країн-учасниць у Джубі в Південному Судані учасники прийняли широке визначення слабкості країн, визнаючи як комплексність природи слабшання держав, так і те, наскільки її прояви відрізняються в різних контекстах. [88]

Представники Групи g7+ визнають стан слабкості держав як відрізок часу в історії окремої держави, за якого сталий соціально-економічний розвиток потребує більшого фокусу на супутніх діях, спрямованих на розбудову миру та держави, а саме на:

- інклюзивне політичне врегулювання існуючих конфліктів;
- розвиток сфери безпеки та юстиції;
- створення робочих місць;
- ефективне управління ресурсами;
- адекватне забезпечення громадян базовими послугами.

На додачу до визначення слабкості, учасники групи g7+ на технічній зустрічі в Дубаї 2013 року також визначилися з баченням антонімічного поняття стійкості. Його окреслюють як здатність соціальних інституцій усувати чи адаптуватися до внутрішніх та зовнішніх шоків та негараздів, з якими стикаються держави.

Слабкість країни, натомість, передбачає зникнення консолідації в суспільстві, а також загрози безпеці та добробуту громадян. Загалом, бачення шляхів подолання слабкості представниками групи g7+ є радше інституціональним. Саме розбудова сталих інституцій здатна допомогти державам розвиватися до долати потенційні загрози. Детальніше розуміння шляхів подолання слабкості було окреслено в так званій Новій угоді стосовно слабких держав, детальніше про яку йтиметься в Розділі 4.

Проаналізувавши визначення слабкості держав у тому вигляді, у якому його бачать представники групи g7+ можемо зробити декілька висновків. По-перше, таке бачення суттєво відрізняється від згаданих вище різних урядів та міжнародних інституцій. Будучи слабкими державами,

представники Групи наголошують, що такий стан речей є тимчасовим, тобто швидше періодом в історії нації, аніж довершеним фактом, який неможливо змінити. Крім того, знову спостерігаємо прив'язку до стану конфлікту, адже в тій чи іншій формі його пережили чи досі переживають майже всі держави-учасниці групи. Тим більш показовим є обране мотто організацій - “Goodbye Conflict, Welcome Development” (“Прощаємось з конфліктом, вітаємо розвиток”)

2.2. Методологія та рейтинги визначення слабких держав

Враховуючи те, наскільки відрізняється бачення слабкості держав різними акторами, дослідження методології та даних існуючих рейтингів визначення таких країн становить науковий інтерес. В уже згаданій вище довідці Міжнародної організації праці знаходимо також список авторитетних рейтингів та індексів, які присвячені визначенню слабких держав. У 2016 році до цього списку входив, зокрема:

1. Bertelsmann Transformation Index - Індекс Трансформації Бертельсманна, міжнародного медіаконцерну зі штаб квартирою в Німеччині. Сам індекс складно назвати таким, що фокусується виключно на питанні слабкості держав (лише два питання з 52 стосуються цього аспекту напряму) - аналітики прослідковують політичні трансформації у 137 країнах світу, що є дотичною сферою до предмету нашого дослідження. [89]

Бертельсман готує доповіді щодва роки, і користується 17 індикаторами (деякі поділені на підкатегорії). До них належать такі: «державність» - ідеться про монополію держави на право використання сили, державна ідентичність, невтручання в релігійне життя та базовий рівень адміністрування; залучення громадян до політичного життя – прослідковується відкритість і чесність виборів, права висловлювань і зібрань; верховенство права – розподіл на гілки влади, незалежність судів, розвиток громадянських прав у країні; стабільність демократичних інституцій – досліджуються партійна система, групи інтересів, схвалення демократії, соціальний капітал держав; рівень соціально-економічного розвитку; організація ринку та рівень компетенції – у цій сфері, серед іншого, аналізується діяльність антимонопольних агенцій, рівень лібералізації торгівлі, банківська система. [90]

Окремим індикатором є також стабільність курсу валют та цін, рівень захисту прав власності, «режим благополуччя», що передбачає рівні

можливості для громадян та рівень соціального захисту; економічна діяльність, «сталий розвиток» - досліджується політика держав у сфері захисту довкілля, освіти, науково-дослідницької діяльності.

Інший кластер факторів стосується так званих «рівнів важкості», куди включено структурні перепони на шляху до розвитку держави, інтенсивність існуючих конфліктів, традицій громадянського суспільства тощо. Вимірюється також спроможність урядів до просування власних держав на шлях демократії та ринкової економіки. До уваги береться також ефективність використовуваних ресурсів, спроможність віднайти консенсус з різних питань – від розподілу цілей до замирення та управління конфліктами. Останній чинник, що береться до уваги – успішність у співробітництві з міжнародною спільнотою, тобто ефективність використання допомоги, що надається державам, регіональне співробітництво та рівень кредитоспроможності і довіри до держави.

До рейтингу та його індексів входять 129 країн світу. Туди не входять держави, що були членами ОЕСР до 1989 року як такі, що вже є демократично та економічно розвиненими, а також малі держави з населенням до двох мільйонів осіб. Виключеннями є «цікаві приклади розвитку й трансформацій», як самі автори називають такі держави, як Бахрейн, Бутан, Естонія, Косово, Маврикій та Чорногорію.

Загалом же всі інші держави поділені на сім регіональних груп, названих так: країни Центрально-Східної та Південно-Східної Європи, Латинської Америки та Карибського басейну, Західної та Центральної Африки, як і Південної та Східної Африки, Близького Сходу та Північної Африки, Пострадянської Євразії, а також Азії та Океанії.

Максимальний бал, який держава може отримати за кожен з критеріїв у цьому індексі – десять. Країни з оцінкою нижче трьох у категорії «державності» вважаються невдалими. Якщо в 2014 році таких було дві –

Центральноафриканська республіка і Сомалі, то в 2016 такими є Ємен, Лівія (найнижчий показник, 1,8), Сирія і вкотре Сомалі.

Список слабких держав ширший – до них занесено Пакистан, Лаос, Зімбабве, Таджикистан, ДРК, Ефіопію, Ірак, Чад, Гаїті, Узбекистан, Туркменістан, Республіку Конго, Іран, М'янму, Афганістан, Південний Судан, Судан, ЦАР, Північну Корею та Еритрею. [23]

2. **CIFP - Country Indicators for Foreign Policy** (Покраїнні індикатори зовнішньої політики) - дослідницький проєкт Карлтонського університету в Оттаві, створений ще на основі бази даних GEOPOL створеної під егідою Міністерства оборони Канади на початку 1990х. У 1997 році за ініціативи Міністерства закордонних справ об'єднання зусиль дослідників, що працювали над цією базою даних та групи науковців з Карлтонського університету уможливило появу цього проєкту. У його рамках випускається окремий Fragility Index (FI) - Індекс слабкості держав, що містить дані про 198 країн. [90; 91; 92]

3. **Fragile (раніше Failed) States Index** (Індекс слабких держав) що готується щорічно американським Fund for Peace, Фондом миру. Аналітики, що його готують користуються розробленим ще в 1990-х CAST - Conflict Assessment Framework Manual, що складається з трьох основних груп-кошиків індикаторів.

Серед них: соціальні показники, а саме демографічні тиски; стан біженців; еміграція і відтік умів; настрої в групах населення, економічні показники: нерівномірний економічний розвиток; бідність і економічний спад, політичні та військові показники: державна легітимність, рівень громадських послуг, захист прав людини й верховенство права в країнах, діяльність апарату з гарантування безпеки, роздробленість еліт, зовнішнє втручання. Самі розробники індексу стверджують зокрема в доповіді від травня 2017 року, що дані отримують з трьох ключових потоків, серед яких:

1) Контент-аналіз. Кожен зі згаданих вище індикаторів поділений на підгрупи, для визначення та вимірювання яких група експертів опрацьовує англomовні джерела по кожній з 178 держав, дані про котрі знаходимо в Індексі. Загалом ідеться про 45-50 мільйонів доповідей та статей щорічно.

2) Кількісні дані. Їх Фонд отримує переважно від міжнародних та багатосторонніх статистичних агентств, що працюють на базі ООН, Світового Банку, ВООЗ.

3) Якісні дані – група експертів здійснює оцінку ключових подій даного року порівняно з попереднім, для визначення трендів слабшання чи посилення держав. [93]

4) States of Fragility (SFI) від Організації економічного співробітництва і розвитку. Хоча низка доповідей на цю тематику видавалася з 2005 року, саме таку назву було вперше використано в 2015. До цього в ОЕСР користалися формулюванням “fragile states”, а з 2015 було прийнято рішення відійти від цього. [93] Ці доволі серйозні зміни в сприйнятті питання слабкості були озвучені на презентації доповіді 2015 року пов’язані з розумінням того, що “слабшання” можуть переживати будь-які країни світу. Водночас, під час доповіді було вжито фразу “Fragility is not a failure”, тобто наочним є відхід від першого періоду існування терміну та цілковитий перегляд дискурсу. Відтоді States of Fragility перетворилася на повноцінний дослідницький проєкт, окрему платформу, що сфокусована на дослідженні слабкості та стійкості держав у світі, що змінюється. [5] Індекс оцінює 162 розвинені держави та країни, що розвиваються відносно їх ефективності та легітимності за чотирма вимірами функцій держави, а саме:

- економічному розвитку
- рівню врядування
- забезпеченню безпеки населення
- соціальному розвитку.

Не всі індекси, що з'являлися в 2000-2010х - на піку цікавості академічних кіл до проблематики слабких держав - ставали повноцінними дослідницькими проєктами. Деякі з них мали лише одне видання, як, наприклад, Індекс слабкості держав (у світі, що розвивається), який готували співробітники Інституту Брукінгса. [95] Виданий у 2008 році, цей індекс оцінював 141 державу світу за двадцятьма індикаторами, що ділилися на чотири “кошки”:

- економічний;
- політичний;
- безпековий;
- соціальний (дослівна назва - social welfare (суспільне благополуччя))

Те, звідки дослідники брали дані під час підготовки Індексу дає можливість отримати ширшу картину стосовно тодішнього розуміння як слабкості, так і ефективності держав. Зокрема, до економічного кошика належали такі показники, як валовий національний дохід на душу населення, зростання валового внутрішнього продукту, показники нерівності доходів, інфляції та якості регуляторів. Більшість з цих даних бралася з бази Світового банку (як, наприклад, дані з проєкту Governance Matters VI - доповіді СБ з питань управління в різних країнах за 1996-2006 роки), МВФ. [96]

Дані, що формували політичний кошик бралися з наступних джерел: МВФ, Світовий банк, та Freedom House. Безпековий кошик формувався за даними Центру системного миру (Center for Systemic Peace), зокрема проєкту Major Episodes of Political Violence (Значні випадки політичного насилля), що занотовує ряд інцидентів у країнах світу за період з 1946 року. Туди входять і збройні конфлікти різної інтенсивності, і прямі іноземні інтервенції, громадянські та етнічні війни тощо. Окремий інтерес становлять такі джерела як Archigos, Economist Intelligence Unit

(сестринська компанія видання The Economist, що з 1946 року займається аналітикою), Political Terror Scale та дані уже згадуваної вище Робочої групи з політичної нестабільності США.

Archigos - серія даних про політичних лідерів у 188 країнах світу за період з 1875 до 2004 року, що концентрується на ідентифікації лідерів кожної незалежної держави, їх вік, стать, шлях до влади та долю після закінчення терміну чи втрати посади. Дані з цієї серії ілюструють, зокрема, кількість путчів, заколотів та інших змін влади як у світових демократіях, так і автократіях. [97]

Political Terror Scale, у свою чергу, є дослідницьким проектом, відомим з 1980 років, заснований на базі Університету Пердью (Purdue University) що концентрується на випадках політичного терору (не тероризму), що означає санкціоновані державою вбивства, тортури, зникнення, політичні переслідування тощо. [98]

Останній, соціальний кошик, формується за даними ЮНІСЕФ (стосовно дитячої смертності, відсотку учнів початкових класів, ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) (рівень недоїдання), доступ до води тощо.

Автори цього рейтингу - С. Райс (на той момент радниця з зовнішньополітичних питань Б. Обами, з січня 2021 року - голова Ради з внутрішньої політики США) та С. Патрік, експерт Ради з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations) Попри те, що Індекс слабкості держав не став тривалим дослідницьким проектом, а радше одноразовим виданням, він містить розлогий огляд попередніх схожих рейтингів, а також містить окремий розділ, присвячений рекомендаціям уряду США стосовно дій у слабких країнах. [95]

Серед них такі пропозиції, як більший фокус на подоланні бідності, серйозніша увага до питання безпеки в критично слабких країнах, охоплених конфліктом, а також спрямування ширших урядових зусиль

шляхом потенційного створення окремого органу, чия діяльність була би сфокусована саме на проблемі слабшання держав. Відмітимо, що рекомендації з цього Індексу корелюють як з виданнями СНБ США різних років, так і з подальшими дослідницькими зусиллями, що за декілька років проявилися, зокрема, у законопроекті під назвою Акт з подолання слабкості держав.

За документами Міжнародної організації праці вказано ще один індекс, що вимірює слабкість держав - це вже згадуваний вище **Гармонізований список слабких країн** (буквально - ситуацій), що готується експертами Світового Банку. У 2021 році відбувся черговий перегляд класифікації слабких контекстів, згідно якого СБ вирізняє окремо наступні групи:

- Країни з високим рівнем інституційної та соціальної слабкості. Ці показники вимірюються за відкритими даними СРiА за індикаторами, що стосуються якості політик держави та проявів слабкості.
- Країни, охоплені конфліктом. До цієї групи підпадають держави з високим рівнем смертей від конфлікту серед населення. У цій групі є дві підкатегорії - держави з конфліктами високої та середньої інтенсивності. [83]

Такий перегляд термінології чітко ілюструє розмежування безпекових та соціальних аспектів Групою Світового Банку стосовно проблеми слабкості держав. Так, за визначенням СБ до розряду слабких країн відносять, зокрема, такі, де значення СРiА нижче 3. Відповідно, необхідно згадати також методологію самого СРiА, що слугує базою для формування Гармонізованого списку.

Оцінювання політики та інституцій у різних країнах визначає якість існуючої політики держав та їх інституцій. За визначенням самих експертів Світового банку, “якість” полягає в показниках подолання бідності,

сталому розвитку, а також ефективному використанню коштів міжнародної допомоги з розвитку.

Перше таке оцінювання здійснювалося наприкінці 1970, коли формувалася політика стосовно зовнішнього фінансування, а також формувалася окрема структура в групі СБ - IDA (International Development Association, Асоціація з міжнародного розвитку) До рейтингу СРІА входить цілий ряд критеріїв, що визначають різні політичні та інституційні виміри політики держав, направленої на подолання бідності та виконання декларованих стратегій розвитку. Сам рейтинг було декілька разів переглянуто, зокрема у 1998 році, 2004 та частково 2011 році.

Нині актуальним є документ за 2017 рік, згідно якого до критеріїв СРІА належать наступні:

- А. Економічне управління, до якого входять показники, пов'язані з монетарною політикою та курсом валют, фіскальною політикою та управлінням
- В. Структурні політики, а саме напрями діяльності держави, що стосуються торгівлі, фінансового сектору та регуляції бізнес-діяльності
- С. Політики держави, що стосуються рівності громадян та соціальної інтеграції в суспільстві. Фокус зберігається на питаннях гендерної рівності, доступу до публічних благ, розбудови кадрового потенціалу, соціального та трудового захисту населення та діяльності спрямованої на досягнення стабільності екологічної ситуації в країні.
- Д. Останній блок критеріїв СРІА стосується управління публічним сектором та інституцій в державі. Ідеться про дотримання законодавства стосовно права власності та врядування загалом, якість бюджетного та фінансового менеджменту, ефективності мобілізації доходів, якості діяльності сектору держуправління, а також прозорості, підзвітності та рівня корупції в держсекторі. [90; 99]

Наприклад, у 2004 році декілька критеріїв з попередніх версій СРІА було видалено, а саме Управління та сталість програм з розвитку та Відслідковування і аналіз результатів додання рівня бідності в країнах. Деякі індикатори було навпаки розділено (так, наприклад, сформувався окремий критерій відносно фінансового сектору та стосовно бізнес регулювання в країнах). [100]

Останній блок критеріїв СРІА стосується управління публічним сектором та інституцій в державі. Ідеться про дотримання законодавства стосовно права власності та врядування загалом, якість бюджетного та фінансового менеджменту, ефективності мобілізації доходів, якості діяльності сектору держуправління, а також прозорості, підзвітності та рівня корупції в держсекторі.

Характерною рисою СРІА є те, що до уваги беруться лише втілені та імplementовані дії державних органів, а не намічені кроки чи обіцянки політичних партій. Водночас, у деяких ситуаціях та неординарних випадках, таких як прийняття окремих законів тощо вважається проривом та має більшу вагу у вирахованні остаточної оцінки.

Водночас, в актуальному документі, що містить критерії станом на 2017 рік є окремий абзац про контекст країн. Згідно нього співробітникам банку призначено брати до уваги такі фактори, як розмір економіки держави та, дослівно, рівень досвіду держав в імplementації вказівок Світового банку (degree of sophistication) [99, с. 5] Тобто самі експерти виступають з позицій, що країни знаходяться на різних рівнях розвитку, що означає відсутність однакових умов та можливостей у межах системи міжнародних відносин в цілому та безпеки зокрема.

СРІА вимірює показники виключно країн, що співпрацюють зі Світовим банком у рамках діяльності Асоціації з міжнародного розвитку. Нині такими є 74 держави світу, більшість з яких знаходиться на Африканському континенті. Кожна з опрацьованих держав отримує оцінку

по критеріях від одного до шести. Слабкими вважалися держави, що отримують загальну оцінку 3,2 і нижче. Крім згаданої оцінки до слабких також відносять країни, до перебували чи перебувають регіональні (або під егідою ООН) місії з розбудови миру за останні три роки.

Окремої уваги заслуговує хронологічно перший **World Governance Indicators - Political Stability & Absence of Violence (WGI - PS & AV)** – Світові індикатори (успішності) управління за критеріями політичної стабільності та відсутності насилля, що видавалися Групою Світового банку в період 1996-2015 років.

Звернувшись до архіву WGI спостерігаємо, що творці рейтингу обрали три виміри для характеристики управління, по два аспекти в кожному. Перший стосується того, як уряди обираються, як за їх діяльністю слідкують та як змінюють. Ідеться про такі кластери, як Voice and Accountability (VA) – роль голосу громадянина та підзвітність уряду, тобто як населення бере участь у виборі уряду та свобода висловлення думки, зібрань, медіа; Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (PV) – політична стабільність та відсутність жорстокості, тобто бачення можливостей до дестабілізації чи повалення уряду неконституційними методами, враховуючи терористичні дії.

Другий вимір стосується можливостей уряду ефективно формулювати та імплементувати політичні ідеї та дії. У цьому пакеті такі кластери, як власне Government Effectiveness (GE) – ефективність уряду, тобто якість надаваних публічних послуг, ступінь незалежності від політичного тиску в суспільстві та відповідальність влади за виконання проголошеної політики; Regulatory Quality (RQ) – якість регуляторів, тобто визначення можливостей урядів виконувати проголошену політику та регульованість суспільства, що дозволяє розвиток приватного сектору. Наступний пакет – повага громадян до держави та її економічних і соціальних інституцій. У ньому такі кластери, як Rule of Law (RL) – повага до верховенства права в

країні, вимірювання того, наскільки агенти діють за правилами, прийнятими у суспільстві, зокрема якість контролю над виконанням договорів, захисту права власності, діяльності поліції та судів, і водночас рівень криміналітету; Control of Corruption (CC) – контроль над корупцією в суспільстві. [96]

Цікавими також є ресурси, з яких бралася інформація для підготовки індексу. Їх чотири типи, а саме: дослідження стосовно домогосподарств і фірм, серед яких Афробарометр, Gallup World Poll, and Global Competitiveness Report survey, інформація провайдерів даних з торгівельного бізнесу, зокрема Economist Intelligence Unit, Global Insight, Political Risk Services, інформація неурядових організація, серед яких дані Global Integrity, Freedom House, Reporters Without Borders та інформація громадських організацій – огляди Світового банку, регіональних банків розвитку, ЄБРР та Інституційні профілі держав, що готуються Міністерством фінансів Франції.

Проаналізувавши низку найбільш популярних рейтингів та індексів, що вимірюють слабкість держав доходимо висновку, що трендом у дослідженні даної проблеми є розгляд слабкості держав як таких, де присутні одна й більше прогалини у сферах а) легітимності б) ефективності і в) спроможності.

Так, у відомому дослідженні про розбудову миру афганський політолог і колишній президент країни А. Гані робить наголос саме на проблемах ефективності й легітимності. Інший дослідник, С. Патрік звертає увагу на потребу розрізняти між державами, що не можуть виконувати покладені на них зобов'язання і тими, що з якихось причин «не хочуть» цього робити. [101; 102]

Водночас, деякі вчені, зокрема співробітники Світового банку С. Кліффе і Н. Меннінг писали лише про два із зазначених аспектів слабкості, а саме легітимність та спроможність держави, водночас додаючи окремо

функцію громадського фінансування, що нібито саме по собі утворює ще одну прогалину. Загалом же більшість дослідників розглядає питання слабкості держав у трьох аспектах, варіюються лише їх назви, хоча суть у більшості випадків незмінна. [103]

Згадуваний вище у Розділі 1 політолог Ч. Колл пропонував так звані концептуальні альтернативи, говорячи про прогалини спроможності, ефективності й легітимності. Свої твердження автор базував на результатах діяльності створеної в 2000-них роках у США Комісії зі слабких держав та національної безпеки. [104]

Питання спроможності Ч. Колл розглядає під таким кутом – інституції слабкої держави не здатні надавати мінімальні публічні блага та послуги населенню. Більшість дослідників сходиться на визначенні держави саме з позицій певних ключових функцій, котрі таке соціальне утворення зобов'язане надавати. Світовий банк визначає такі ці функції як такі: безпека, верховенство права й забезпечення правопорядку, охорона здоров'я, макроекономічне управління та допомога у випадках стихійних лих.

Наступна прогалина, про котру найчастіше йдеться в дослідженнях слабких держав, стосується питань безпеки. Дослідники сходяться на тому, що в таких контекстах уряди не спроможні забезпечити навіть мінімальні рівні безпеки населенню. Саме такі держави найчастіше переживають етапи збройних конфліктів, і саме такі суспільства найчастіше знаходяться під загрозою внутрішньої збройної боротьби чи зовнішнього втручання.

У випадках повалення режимів чи вторгнення іноземних військ розпорошення або зникнення існуючих до того військових чи поліцейських сил призводить до негайної появи значної прогалини у сфері безпеці.

Останній, третій аспект – прогалина легітимності. Вона з'являється в країнах, де критична маса еліт чи населення відкидає режим або сам факт

управління існуючої влади. Тобто, йдеться не про зовнішню легітимність, визнання держави міжнародною спільнотою, а про внутрішню. Прихильники такого погляду визнають, що внутрішню легітимність важче визначати, тому схиляються до врахування таких факторів, як надання свобод громадянам політичними режимами.

Інше важливе питання, яке підіймає Ч. Колл стосується території держави, на котру поширюються одна, дві чи одразу три зазначені прогаліни. Інколи, зокрема в аспекті безпеки йдеться про всю територію країни, як у випадках Ліберії чи Колумбії або ж є певна частина території держави – дослідником наводилися приклади Північної Ірландії у Сполученому Королівстві чи Чечні в Росії.

Може варіюватися також територіальне поширення неспроможності держави здійснювати мінімальні функції, тобто йдеться про першу визначену прогаліну. У цьому контексті за приклади було взято порівняння регіонів Бразилії та Колумбії біля Амазонки та в розвинутих містах цих країн. Що стосується прогаліни легітимності, йшлося, наприклад, про землі Гватемали з переважно корінним населенням та Північну Мітровіцу у Косово. [103]

Доробком Ч. Колла у спробі визначити ключові характеристики слабких держав скористалися також інші аналітики, а саме Й. Гревінгхольт, С. З'яджа, М. Крайбаум та ще декілька німецьких дослідників, котрі присвятили дослідження спробі віднайти метод для мультимірної емпіричної термінології. Хоча науковці й претендують на певну новизну, та все ж запропонована ними модель багато в чому збігається із попередньою з зазначених. [104]

Так, йдеться про модель ACL - authority, capacity, legitimacy – тобто, авторитет влади, спроможність/ефективність і легітимність. Під першим мається на увазі рівень контролю над насиллям у державі, тобто та ж таки гарантія безпеки. Прикладами редукованого авторитету влади у слабких

держав є кейси Афганістану, Іраку та деяких Центральноамериканських країн, для яких характерні громадянські війни, заворушення та високий рівень криміналітету.

Спроможність та ефективність у згаданому дослідженні повністю співпадає з попереднім визначенням концепту, згаданим вище. Низький рівень спроможності держав характерний для класичних прикладів держав, що розвиваються, як-то Сенегал, Танзанія, Малаві, а також до цієї групи дослідники віднесли Гаїті.

Нарешті, у питанні легітимності автори сходяться на тому, що вона стосується типу відносин між державою та суспільством, за яким останнє визнає або відмовляється визнавати посягання держави на право єдинолегітимного актора, що встановлює правила та слідкує за їх виконанням. Щодо прикладів, наводять Узбекистан, Туркменістан і водночас Північну Корею. [105]

Тобто, сучасні дослідники питання слабкості держав сходяться на тому, що необхідно розглядати цю проблему переважно під трьома кутами, а саме: спроможності та ефективності, що репрезентує погляд на державу як на суспільний договір; авторитету влади, безпеки та легітимності, що відзначає швидше конструктивістські погляди.

Огляд декількох найвідоміших рейтингів, індексів та доповідей стосовно проблеми слабких держав від 1990-х до сьогодні дозволяє зробити декілька висновків.

Висновки до Розділу 2

Аналіз підходів до визначення, вимірів та бачення слабкості, її причин, наслідків та слабких держав як таких дозволяє зробити декілька висновків.

Більшість із них ґрунтується на зворотньому підході через негатив, тобто фокусуються на тому, чим слабкі держави не є – ефективними утвореннями, здатними надавати базові послуги населенню.

Саме бачення держав базується на класичному визначенні М. Вебера, тобто радше через функції подібного політичного утворення. Водночас, усе більше науковців зважають на настання так званого поствестфальського періоду, що характеризується занепадом таких базових речей для попередньої епохи як поняття суверенітету та й держави як такої. Деякі навіть стверджують, що слабшають всі держави без виключення.

Прослідковуються також певні зміни в самому терміні слабких держав – частіше з'являються більш нейтральні «контексти» або «ситуації». До того ж, спостерігається відхід від означуваного прикметника (невдалі, слабкі тощо) до більш широкого – і менш конкретного – ситуації/контексти слабкості.

Також, спостерігаємо активне зростання кількості рейтингів та індексів слабких держав у період з 2000-2018 рр. З аналізу деяких з них доходимо до певних висновків.

По-перше, методології та бачення майже всіх агенцій цілком корелює з умовним тривимірним підходом до проблеми слабкості держав, згаданим нами в попередньому Розділі. Інколи йдеться прямо про модель «авторитет-спроможність-легітимність», у інших випадках цей підхід проявляється в більшості кластерів індикаторів і є очевидним при вивченні аналітики, що супроводжує доповідь.

По-друге, подібні рейтинги мають ряд недоліків, пов'язаних з умовністю підрахунків та надаваних оцінок. Тим не менш, як і в усіх соціальних науках про математичну точність не може йтися, а більшість матеріалів, що готуються щорічно, щодва роки чи видавалися раніше слугують платформою для вивчення загальної ситуації покраїнно, по регіонах і на глобальному рівні.

По-третє, найбільшу зацікавленість у подібних рейтингах та індексах мають різноманітні міжнародні донори, як то Світовий Банк та USAID, які послуговуються подібними матеріалами для визначення кредитоздатності держав та зменшення ризиків.

Тобто, загалом рейтинги відрізняються схожістю в підходах, що виявляється у кластерах індикаторів, котрими вони користуються та відповідності баченню слабкості держав у трьох аспектах, що характеризують діяльність кожного державного актора міжнародних відносин.

РОЗДІЛ 3. ПРОЯВИ СЛАБКОСТІ ДЕРЖАВ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Слабкість держав та її прояви на міжнародній арені

Даний розділ дисертаційного дослідження присвячений конкретним проявам слабкості держав у системі міжнародних відносин в цілому з фокусом на міжнародній безпеці. Причинно-наслідковий зв'язок між предметом дослідження - слабкими державами - та об'єктом, яким є система міжнародних відносин найяскравіше ілюструють транснаціональні загрози.

Цитуючи Дж. Кінга, британського дипломата та комісара з питань безпеки ЄС (саму посаду було створено у 2016 році), найбільш небезпечні загрози сьогодення є транскордонними - злочинці та терористи не поважають кордонів держав. [106] На сайті ООН тематичний розділ "Транснаціональні загрози" поділений на п'ять ключових категорій, а саме:

1. Контртероризм (ідеться про транснаціональний тероризм та дії з подолання цієї загрози системі міжнародної безпеки)
2. Незаконний обіг наркотиків
3. Піратство
4. Торгівля людьми
5. Транснаціональна організована злочинність.

Переважно негативний вплив слабких держав на систему міжнародної безпеки має декілька варіантів проявів. Дослідник С. Каплан виокремлює дев'ять різних категорій, серед яких є, наприклад, поширення нестабільності за межі кордонів самих слабких країн. Він ілюструє цей вплив прикладом зв'язку між геноцидом у Руанді та впливом подій у цій країні на, зокрема, східні регіони ДРК. [107]

Г. Ерман так пише про ситуацію на сході Конго - “ [це] земля, на якій вже давно немає спокою. Озброєних винуватців геноциду витіснили з країни, вони втекли саме у східні провінції ДР Конго, сіючи смерть та насильство. Дуже швидко цей регіон увібрав в себе як губка кримінальні та екстремістські організації з сусідніх країн. [108]

За декілька десятиліть, що минули з середини 1990-х ситуація в Конго не покращується, країна постійно займає найвищі щаблі в рейтингах та індексах слабких держав. Особливо страждають регіони Північного та Південного Ківу, де дію близько 150 угруповань бойовиків. Зрозуміло, що не виключно слабкість та конфлікт у сусідній Руанді є причиною такого становища. Сама ДРК є слабкою країною, де прогалини існують у всіх трьох визначених у розділах вище вимірах держави - і з питань авторитету та спроможності влади, і легітимності.

На це накладається також окреслене П. Кольєром прокляття ресурсів, пов'язане зі значними покладами мінералу колтан. Він, у свою чергу, є джерелом ніобію, що використовується при виробництві гаджетів, ракет, двигунів до них, газових турбін тощо. За Г. Ерманом, саме цей фактор є ключовим у підвищеному інтересі до Конго загалом та й до нестабільності в країні, оскільки це здешевлює вартість видобутку колтану. [65; 108]

Те, що С. Каплан називає поширенням нестабільності в цілому збігається з визначенням “ефект переливання” (переважно конфліктів), який можна зустріти у широкому масиві літератури на тему слабких країн. Особливо актуальною ця проблематика була саме в період після 2001 року, і стосувалася великою мірою Іраку та Афганістану. [107]

Очевидно, що саме про них говорила тодішній держсекретар США К. Райс, коли в розмові з редактором “The American Interest”¹ А. Гарфінклом у

¹ Цікавою є історія самого видання The American Interest, яке було створене у 2005 році. Частина редакції іншого консервативного видання, The National Interest (заснованого у 1985), покинула свої пости в цьому журналі, оскільки не погоджувалася з редакційною політикою нових власників - представників Центру Ніксона, який придбав The National Interest у 2001 році, створивши натомість

2005 році використала саме термін “ефект переливання” у широкому контексті американських національних та безпекових інтересів стосовно слабких держав. За К. Райс, США не можуть толерувати ситуацію, за якої слабкі держави стають або придатним ґрунтом для появи терористичних організацій, або [зручним] транзитним пунктом для терористів, або ж уряди неспроможні контролювати ситуацію в таких країнах, що має ефект переливання на всю систему міжнародних відносин. Держсекретарка вважала, що побороти подібні негативні ефекти можна шляхом збільшення спроможності (capacity) урядів у таких країнах. [109]

Перш ніж переходити до подальших наукових розвідок стосовно ефектів переливання загроз зі слабких країн та їх впливу на регіональну та міжнародну безпеку, детальніше зупинимося на власне ризиках, що становлять слабкі країни у баченні С. Каплана. Він також послуговується аргументом, що терористичні групи здатні використовувати такі держави як бази, з яких здійснюють підготовку терактів для подальшого залякування окремих країн та міжнародної спільноти. Приклади - діяльність Ісламської Держави у Сирії та Іраку, а також терористичної організації Боко Харам у Нігерії.

Наступний ризик стосується діяльності кримінальних організацій та мереж, що використовують слабкі країни для контрабанди товарів, продажу зброї, контролю обігом наркотиків тощо. Приклад С. Каплана стосується Андського регіону та Центральної Америки, і дослідник проводить паралелі між цим ризиком та збільшенням потоків біженців, у цьому випадку - до США та сусідніх, більш стабільних країн Південної Америки. [107]

The American Interest. Тобто, після декількох років непорозумінь між авторами, деякі дописувачі старішого видання, на чолі з Ф. Фукуямою, створили конкуруючий журнал консервативного спрямування. Станом на жовтень 2020 року журнал призупинив роботу через фінансові труднощі. Президентом Центру Ніксона є Д. Саймс, колишній радник Р. Ніксона, чие ім'я фігурує в Звіті Мюллера про російське втручання у президентські вибори в США 2016 року.

Наступний пункт стосується низького рівня інфраструктури в слабких країнах, що може слугувати дестабілізуючим чинником для торгівельних шляхів та постачання ресурсів. Наочним прикладом може слугувати Мозамбик, який на шпальтах провідних міжнароднополітичних видань називають невдалою країною (failed state) весною 2020. [110] С. Каплан відмічає зв'язок між заворушеннями в країні, зокрема серед переважно мусульманського регіону Кабо Дельгадо, та проблемами з використанням місцевих портів у торговельних цілях. Інші приклади - піратство в регіоні Африканського Рогу, а нестабільність у дельті Нігеру чи економічна криза у Венесуелі напряму впливають на ціни на нафту у світі.

Негативний вплив конфлікту на ринкові відносини та економічну ситуацію цілих регіонів є беззаперечним, як і коливання в цінах на нафту, спричинену безпековою ситуацією. Це, у свою чергу, впливає не лише на економіки, залежні від цього ресурсу, але й на інші держави світу.

Один з найбільш відомих ризиків, що походить від слабкості держав на рівні міжнародної безпеки стосується питання біженців. Так, міграційна криза 2015 року, спричинена переважно подіями на Близькому Сході, стала справжнім викликом для багатьох європейських країн та і ЄС в цілому. Годі й говорити про сусідні для Сирії Йорданію чи Ліван.

Інша особливо актуалізована останнім часом загроза стосується питань охорони здоров'я, а саме - інфекційні хвороби. Так, у 2016 на Форумі у Вашингтоні, присвяченому Глобальним ризикам здоров'ю, окрема панель спікерів обговорювала виклики в слабких країнах. [111] Вони зазначали, що спільноти в таких державах почасти не мають локального управління сферою охорони здоров'я і не здатні визначати, доповідати про та відповідати на спалахи інфекційних захворювань. Водночас, інституції, здатні здійснювати контроль та адекватну відповідь на подібні спалахи - невід'ємна частина вдалого врядування та надання публічних благ населенню. Неспроможність держав діяти ефективно з

цього питання - черговий приклад прогалини спроможності зі згаданої нами вище моделі ACL.

Як і в будь-якій іншій, якщо притримуватися такого бачення і підходу, у системі міжнародних відносин глобальне регулювання питань охорони здоров'я має бути нерозривно пов'язане з національними та локальними підсистемами для сталості та ефективності процесів втілення такого регулювання. Саме легітимність та довіра урядам серед населення - шлях до поширення виключно авторитетної інформації, що стосується наприклад, вакцинації населення.

Спалахи інфекційних хвороб - складний виклик для слабких країн. Вище вже згадувалася епідемія холери в Ємені, а кейс лихоманки Ебола є ще більш наглядним прикладом, зокрема, серед країн Африки. Так, у 2013-2016 році епідемія вірусу охопила Західну Африку, головним чином такі країни, як Ліберію, Сьєрра-Леоне та Гвінею. У 2019 році ВООЗ вкотре оголосила епідемією спалах Еболи в Демократичній Республіці Конго, а станом на 2021 рік у країні подолано дванадцять за рахунком проголошену епідемію цієї хвороби. [112]

Наступний пункт у списку ризиків за С. Капланом стосується загрози інтервенції з боку зовнішніх акторів, зокрема сусідніх країн. Прикладом може слугувати друга війна в Конго (1998-2002), у якій було задіяно не менше дев'яти Африканських країн та близько двадцяти окремих збройних угруповань. Інший приклад - роль Саудівської Аравії у Ємені. Відмітимо, що багато дослідників вважають сам термін "failed state" створеним представниками умовної глобальної Півночі як ярлик для бідних країн умовного глобального Півдня. Цей тренд у науковій літературі відмічає, зокрема, М. О. Хаші, досліджуючи вплив парадигми слабких держав на політику та практики у сфері міжнародної безпеки. [113]

С. Каплан виокремлює ще одну цікаву характеристику, пов'язану з проблематикою загроз, що походять від слабких держав. Дослідник

вводить поняття “*каскадів ризиків*” (“risk cascade”), і стверджує, що саме з цієї позиції необхідно розглядати, аналізувати, вивчати та діяти в слабких країнах. Оскільки власне ризики вже були точково окреслені вище, зосередимося на понятті “каскадів.” [107]

Ідеться про те, що навіть початкові кризи складно передбачити та попередити, годі й говорити про потенційні наслідки для безпеки цілих регіонів світу. Наприклад, багато хто розглядав початок громадянської війни в Сирії як ізольовану в межах цієї країни проблему, яка не представляла занадто багато ризиків для Заходу та й міжнародної безпеки загалом. Розглядаючи події 2011 року у 2021, спостерігаємо, як саме ситуація в Сирії вплинула на регіональну та міжнародну безпеку. Йдеться не лише про появу та накопичення сил низкою терористичних організацій, як от Ісламська Держава чи (у минулому) Джебхат Ан-Нусра, але й дестабілізація Іраку, та навіть Туреччини у певних питаннях. Цей таки конфлікт акцентував протистояння Іран-Саудівська Аравія і сприяв перетворенню ще одного спершу локального конфлікту до регіонального - ідеться про Ємен. Інші країни регіону, як Ліван, Бахрейн та інші мають перспективи стати черговими полігонами в змаганні різних акторів. Якщо врахувати енергетичний, нафтовий фактор, то йдеться про глобальні економічні наслідки.

Якщо розглянути каскад ризиків, пов'язаний з Сирією, то варто згадати і найсерйознішу міграційну кризу після Другої світової війни, і активізацію Росії в регіоні Леванту. У ширшому контексті безпекові виклики, що проявилися в Сирії ще під час президентства Б. Обами та його реакції (чи її відсутність) на дії режиму Б. Асада мали глобальні наслідки і в інших регіонах, зокрема в Європі та на пострадянському просторі. Як пише С. Каплан, те, що почалося як трагедія в Леванті стало багатовимірним глобальним викликом для всієї системи міжнародної безпеки. [107]

Інший невщухаючий регіон і приклад каскаду ризиків - Афганістан. Аналіз ситуації в цій країні згідно резолюції Європейського Парламенту за 10 червня 2021 року має невтішні прогнози як для самої країни, так і регіональної та міжнародної безпеки. Так, у лютому 2020 року відбулися перші перемовини між американською стороною та представниками руху Талібан, а 14 квітня 2021 року держсекретар США Е. Блінкен оголосив про виведення американських війн з країни до символічної дати 11 вересня ц. р., яку довелося зміщувати на 31 серпня. Представники армій інших країн-союзниць США у НАТО приєднуються до американських колег за принципом спільного введення та виведення військ (“in together, out together”) [114] Якщо врахувати активні дії Талібану із захоплення органів місцевої влади у 32 провінціях Афганістану станом на середину червня 2021 року, безпекова ситуація в регіоні могла значно погіршитися в найближчому майбутньому. [115] Прогнози справдилися – у серпні 2021 року влада в країні належить Талібану. Такий стан речей - зайве свідчення наявності каскаду ризиків для безпеки в регіоні, 20 років після початку воєнного втручання в Афганістані, що стало геополітичною відповіддю США на теракт 11 вересня 2001 року.

У контексті міжнародної безпеки можна також провести паралель між проблематикою слабких держав та загроз, що від них походять і поняттям сек'юритизації, на якому доречно зупинитися детальніше. Теорія сек'юритизації була розроблена представниками Копенгагенської школи наприкінці 90-тих. Серед провідних науковців - Б. Бузан, О. Вевер та Я. де Вільде. Прибічників цієї теорії називають послідовниками ідей конструктивізму та реалізму. [32; 116, с. 512]

Суть цієї теорії полягає в процесі трансформування певних понять з політичного питання до безпекового, тобто такого, що несе безпосередню загрозу безпеці окремої держави, регіону чи міжнародного порядку. Часом такі загрози не є екзистенційними за природою, але конструювання

дискурсу навколо них заохочує держави як ключових акторів міжнародних відносин вдаватися до екстраординарних заходів заради збереження безпеки.

Зазвичай процес сек'юритизації передбачає наявність чотирьох елементів, а саме:

- а) актора, що активно просуває ідею сек'юритизації;
- б) екзистенційної загрози - об'єкту чи явища, котре означається як потенційно загрозливе для безпеки;
- в) об'єкта референта (або ж ідеалу), який опиняється під загрозою і має бути захищений;
- г) аудиторія, що є цільовою, тобто такою, на яку направлений акт сек'юритизації - прийняття певного явища як загрози безпеці. [31]

Транснаціональна загроза тероризму, яку визначаємо як ключову для міжнародної безпеки та пов'язану зі слабкими державами цілком підходить як ілюстративний приклад акту сек'юритизації, якщо взяти до уваги, наприклад, видання Стратегії національної безпеки США після терористичного акту 2001 року. Водночас, не тільки США у цьому випадку виступають актором, що активно просуває ідею сек'юритизації.

3.2 Транснаціональний тероризм як ключова загроза міжнародній безпеці

Посилена увага багатьох дослідників міжнародних відносин та безпеки базується на баченні таких країн, як акторів, що створюють придатний ґрунт для поширення тероризму та, що найгірше й найбільш небезпечно для міжнародної безпеки – призводить до остаточного закріплення транснаціональності цієї загрози в сучасному світі.

Таке бачення ґрунтується на гіпотезі, що політичні, соціальні, економічні та інші види умов, що існують в слабких державах надають міжнародним терористам переваги для ефективнішого рекрутування серед бідного маргіналізованого населення, планування, організації та отримання коштів для подальших дій їх організацій.

Події 11 вересня 2001 року слугували каталізатором для подальшого закріплення такого бачення стосовно проблеми транснаціонального тероризму. Флагманом дійсно були США, як і низка країн західної Європи, зокрема Німеччина. [117]

Для цілей нашого дослідження, доречним є визначення критеріїв, за якими ті чи інші угруповання можуть вважатися транснаціональною терористичною організацією. Німецький дослідник У. Шнекер визначає такі характеристики, як:

- проведення операцій, що перетинають кордони різних держав. Це є ключовою метою будь-якої терористичної організації транснаціонального штибу. Такі угруповання можуть зосереджуватися (часом десятиліттями, як-то Хезболла чи Талібан) в межах одного регіону, але завжди орієнтовані на здійснення щонайменше трансрегіональних операцій. Останніми видання Глобального індексу тероризму свідчать про зростаючу претензію подібних угруповань до виходу на глобальний рівень. Саме з цим фокусом подібних організацій пов'язаний наступний критерій;

- міжнародний (або ж регіональний) порядок денний. Зазвичай, транснаціональних терористів не надто цікавить питання зміни режиму в країні перебування - за окремими винятками, такі держави використовуються виключно як бази. Вони орієнтовані на підрив порядку щонайменше в регіоні. Декларованими “жертвами” більшості знаних груп є, глобально, панування певної країни, переважно, США;
- транснаціональний характер ідеології. Міжнародні та регіональні цілі терористів базуються на ідеології, котра не може бути орієнтована на резидентів окремої країни. Сама природа подібних організацій вимагає об’єднання індивідів, незалежно від громадянства, раси, мови тощо. Тим не менш, релігія залишається одним з ключових об’єднуючих чинників у діяльності більшості сучасних терористичних організацій;
- транснаціональна мережева структура. Подібні організації віддають перевагу децентралізованій мережевій структурі. Такий підхід уможливорює високий рівень маневреності як для очільників, так і рядових членів;
- учасники - представники різних національностей. Транснаціональні мережі орієнтуються на різні групи під час рекрутування учасників до своїх лав. Для прикладу наведемо найбільш знану організацію - Аль-Каїду. Враховуючи велику кількість конфліктів на глобальній арені у 1990-х (Центральна, Південна Азія - Кашмір, Чечня, Боснія) а також завдяки притоку бійців з регіону Африканського Рогу (Східна Африка, зокрема, Кенія), організації вдалося розширити коло учасників. Цей факт, однак, не означає, що серед учасників не було громадян європейських країн чи США. [118]

Здійснимо спробу проаналізувати ряд даних стосовно транснаціонального тероризму, послуговуючись різними джерелами. Так,

виданий у червні 2016 року документ під назвою «Country Reports on Terrorism 2015» - покраїнний звіт з питань тероризму за 2015 рік – починається рядками про те, що глобальна терористична загроза продовжує активно еволюціонувати в 2015 році. Основними характеристиками цієї загрози було названо саме здатність до децентралізації і поширення. [117;119]

Терористичні угруповання продовжують свою діяльність, особливо відзначаючись у місцях, де «відсутні надійні та ефективні державні інституції, де заблоковані права зібрань та вільного висловлення думки, де не вистачає надійності системі юстиції, і де силовики та уряди перевищують власні повноваження, а корупцію ніхто не контролює». По суті, перераховані в документі характеристики є трьома вимірами слабкості держав, що абсолютно кореспондують з визначеними багатьма дослідниками показниками моделі ACL - авторитету, спроможності та легітимності влади.

Для цілей нашого дослідження вважаємо доцільним виокремити основні тенденції у сфері сучасного тероризму, найбільше пов'язані з еволюцією транснаціонального тероризму ісламістського типу.

Першою є різке зростання тероризму за період з початку XXI століття в цілому, а особливо в період між 2011 та 2015 роками. Таке серйозне посилення терористичної активності поєднується з украй нерівномірним розподілом у світі й зосередженням лише в двох регіонах світу, а там - у зонах найбільших транснаціональних конфліктів.

2013-й рік став роком найбільшого піку терористичної активності у світі не лише за період з початку XXI століття, а й за весь проміжок часу, за який взагалі доступна й упорядкована статистика з тероризму – з 1970 року. Ще тривожніше те, що попередні пікові значення зареєстровані у двох попередніх роках: у 2011 році за кількістю терактів, у 2012 – за кількістю загиблих у терактах.

Надалі звертаємось до GTI – Global Terrorism Index – Глобального індексу тероризму, а саме до звіту за 2016 рік. Спостерігаємо зміну в тенденції попередніх чотирьох років – загальна кількість смертей від терористичних актів знизилася на 10 %. Це перше «падіння» починаючи з 2010 року. Уможливило таке скорочення, безперечно, послаблення позицій двох найактивніших терористичних організацій – Ісламської Держави та Боко Харам. [120]

Однак прослідковується й інша, не менш занепокійлива тенденція: обидва угруповання поширюють свою діяльність на інші країни. Так, послаблена в Нігерії Боко Харам шириться в Нігер, Камерун і Чад – там кількість убитих внаслідок терористичних атак збільшилася на вражаючі 157 відсотків. Тим часом, кількість країн, де декларовано діє Ісламська Держава збільшилася на 15 і станом на 2016 рік становила 28 країн.

Попри перше за чотири роки зниження показників, 2015 рік залишається другим роком за кількістю вбитих внаслідок терористичних атак – у глобальному масштабі йдеться про майже 30000 втрат. Згідно даних індексу слід ствердити, поряд із позитивною тенденцією скорочення втрат також негативні – по-перше, тактику Ісламської Держави на транснаціональний тероризм не лише в регіоні Близького Сходу, але й у країнах Європи, і, по-друге, фокус на Західну Африку в Боко Харам.

Негативна тенденція, пов'язана з тактикою ІД призвела до безпрецедентного 650 відсоткового зростання кількості людських втрат у країнах ОЕСР – від 77 у 2014 до 577 у 2015 році. У більш ніж половині випадків відповідальність на себе брала саме Ісламська Держава, що виникла в слабких контекстах Іраку й Сирії. Так, теракти в Парижі, Брюсселі та Анкарі в 2015 році були одними з наймасштабніших в історії цих держав і повернули світову громадськість та міжнародну спільноту до тих поглядів на транснаціональні терористичні угруповання, що асоціювалися з Аль-Каїдою в 2001 році. [117]

Ще один характерний показник, зазначений у GTI зразка 2016 року – це той факт, що 2015 рік приніс значну кількість смертей, пов'язаних з діяльністю Талібану в Афганістані – хронічно слабкій державі. Йдеться і про жертви внаслідок сутичок, і про втрати внаслідок терористичних актів. Статистичний аналіз даних в Індексі глобального тероризму відбувається у двох групах – країни, що розвиваються та країни ОЕСР. Крім того, багато уваги приділяється питанням політичного насилля та наявності конфліктів у державах.

Згідно опрацьованої групою експертів GTI інформації, 93 % терористичних актів між 1989 та 2014 роками припали на країни з високим рівнем спонсованого державою тероризму – включно з убивствами без суду та слідства, тортурами тощо. Більше 90 % жертв внаслідок терористичних атак спостерігаються в державах, задіяних у певній формі конфлікту – чи-то внутрішньому, чи інтернаціоналізованому.

Таким чином, підкреслюється тісний зв'язок між існуючими конфліктами, соціальними розривами та політичним насиллям та терористичною діяльністю. Звіт 2016 року вкотре підтверджує факт того, що тероризм як концентрована форма насилля поширений у малій кількості країн та здійснюється найактивніше невеликою кількістю угруповань. [117; 120]

Так, 72 % жертв терористичних актів зосереджені в чотирьох державах – Іраку, Афганістані, Пакистані та Сирії згідно даних за 2015 рік. Чотири організації відповідальні за 74 % цих жертв – Ісламська Держава, Боко Харам, Талібан і Аль-Каїда. Серед інших даних, що містяться в Індексі 2016 року зокрема такі: Україна посідає 11 місце серед держав, охоплених терористичними актами. Крім того, те ж саме місце наша країна має в рейтингу терористичних актів з найбільшою кількістю жертв. Ідеться про інцидент від серпня 2015 року, відповідальна за 143 смерті терористична організація – Донецька Народна Республіка. Закономірним є

те, що найбільше зростання терористичної активності спостерігається в державах з діючими збройними конфліктами. Найслабші держави світу – Сирія, Ємен, Афганістан – усі мали збільшення кількості жертв на більш ніж 800 осіб у 2015 році. Україна ж вперше в історії посідає настільки високе місце в рейтингу.

Крім опрацьованої інформації, зазначених трендів і ряду графіків, індекс 2016 року містить також чергове підтвердження гіпотези про ширення загроз від слабких держав поза кордонами однієї країни, що є прямим доказом транснаціоналізації загрози. Так, цитуємо: «є ризик того, що тероризм з Афганістану може поширитися на північ до Центральної Азії, зокрема по кордону з Таджикистаном – державою, що має найгірші показники, пов'язані з тероризмом починаючи з 2000 року» [120, с. 26]. Ширення загроз безпеці з однієї слабкої держави до іншої аж ніяк не сприяє ані регіональній, ані глобальній безпеці.

Показово, що всі згадані вище терористичні угруповання й рухи, окрім того, що активно використовували терористичні методи, також були і є комбатантами – однією зі сторін у конфліктах у відповідних державах. При цьому всі вони мають чи набувають транскордонного виміру й розвиваються в напрямку подальшої регіоналізації своєї військово-політичної та терористичної активності.

Із зазначених вище даних випливає основна тенденція – подальша транснаціоналізація тероризму всіх видів та на всіх рівнях збройно-терористичної активності, котра відрізняється, в основному, виміром кінцевих цілей – локальним, регіональним чи глобальним.

Нині у світі, що глобалізується тероризм на різних рівнях світової політики від локального до глобального відрізняється лише за глибиною та якістю транснаціоналізації, а не за ознаками її присутності чи відсутності. Тобто, транснаціоналізація сучасного тероризму має швидше якісний, ніж кількісний характер. На сьогодні навіть терористичні угруповання з

найбільш локалізованими цілями намагаються якомога більше транснаціоналізувати деякі чи більшість життєво важливих аспектів – підготовки, логістики, пропаганди тощо.

Порівняємо дані Індексу 2015 та 2016 років з найбільш нещодавнім виданням за 2020 рік. Згідно звіту, у 2019 році кількість смертності від терористичних актів продовжувала скорочуватися п'ятий рік поспіль після пікового 2014. У 103 країнах з тих, що досліджує індекс, ситуація за 2019 рік покращилась, у той час як у 35 - погіршилася. Збройні конфлікти залишаються ключовим чинником терористичних актів - згідно Індексу, 96 % смертельних випадків внаслідок терактів сталися в країнах, охоплених конфліктами. У 63 країнах світу було зареєстровано щонайменше один смертельний випадок внаслідок терактів у 2019; теракти з більш ніж 100 загиблими сталися в 17 країнах. [121]

Водночас, якщо у піковому 2015 році було шість країн, де за рік зареєстровано кількість загиблих у терактах більше тисячі осіб, то у 2019 році таких країн дві - Афганістан та Нігерія. Зменшилася також кількість загиблих від діяльності терористичної організації Ісламська Держава - у 2019 році ця цифра вперше знизилась до менше 1000 осіб з 2013 року, коли ІД розпочала терористичну діяльність. Змінилися також і географія терактів, за яку брали відповідальність бійці ІД.

Згідно звіту 2020 року, найбільш ураженим регіоном стала субсахарська Африка, а саме такі країни, як Буркіна Фасо, Мозамбік, ДРК, Малі, Нігер, Камерун та Ефіопія. Перша з країн у цьому списку постраждала найбільше - кількість жертв внаслідок терористичних актів зросла з 86 осіб у 2018 до 590 у 2019. За подібне “зростання” відповідальні, у першу чергу, три терористичні угруповання, а саме:

- Ісламська Держава у Великій Сахарі. Ідеться про відокремлену від ІД організації, яку у 2015 році очолив Аднан Абу Валід Ас-Сахрауї. Як повідомляв у 2019 Голос Америки, за інформацію, що призведе

до його ув'язнення Департамент юстиції США пропонує винагороду до п'яти мільйонів доларів. [122]

- Джамаат Нусрат-аль-Іслам валь Муслімін (Група підтримки ісламу та Мусульман), котра нині об'єднує представників Аль-Каїди в Магрибі, організацій Аль-Мурабітун та Ансар Ад-Дін. Цікаво, що представники Групи нібито присягнули на вірність голові Аль-Каїди Айману Аз-Заухарі у 2017, а сам Аз-Заухарі, як повідомляють, зокрема, BBC, ще у 2015 році засвідчив вірність очільникам Талібану. [123] Щоправда, муллу А. Мансура було вбито у 2016, а нинішній лідер Талібану – А. Г. Барадар. Група підтримки ісламу та мусульман визначається значною загрозою для безпеки регіону Сахелю, що підтверджено на рівні резолюції Радбезу ООН від червня 2017 року. [124] РБ ООН вітала створення спільної контртерористичної групи 5 країн регіону Сахелю, чия діяльність мала бути спрямована на подолання подібних транснаціональних терористичних загроз.
- Ансар Аль-Іслам, гілка у Буркіна Фасо. Ця організація об'єднала мусульман-сунітів переважно Сирії та Іраку ще в 2001 році, і в 2000-2010х була активною на території Близького Сходу. Можна прослідкувати як тенденцію до поширення ідей та діяльності терористичних організацій до Африки, зокрема Сахелю, так і певні зміни в географії терактів.

Більше того, цю тенденцію відмічали ще десятиліття тому. Наприклад, дослідники А. Лохманн та А. Туре у книзі з красномовною назвою “Кому належить Сахара?” писали, що до 2005 року регіон Сахелю не вважався гаванню для терористів. Тобто, цей каскад ризиків був породжений ще на початку десятиліття, і пов'язаний з кризами в інших країнах, у тому числі й слабких. [125]

У 2019 році регіоном, що найбільше постраждав від терористичних актів залишалась Південна Азія. Другий рік поспіль цей регіон поніс більше смертей внаслідок терористичних дій, ніж будь-який інший. Інший характерний тренд меншою мірою стосується власне транснаціонального тероризму, але мусимо згадати його в контексті терористичних загроз загалом. Йдеться про зростання крайніх правих настроїв у всьому світі. Згідно даних Індексу за 2019 рік, кількість атак від крайніх правих організацій у Північній Америці, Західній Європі та Океані зросла на 250 відсотків у порівнянні з 2014 роком, а кількість смертей за той самий період - на 709 відсотків.

Один з найгучніших прикладів - теракт у двох мечетях у Крайстч'юрчі в Новій Зеландії, що стався 15 березня 2019 року. Окрім високої кількості загиблих - за остаточними даними йшлося про 51 людину - цей теракт мав ще одну особливість - терорист транслював напад в прямому ефірі в соцмережі Facebook. [118]

Загалом, питання ролі соціальних мереж та зростання рівня радикалізації населення є предметом уваги багатьох дослідників, у першу чергу, соціологів та антропологів. Якщо у першому розділі нашого дослідження ми згадували написані наприкінці 1990-х наукові статті, де вводився концепт "відеокамералістики", то наприкінці 2010-х у вжитку з'являються нові навколомедійні поняття. Так, у травні 2018 року соціологиня (авторка називає себе техно-соціологинею) З. Тюфєкчі опублікувала в The New York Times колонку під назвою "Youtube, the Great Radicalizer"[14; 126]

Ключова думка цього допису полягає в широко обговорюваному і нині питанні алгоритмів платформи Youtube, рекомендації якого заводять глядачів глибше й глибше в так звані "rabbit holes," тобто "кролячі нори." Мова про підбір відео на подібну тематику до вже переглянутих до моменту, поки користувачі не бачитимуть у пропонованих відео жодних

варіантів протилежних думок. Зрозуміло, що кореляцію між подібними алгоритмами та транснаціональним тероризмом напряду визначити складно (якщо взагалі можливо) Тим не менш, видання GTI за 2020 рік містить цілий підрозділ, присвячений зростанню ультраправого екстремізму та груп прихильників панування представників білої раси.

Загалом, звіт 2020 року фіксує декілька характерних (і занепокійливих) трендів, зокрема спроби “геймифікувати” екстремізм, спрямований проти поліцейських, лібералів, мусульман, євреїв, чорношкірих та інших “ворожих” груп. Подібні повідомлення, що змальовують здійснення атак на представників цих груп як заробляння “очків” ширяться платформами як 8chan і 4chan, нецензурованих платформах для дискусій як Voat, сайтах на зразок Parler, та різних каналах у Telegram. [127]

На загал, дослідники Інституту стратегічного діалогу, на звіт якого посилалися в Індексі глобального тероризму на 2020 рік фіксують наступне. Пандемія Covid-19 загострила цілий ряд питань, від пов’язаних зі сферою охорони здоров’я до економічної нерівності. Вона порушила існуючий статус кво у багатьох аспектах людського життя і слугувала каталізатором багатьох існуючих трендів. Це стосується, серед іншого, і проблеми глобального тероризму.

Дослідивши мережу з 225 каналів у Телеграмі з фокусом на тематиці панування білої раси та більш ніж мільйоном постів, автори доповіді знайшли повторювані дописи, що глорифікували тероризм, закликали до атак, поширювали матеріали екстремістського характеру та такі, що демонізували меншини. Кількість каналів у телеграмі, що базуються на засадах расизму та панування білої раси зросли експоненційно в часи пандемії, демонструючи приріст нових учасників у 800 % - від 300 учасників до 2700 за один тільки березень 2020 року. [128]

Не вдаючись у подробиці стосовно зростання популярності таких рухів, як Voogaloo або QAnon, засвідчимо лише тренд, який фіксують різні дослідники тероризму. Вони вказують на перехід до так званої пост-організаційної парадигми. Суть цих змін полягає в тому, що онлайн зв'язок та зростання екстремістської культури та ідеології стають настільки ж важливими для промоції насилля, як і традиційні групові структури на місцях.

Вважаємо за потрібне згадати про ці зрушення в сфері тероризму (у тому числі й внутрішнього) щоб чіткіше прослідкувати генезу досліджень питань тероризму. У контексті транснаціонального тероризму та слабких держав нас найбільше цікавить період пост-2001 року. Те, що почалося з Війни з тероризмом, частини політичної доктрини президента США Дж. Буша-молодшого, за двадцять років переживало ряд трансформацій.

Однією з останніх є той факт, який дослідники тероризму Б. Хоффман та К. Кларк визначають наступним чином: “спостерігаємо перехід від “монохромної” загрози під салафітсько-джихадистських груп як Аль-Каїда та Ісламська держава до калейдоскопу нових загроз, як Voogaloo Bois, прихильники панування білої раси, неонацисти, тіньові анархісти, крайні праві, що вдаються до насильницьких дій.” [127]

Декілька термінів з визначення вище потребують роз'яснення. Салафітсько-джихадистські групи напряму пов'язані з садафітським джихадизмом - терміном, навколо якого точаться дискусії, які можна сформулювати таким питанням - чи це релігія чи ідеологія? Дослідник цього питання, співробітник Центру протидії тероризму при Академії Вест-Пойнт А. Могадам трактує салафітський джихадизм як релігійну ідеологію. [128]

Оскільки цей напрям пов'язують з Аль-Каїдою та вважають обраною цією терористичною організацією доктриною, існує багато спроб та наукових розвідок на тему заідеологізованості салафітського джихадизму.

Цитуючи Національну стратегію протидії тероризму США зразка 2006 року, де містяться рядки про те, що вірування членів Аль-Каїди становлять “ідеологію гніту, насилля та ненависті”, а також є “формою тоталітаризму, що нагадує шлях фашизму та нацизму”, А. Могадам доводить заідеологізованість цих початково релігійних поглядів. [130; 131, с.5, 6, 11]

Що стосується Voogaloo Bois - у тому ж виданні Академії Вест-Пойнт у лютому 2021 року вийшла стаття, сконцентрована на еволюції цього руху. [132] Назва цього антиурядового руху, що розпочався як інтернет-мем у 2012 році, апелює до фільму 80-тих Breakin' 2: Electric Boogaloo. Існують також інші “обігрування” назви, як Big Igloo, Big Lua, Bungalow.

Поява таких “інших” назв - спроба обійти модерацію контенту на предмет расистських висловлювань та поширення ненависті в мережі. Найактивніше цей мем поширювали на бордах, присвячених зброї на платформі 4chan. З самого початку за цим рухом стояли прихильники панування білої раси. У 2020 році рух вийшов оффлайн - сотні прихильників брали участь в протестах у США, каталізованих вбивством Дж. Флойда поліцейським у Міннеаполісі. [133]

Дослідники з Bellingcat прослідкували, що оригінальний мем з'явився майже одночасно з пропонентами Другої поправки та расистськими групами на тій самій платформі, а в 2018-2019 роках група сконцентрувала зусилля вже на Facebook. Згодом корпорації навіть довелося заборонити згадки Voogaloo в постах з закликами до насилля, початку громадянської війни в США, дискредитації безпеки, що становить пандемія Covid-19 та зусиль уряду, спрямованих на боротьбу з нею. [134]

Вважаємо за потрібне детальніше зупинитися на подібних кейсах, пов'язаних швидше з внутрішнім тероризмом та екстремізмом, тому що вони є ілюстративними прикладами у зростаючій кількості публікацій на тему “новий терорист”, переважно “американський.” До того ж, ці приклади доповнюють нове бачення протидії тероризму, екстремізму та,

глобально, слабкості, зокрема в США. Недарма Акт з подолання слабкості (Global Fragility Act) великою мірою сконцентрований саме на аспекті “превентивність”, і визначає екстремізм (у тому числі й внутрішній) як одну з ключових загроз після тероризму. [47] Детальніше про цей документ ітиметься в наступному розділі дослідження, однак можемо зробити декілька проміжних висновків, перш ніж продовжувати аналіз загрози транснаціонального тероризму, що походить від слабких держав.

Спостерігаємо, що за останні 20 років дискурс стосовно загрози тероризму декілька разів змінював “забарвлення.” На початку тисячоліття, головною мірою внаслідок терористичного акту 2001 року, який, як уже згадувалося, заповнив для США вакуум безпеки, транснаціональний тероризм визнавався чи не найголовнішою загрозою міжнародній безпеці.

Слабкі держави відігравали (небезпідставно) роль “безпечних гаваней” і плідного ґрунту для появи та розвитку терористичних організацій. Кульмінацією став феномен халіфату - появи, розвитку, активності та подальшого занепаду так званої Ісламської Держави. У зв’язку з появою та інституціоналізацією Ісламської Держави, найвідомішої нині терористичної організації, що виникла на базі, а нині, певно, перевершила Аль-Каїду, найбільший фокус досліджень транснаціонального тероризму у період 2010-х зосередився саме на цій проблемі. [117]

Тим не менш, про зв’язок між транснаціональним тероризмом і слабкістю держав писали й до цього, з початку 2000-них років. Візьмемо до уваги, зокрема, два емпіричні дослідження: здійснене професором з міжнародної безпеки Е. Ньюманом, представником британської школи (Університети Бірмінгема та Лідса) та американським дослідником Дж. Джорджем (Університет Далласу, Техас) [135; 136]

Перший дослідник розпочав з того, що у 21 сторіччі на зміну так званій вестфальській моделі міжнародної політики, згідно якої загрози

міжнародній безпеці походять традиційно від держав-ревізіоністів та агресорів, з'явилися й посилюються також ряд інших викликів та небезпек. Вони походять не лише від сильних (щонайменше у військовому та/або економічному плані, адже тільки такі держави можуть вважатися повноцінними ревізіоністами системи), але й від слабких держав, а ще – від недержавних акторів.

Тобто, якщо розглянути питання ширше, то деякі дослідники наполягають на тому, що найбільш значним наслідком зміни міжнародної системи з 1990-х років стали як мінімум два фактори, актуальні в контексті проблеми, що розглядається. Це: а) зміна характеру насилля та конфліктів; і б) соціально-політичні зміни на загальносвітовому рівні, що призвели до зменшення ролі власне держави. У цьому сенсі глобалізація є важливим компонентом, що сприяє слабкості держав і появі нових видів ведення війни. Таким чином, слабшання держав призводить до «приватизації» насилля, нові види конфліктів характеризуються участю як державних, так і не пов'язаних з державними апаратами акторів.

Фінський дослідник Р. Вайринен підсумовує думку так: «У глобальному масштабі держава знаходиться в стані занепаду; в індустріальному світі, особливо в державах, що розвиваються, монополія на насилля у країнах розвивається» [28, р. 43] Зазначимо, що за моделлю сильної держави М. Вебера, на яку спирається більшість досліджень державності – і сильної, і слабкої – саме ця сторона діяльності й функція держави як актора міжнародних відносин вважалася ключовою.

Існує декілька варіантів, якими слабкість держави базування може просувати міжнародний тероризм: у вигляді так званих «безпечних гаваней» - там можуть зосереджуватися тренувальні табори, а також штаби для планування та організації майбутніх терористичних актів. Багато дослідників сходяться на тому, що ряд даних з питань міжнародного тероризму неможливо отримати, а відтак і опрацювати та проаналізувати.

Наочний приклад, який використовує, зокрема, Дж. Джордж стосується реальної особи терориста Умара Фарука Абдулмуталліба – громадянина Нігерії, котрий намагався здійснити теракт на рейсі з Амстердама в Детройт у 2009 році. Інформація, котрої не знайти в обчислювальних аналізах цього та інших схожих випадків у тому, що цей нігерієць перебував на тренуванні угруповання Аль-Каїди на Аравійському півострові, організованому та діючому в Ємені. Таким чином, роль Ємену в цьому конкретному акті міжнародного тероризму дивом не залишилася поза увагою дослідників [136]. Серед емпіричних прикладів, котрі використовують дослідники є як «ідеальні» на підтвердження гіпотези про прямий зв'язок між слабкістю держав та розвитком тероризму, так і ті, що менш підходять або й взагалі не відповідають необхідним критеріям. Зазначимо їх нижче, а ще відмітимо, що є плеяда науковців, котрі не погоджуються з тезою про зв'язок між слабкими державами та тероризмом.

Серед прикладів, що слугують на користь гіпотези про прямий зв'язок між слабкістю держав та зростаючою загрозою транснаціонального тероризму – доволі різні ситуації. Від окупованих територій Палестини – Західного берега річки Йордан та Сектору Газа – котрі, звісно, не складають окремої держави, але є слабким контекстом, якому бракує декількох вимірів, зокрема: безпеки та легітимності. Як приклад терористичної організації тут взято Хамас, котрий відомий оперуванням не лише на згаданих територіях, але й в суміжній Сирії.

Інший приклад – Ліван, де тривала п'ятнадцятирічна громадянська війна призвела до значного послаблення держави, і хоча з тих пір прослідковується значний прогрес у розбудові політичних інституцій, очевидне втручання Сирії і менш очевидне – Ірану, особливо у вигляді прошиїтської «Армії Аллаха», Хезболли – досі лімітує державність Лівану. [136, с. 472]

Ще один приклад – не з регіону Близького Сходу. Ідеться про організацію Абу Саяф, активну на островах архіпелагу Сулу на Філіппінах. Нині ця організація найбільш відома через внутрішній конфлікт на Філіппінах, активізований у травні 2017 року. Тоді президенту Родріго Дутерте навіть довелося перервати державний візит у Росію, клятву на вірність «халіфу» Ісламської Держави Абу Бакру Аль-Багдаді та повторюваних час від часу сутичках на кордоні з Малайзією. [117]

Професор Е. Ньюман наводив також приклад Боснії 1990-х років, котра була настільки ж класичним прикладом громадянської війни, державної слабкості та терористичної діяльності, як нині є Сомалі. [7] Деякі дослідники, зокрема Еван Кольманн, стверджували навіть, що «ключ до розуміння появи та розвитку осередків Аль-Каїди в Європі – боснійська війна 1990-х років». [135] Одним з найбільш поширених та чи не найбільше задовольняючих гіпотезу про зв'язок між слабкістю держави та транснаціональним тероризмом є Ірак – країна походження Ісламської Держави, де діє ряд локальних, регіонально орієнтованих та транснаціональних терористичних організацій.

Провівши емпіричне дослідження на базі доступної інформації з документів Держдепу США («Foreign Terrorist Organizations» – «Закордонні терористичні організації») [137], Європейського Союзу (список визначених терористичних угруповань у ЄС і світі), Сполученого Королівства (переглянута версія Акту про Тероризм 2000 року), Е. Ньюман відзначив підтвержені кейси кореляції слабкості держав та активності терористичних угруповань на прикладах Афганістану, Алжиру, Колумбії, Індонезії, Лівану, Пакистану, Філіппін, Шрі-Ланки, Сирії, Туреччини та ще декількох країн. (135) Тим не менш, очевидним є факт, що тероризм присутній далеко не лише в слабких державах та контекстах – історичними прикладами є Іспанія, Ірландія, навіть різні гілки Аль-Каїди діють і в

розвинутих чи безпосередньо не відповідаючих критеріям слабких країнах (наприклад, відомий Гамбурзький осередок).

Тобто, з дослідження випливає, що слабкі держави як такі не є достатньою причиною для виникнення терористичних організацій та тероризму як явища, однак слугують принадним ґрунтом для його розвитку. Як це часто відбувається в слабких контекстах, лише у поєднанні декількох факторів одразу створюється очевидна загроза безпеці.

Е. Ньюман дійшов до ряду висновків, серед яких наступні: найбільш деструктивні терористичні угруповання оперують саме з територій (або базуються в) слабких держав. Згадаємо в цьому контексті також дані Глобального Індексу Тероризму за 2016 рік, що підтверджують даний висновок. [117]

Водночас, варто зауважити, що йдеться саме про слабкі, а не невдалі держави – терористичним організаціям значно простіше скооперуватися з існуючою владою, навіть якщо вона представлена не у вигляді центрального уряду, а з місцевих представників, аніж діяти в умовах тотального хаосу та нестабільності. Адже успішні терористичні акти потребують значної підготовки, доступу до ресурсів, відносної стабільності, гарантій і логістичних засобів.

Серед факторів, у поєднанні з якими слабкі держави результують в активність терористичних груп на своїх територіях такі: горизонтальна соціальна нерівність та конфлікт між різними соціальними групами – не в усіх випадках, але у більшості такі умови створюють підґрунтя для локального тероризму, який нині має тенденцію ширитися за межі кордонів окремої країни швидко й відносно успішно.

У 2007 році аналітикиня К. Брафман Кітнер підготувала статтю, присвячену ролі слабких держав як «безпечних гаваней» для ісламістських терористичних угруповань. Хоча це й дещо редукований підхід до вивчення питання, та все ж дослідниці вдалося дійти до декількох цікавих

висновків, котрі можна застосувати і в ширшому, не лише ісламістськи забарвленому контексті терористичної активності. [138]

Зокрема, К. Брафман Кітнер визначила, що саме шукають будь-які терористи у «безпечних гаванях». Ключовими й життєво важливими для них питаннями є: можливість отримання фінансування з різних джерел та завдяки діям, як контрабанда, відмивання грошей, мусульманська благодійність (один зі стовпів ісламу), кримінальна діяльність, постачання наркотиків, оподаткування населення територій; створення мережі комунікацій з ефективним командуванням та розвідувальним апаратом; місце-територія для операцій з тренування комбатантів; логістична мережа для уможливлення пересування людей, грошей, доступу до (почасти фальшивих) документів та збройних матеріалів. Саме тому, вважає дослідниця, терористи вбачають у зниженому контролі над кордонами, що є характерною рисою слабких держав, способи посилення власної мобільності та шляхи до поширення ідеології. Слабкість урядів або й падіння центральної влади дозволяє терористам здійснювати діяльність без належного втручання та контрзаходів. [138]

Водночас, характерною рисою ісламістських терористичних організацій є те, що вони радше оберуть для розбудови власних осередків держави, де суверенітет зберігається на значному рівні, оскільки це означає меншу вірогідність зовнішнього втручання. Більше того, терористам не завжди й не всюди необхідний слабкий контроль урядів над територією всієї держави – вистачає й певних регіонів. Саме там вони використовують вакууми сили для створення операційної та організаційної бази.

Тобто, найкращими гаванями для терористичних угруповань слугують території, де «кордони неконтрольовані або невизначені, високий рівень корупції, рівні ВВП стрімко падають, насилля й злочинність зростає, а анархія є нормою». [139, с. 23]

В емпіричному дослідженні тієї ж тематики зв'язків між слабкими державами та транснаціональним тероризмом від 2016 року Дж. Джордж користується інформацією проєктів ITERATE - International Terrorism: Attributes of Terrorist Events – Міжнародний тероризм: характеристика терористичних актів, «Correlates of War», а також класифікує інциденти на внутрішні, прилеглі та неприлеглі. [140; 141]

Такий нетрадиційний підхід потребує подальшого роз'яснення. Він базується на близькості виконавця теракту до цілі. «Внутрішніми» терактами автор вважає здійснені виконавцем у його власній країні проти іноземної «цілі». «Прилеглі» теракти здійснюються виконавцем у державі, сусідній до його власної, а «неприлеглі» відповідно – у державах, що не мають кордонів з країною походження виконавця. Так, за опрацьований період 61 % транснаціональних терактів був «внутрішнім», 13 % - «прилеглими» і 26 % - «неприлеглими». Згідно висновків Дж. Джорджа, саме в контексті «внутрішніх» терактів слабкість держав є важливою детермінантою транснаціонального тероризму. В інших двох типах у слабких контекстах виникає ряд логістичних перешкод. Тобто в дослідженні слід розділяти між новоприбулими до слабких держав терористами та їх діяльністю і тими, хто народився в слабких контекстах, і на терористичній «ниві» нібито має більше переваг.

Використання бази даних з характеристиками терористичних актів за період між 1995-2013 роками дозволило досліднику повторити висновки професора Університету Пенсильванії Дж. П'яци про те, що слабкі держави більш схильні до того, щоб ставати базою для транснаціонального тероризму, у порівнянні з більш стабільними – тобто, сильнішими – країнами. [142]

У значно вужчому дослідженні тероризму в Субсахарській Африці політолог Д. Лісанті приходять до схожих висновків – власне слабкість держав не є першопричиною тероризму, однак у поєднанні з рядом інших

негативних умов, як мілітаризовані конфлікти та утиски населення цілком здатна створити підґрунтя для всіх видів терористичної діяльності. [143]

Ще в 2002 році дослідники Р. Такейх (CFR – Council on Foreign Relation, Рада з міжнародних відносин) та Н. Гвоздев (Центр Ніксона) присвятили статтю під назвою «Чи потрібна терористам домівка?» саме питанню кореляції транснаціонального тероризму та слабких держав. [144] Вони ствердили, що слабкі контексти надають терористам змогу до контролю над територіями, а відтак і змогу отримувати фінанси. Ще один відмічений дослідниками фактор – відносна легкість в отриманні зброї у слабких державах – чи то від провладних військ, чи то на розвинутих, хоч і неконтрольованих ринках зброї в подібних країнах.

Зауважимо також ще один аспект, котрий наскрізним мотивом звучить у майже всіх зі згаданих звітів, статей та оглядів. Це – відсутність ефективних контртерористичних заходів у слабких державах, причому йдеться про обидва випадки: і неспроможність їх здійснити, і небажання цього тими, хто знаходиться при почасті умовній владі. [117]

Індекс глобального тероризму 2017 року відзначає переламний момент у боротьбі з засиллям ісламського екстремізму (у першу чергу, у формі Ісламської Держави). У порівнянні з піковим 2014 роком, кількість загиблих внаслідок терористичних актів знизилася на 22 відсотки. Тим не менш, не всі показники демонструють позитивний тренд. Як мінімум одна людина загинула внаслідок терористичних актів у 106 країнах світу, найбільша кількість за всю історію видання Індексу.

Крім того, у 2016 році число загиблих внаслідок терактів на територіях країн ОЕСР було найвищим з 1988 року. Нагадаємо, що саме на 1970-1980-ті роки припало збільшення активності європейських націоналістичних організацій, що часом вдавалися до терористичних актів. Також варто зазначити, що дана інформація відповідає дійсності, якщо виключити статистику за 2001 рік.

Повертаючись до питання “безпечних гаваней” для терористів, проаналізуємо дані з Покраїнного звіту з тероризму, що видається Бюро з Контртероризму США, а саме з видання 2019 року. [145] Цікавою є повна назва посади очільника цього бюро, призначеного вже адміністрацією Дж. Байдена у лютому 2021 року, Дж. Т. Годфрі. Вона звучить як виконуючий обов’язки координатора з питань контртероризму та спеціального представника США з Коаліції з боротьби з Ісламською державою. Серед іншого, це свідчить про не зникаючий інтерес адміністрації Дж. Байдена в боротьбі з терористичною загрозою, що походить від ІД. Ілюстративним прикладом цього інтересу є ще й факт проведення першої за два роки офлайн зустрічі на рівні міністрів країн, що входять до цієї коаліції, що відбулася 28 червня 2021 року в Римі. [146]

У власне звіті з тероризму знаходимо окремих розділ, присвячений так званим тихим гаваням для терористів. Він поділений за регіональним принципом, однак перш ніж переходити до власне країн, окреслимо визначення понять. Бюро з контртероризму США послуговується наступним визначенням “безпечних гаваней” для терористичних організацій - ідеться про зони, над якими не здійснюється, або здійснюється на низькому рівні контроль і врядування, тобто фізичні території, де терористи здатні організувати, планувати, отримувати фінансування, здійснювати комунікацію, рекрутувати, тренувати бійців, здійснювати транзит та оперувати загалом у відносній безпеці. Таку відносну безпеку уможлиблює саме “неадекватна спроможність для здійснення врядування” на певних територіях, а також відсутність політичної волі для боротьби з терористами. Почасти йдеться про поєднання обох факторів. [145, с. 204]

Неадекватна спроможність до здійснення [ефективного] врядування - одна з ключових характеристик слабких держав. Тому недивно, що в

списку безпечних гаваней знаходяться багато держав, які різні Індeksi та міжнародні організації вважають слабкими.

Зокрема, в першому вказаному регіоні, Африці, список починається з Сомалі. За даними Держдепу США та Бюро з контртероризму, терористи використовувала території цієї країни з недостатньо ефективним врядуванням для планування та здійснення операції всередині Сомалі, зокрема масових вбивств у містах, а також для здійснення атак у сусідніх країнах. Однією з таких країн є Кенія, де найвідоміша терористична організація регіону, Аль-Шабааб здійснила ряд атак у підзвітний період. Безпечною гаванню, згідно звіту, є території в долині річки Джубба, де, наприклад, міста Джіліб та Куньйо Бароу роками залишаються під контролем цієї терористичної організації.

Інший регіон, який дослідники з Держдепу та Бюро з боротьби з контртероризмом вважають повним безпечних гаваней для терористів - це регіон Озера Чад, яке розташоване на території чотирьох країн: Чада, Камеруна, Нігера та Нігерії. Хоча в період з 2014 року до 2019 відбулося значне скорочення територій регіону, що знаходяться під контролем Боко Харам, такі місця досі є. На загал, у цьому регіоні відбуваються певні зміни в контролі над територіями та й за “пальму першості” в контексті головної терористичної загрози. Усе більше дослідників звертають увагу на загрозу витіснення Боко Харам черговою ітерацією Ісламської Держави в регіоні. Мається на увазі “підрозділ” Ісламська держава у Західній Африці, яка за даними ряду міжнародних організацій та урядів станом на 2020-2021 роки має все більше можливостей саме в регіоні озера Чад.

І Боко Харам, і ІД у Західній Африці продовжують здійснювати ряд асиметричних атак у регіоні проти цивільного населення, військових, урядовців шляхом дій терористів смертників, підривання вибухових пристроїв, встановлених в автомобільних засобах, рейдів, засідок, викрадень тощо. Міжнародна об'єднана оперативна група, що об'єднує

представників країн регіону озера Чад (Камерун, Нігер і Нігерію) та Бенін оформилася в 2014-2015 роках. З тих пір об'єднання піддається критиці, оскільки йому не вистачає спроможностей для подолання загрози від Боко Харам та ІД, очищення існуючих безпечних гаваней та забезпечення безпеки як на кордонах, так і на звільнених територіях.

У січні 2015 року терористи Боко Харам навіть захопили штаб-квартиру Міжнародної об'єднаної оперативної групи в м. Бага в Нігерії. За різними підрахунками, внаслідок атаки загинуло від 150 до 2000 людей, більше тисячі були змушені переселятися. [147]

Згідно звіту 2019 року Бюро з контртероризму США, станом на кінець 2019 більше 2.6 мільйонів людей в регіоні озера Чад є внутрішньо переміщеними особами, а мільйони залишаються залежними від гуманітарної допомоги. [145, с. 205]

Наступний регіон, зазначений у звіті американські експерти називають "Trans-Saharan Africa", хоча більш звичним та ширшим у використанні є радше Субсахарська Африка. Зокрема, Відділ статистики ООН послуговується саме другим означенням. Загалом в ООН Африку ділять на два регіони - Північну та Субсахарську, з подальшим поділом останньої на Східну, Середню, Південну та Західну. [148] Країни, про які йдеться в звіті - це Малі, Буркіна-Фасо і Нігер, де найбільш активними терористичними групами були Джамаат Нусрат аль-Іслам уаль-Муслімін та інші, включно з Ансурал Іслам та Ісламською Державою в регіоні Великої Сахари. Згідно даних проєкту Vision of Humanity, який формує Глобальний індекс тероризму (як і Глобальний індекс Миру), до 2019 року на території Буркіна-Фасо і меншою мірою Малі навіть спостерігалася певна кооперація між терористичними групами. Ішлося про Джамаат Нусрат (афілійований з Аль-Каїдою в Магрибі) та Ісламською Державою. [149]

Водночас, експерти з Академії Вест-Пойнт відслідкували, що з березня 2019 між цими групами розпочалися сутички - імовірно у боротьбі за вплив, рекрутів та ресурси. Зауважимо, що відсутність сутичок між афілійованою з Аль-Каїдою в Магрибі групою та Ісламською Державою в регіоні був доволі вражаючим фактором. Настільки, що дослідники подій в регіоні навіть називали таку “співпрацю” Сахельською аномалією. [150]

Аналіз ключових факторів, що сприяють посиленню активності терористичних організацій дозволив визначити такі показники, як політичне насилля, маргіналізованість та невдоволення суспільств. Ще один різючий тренд - за останні 17 років 99 % летальних випадків внаслідок терористичних актів мали місце в країнах де а) є діючі конфлікти б) високий рівень політичного насилля. [93]

Дослідники по-різному визначають поняття політичного насилля. Наведемо декілька визначень: “внутрішня війна” (Гаррі Екстейн) - де мається на увазі абсолютне або певного аспекту порушення легітимного політичного порядку. Як бачимо, йдеться про пряму паралель з однією з визначених прогалин, що характеризують слабкі держави. [151] Інше визначення було запропоноване Т. Р. Гарром, автором званої емпіричної бази Polity IV (якою, зокрема, послуговувалися одні з піонерів дослідження питання слабких держав у США на початку 2000-них). Дослідник називає політичне насилля громадянською боротьбою, відзначаючи не тільки порушення легітимності влади, але й зрушення загальної політичної обстановки та політичної системи. У цих словах прослідковуємо значно ширше розуміння, що корелюється з загальними показниками слабкості держав.

Повертаючись до безпечних гаваней для терористів в інших регіонах, у Південно-Східній Азії йдеться про віддалені території Індонезії, а саме зони навколо морів Сулу та Сулавесі. Самі урядовці зазначають, що на ефективну контртерористичну діяльність у цих віддалених зонах не

вистачає сил та коштів. Саме тому експерти з Держдепу США вважають ці території потенційними безпечними гаванями для терористів, активних в регіоні Південно-Східної Азії. [149, с. 206]

Стосовно Філіппін, чії південні регіони мають довгу історію, пов'язану з діяльністю терористичних угруповань, видання звіту за 2019 рік схвально оцінює діяльність уряду з відслідковування терористів. Стверджується, що уряд дотримувався (щонайменше у 2019 році) сталої агресивної політики стосовно терористів, проводячи операції, у яких брали участь військові та правоохоронці. Наступні рядки краще ілюструють, чому філіппінському уряду дісталися доволі схвальні відгуки від американського Бюро з контртероризму. Зазначено, що співпраця з Агентством зі скорочення військової загрози міністерства оборони США у поточному році (2019) сприяла зменшенню ризику заволодіння, зокрема, хімічною зброєю з боку недержавних акторів - у першу чергу, терористів. Попри те, що з часів битви в Мараві на південному острові Мінданао минуло два роки, реконструкція міста продовжувалась. Трагедія в Мараві - одна зі складових діяльності Ісламської Держави на Філіппінах, бійці якої у травні 2017 року захопили місто Мараві. Бої продовжувалися до жовтня 2017 року. [152]

Враховуючи попередній досвід та історію Філіппін за правління Р. Дутерте, у звіті зазначено, що хоча уряд країни і має політичну волю до боротьби з терористами, і навіть спроможність успішно її здійснювати, за партнерства з союзниками, відсутність загальноурядової підтримки таких дій унеможлиблює повне знищення терористів та безпечних гаваней для них на території цієї острівної країни. Іншими причинами є багатолітня нездатність центрального уряду здійснювати контроль над найвіддаленішими територіями, сильна сепаратистська ідентичність у певних районах, релігійне різноманіття та ендемічна бідність населення.

Наступний регіон, аналіз якого на предмет наявності та протидії з так званими безпечними гаванями для терористів, про який ідеться у звіті - Близький Схід і Північна Африка. І знову відмічаємо різницю в риториці, залежно від країни, про яку мова. Так, схожим чином як і в описі Філіппін, Єгипет згадується в контексті а) тісної співпраці з США та б) ефективної боротьби з так званою Провінцією Ісламська Держава - Синай. Ця терористична організація, членами якої є переважно громадяни єгипетського походження присягла на вірність Ісламській Державі Іраку та Леванту ще в 2014 році. Сам факт її існування та діяльності підтверджує гіпотезу про те, що слабкі держави і, ширше, слабкі “контексти” дійсно дають підґрунтя для існування терористичної загрози та становлять загрозу для регіональної безпеки.

Найбільше уваги при аналізі Іраку як території, де можуть знаходитися потенційні гавані для терористів приділено організації Бригади Хезболли - проіранському шіїтському угрупованню, котре в проаналізований період здійснювало ряд терористичних атак на території Іраку. Увагу також було сфокусовано на ІД, бійці котрої продовжували здійснювати різні теракти на території Іраку, хоча уряд останнього станом на 2019 рік уже мав номінальний контроль над у минулому територіями самопроголошеного “халіфату.”

Ліван - традиційна безпечна гавань для терористичних груп, особливо на територіях, що контролюються Хезболлою. Найскладніші в управлінні території для уряду Лівану знаходяться поблизу кордону з Сирією та Ізраїлем. На не демаркованому лівансько-сирійському кордоні у 2019 році діяли такі угруповання, як Фронт Ан-Нусра, ІДІЛ та інші сунітські організації. Особливої уваги заслуговує той факт, що в документах структури Держдепу США за 2019 рік досі послуговуються терміном, який на той момент уже можна вважати застарілою.

Ще у 2017 році в Сирії було створено, умовно кажучи, парасолькову структуру Тахрір Аш-Шям (Організація зі звільнення Леванту), частиною котрої і став Фронт Ан-Нусра, раніше відомий як гілка Аль-Каїди. Коли відносини між двома останніми терористичними організаціями погіршилися, дослідники відмітили перейменування Фронту на Джебхат Фатех Аш-Шям як спробу відсторонитися від Аль-Каїди, з якою асоціювали попередню назву угруповання. [154; 155] Водночас, звіт 2019 року містить окремий розділ, присвячений усім асоційованим з організаціям назвам [149; с. 289]

Означені прикордонні території - не єдині осередки безпечних гаваней для терористів. Факт наявності дванадцяти таборів палестинських біженців - ще одна загроза, що походить від транснаціонального тероризму як для самого Лівану, так і для регіону в цілому. Саме ці табори, за даними Держдепу, використовувалися для зберігання зброї, переховування злочинців та планування атак. На території Лівану діють десятки палестинських терористичних угруповань, і Хамас - лише найвідоміше з них.

Наступна країна - Лівія, яка в 2019 році (як і згодом) переживала протистояння багатьох сторін, як Уряд національної згоди, Лівійська національна армія та афілійовані групи, багато недержавних акторів, включно з терористичними організаціями. Відсутність сталого контролю жодної зі сторін над територією країна - пряма вказівка на всі три прогалини, що характеризують слабкі держави. Центральні та південні регіони Лівії - пустельні та малозаселені - продовжують слугувати безпечними гаванями для Аль-Каїди в Магрибі, бійців Ісламської Держави та інших. У доповіді часто використовується англійська аббревіатура FTF - foreign terrorist fighters, іноземні бойовики-терористи. Цей термін широко вживається в документах ООН та є популярним у сучасній мові дипломатії. [156]

Ілюстративний приклад, який можемо навести в контексті Лівії 2019 року - діяльність терориста Нусрета Імамовича (за походженням - з Боснії та Герцеговини) [157] Ще в 2016 році його було зараховано до списку осіб, що підпадають під параграфи 2 і 4 Резолюції РБ ООН від 2014 року як асоційованого з Аль-Каїдою за участь у фінансуванні, плануванні, просуванні та підготовці актів і діяльності, пов'язаної з, під ім'ям чи в підтримку уже згадуваного Фронту Ан-Нусра. За даними урядовців Боснії та Герцеговини, у 2019 році Н. Імамович був змушений покинути Сирію та втік до Лівії. Такий приклад - наочне свідчення існування загрози транснаціонального тероризму, що не визнає кордонів. Стосовно проблематики слабких держав, це також є зайвим свідченням того, що подібні території слугують придатним ґрунтом для поширення цієї загрози безпеці, і стосуються різних національностей та угруповань.

Остання країна в списку тих, що слугують безпечними гаванями для терористів у регіоні Близького Сходу та Північної Африки - Ємен. Там продовжується як внутрішня боротьба між представниками півдня та півночі країни, так і протистояння інших акторів, як от Саудівської Аравії та ОАЕ з одного боку та шийтського Ірану з іншого. Гостроти ситуації додають також важкі умови для існування населення, відсутність робочих місць, бідність, а також екологічні загрози та проблеми у сфері охорони здоров'я (як от нещодавній спалах холери) [158]

На території Ємену знаходять прихисток представники таких організацій, як Аль-Каїда на Аравійському півострові та представники Ісламської держави. Політична нестабільність у країні унеможливорює контроль ані над торговими потоками, ані над трафіком зброї та амуніції, що становить загрозу для регіональної безпеки.

Наступний регіон - Південна Азія, зокрема Афганістан. Аналізувати терористичну загрозу, що походить від цієї країни в серпні 2021 водночас простіше й складніше, враховуючи нещодавнє стрімке захоплення влади в

країні терористичною організацією Талібан. [159] Окремої уваги заслуговує постать колишнього президента країна А. Гані.

У 2008 році, разом з експерткою (зокрема і з питань розбудови держави в Афганістані) К. Локхарт він видав стратегію подолання слабкості держав, що на фоні подій серпня 2021 року виглядає щонайменше недоречно. Цитуючи статтю видання *Vabel*, у TED-лекції 2015 року А. Гані говорив: «У моїй країні панують економіка наркотиків та мафія, підручники тут не працюють. Світ глобалізується, відстані скорочуються в усіх сенсах. А в нас інфраструктура настільки зруйнована, що до міста, куди в моєму дитинстві можна було доїхати за три години, тепер їдуть пів доби». [160]

За період президентства А. Гані, однак, подолати слабкість країни не вдалося. 15 серпня 2021 року політик покинув країну, хоча ще за день до того у відеозверненні до народу запевняв, що уряд утримує контроль над державою. 19 серпня, у першому відеозверненні після втечі, опублікованому в Facebook экс-президент заявив наступне: “Через короткий час після того, як мене змусили покинути Кабул, таліби і невідомі особи, які не знали мов нашої країни, вторглися в Арг [президентський палац]. Вони ходили по кабінетах і шукали мене. Метою було повторити ту ганебну подію, яка сталася 25 років тому в Афганістані” [161] Ці слова можна вважати прямим посилання на вбивство М. Наджибулли талібами в 1996. Можемо лише ствердити, що слабкість держави Афганістан уможливила чи не найсерйознішу загрозу поширення транснаціонального тероризму за останні десятиліття, оскільки точно спрогнозувати подальші дії талібів неможливо.

Список країн, що слугують безпечними гаванями для терористів завершують держави західної півкулі, а саме Колумбія, Куба та Венесуела.

Історично, декілька різносторонніх факторів визначають регіон прикордонних територій Колумбії, Бразилії, Еквадору, Перу та Венесуели. Маються на увазі такі характеристики регіону, як природні (долини, вкриті лісами), низька густина населення та слабка урядова присутність у питаннях, що стосуються ефективного контролю над зазначеними територіями.

Саме ці фактори уможливили десятиліття існування різних угруповань, почасти терористичних. Як відомо, у 2016 році уряд Колумбії та ФАРК підписали мирні угоди, що дало змогу останнім стати повноцінною частиною політичного життя країни. [162] Однак, за даними Держдепу, близько 2600 бійців ФАРК не визнали цих угод і стали дисидентами. Водночас, з 1964 року в країні діє так звана Національна армія визволення Колумбії (ENL) - організація, яку Колумбія, США, ЄС, Венесуела та Канада на офіційному рівні визнали терористичною.

Ця організація нараховує більше 2500 тисяч бійців, і на відміну від ФАРК не має досі мирних договорів з урядом та не є демобілізованою. Більше того, у січні 2019 році ENL здійснила серйозний теракт у Боготі, де загинули 22 людей, та щонайменше 68 було поранено. [163] На фоні пандемії коронавірусу, у квітні 2020 року ENL оголосила про одностороннє припинення вогню, однак досі залишається активною зокрема в питаннях наркотрафіку. [164] Проблема настільки серйозна, що в серпні 2021 року уряд Колумбії вперше екстрадував двох бойовиків Національної армії визволення до США. [165]

Зауважимо також, що навіть припинення багатолітнього збройного конфлікту хоча і є передумовою для подолання слабкості країни - а Колумбія безсумнівно такою є - та не є кінцевою точкою в цьому процесі. Так, останній країна охоплена протестами проти непопулярних реформ уряду, зокрема податкових. Спроби центральної влади придушити повстання, за свідченнями неурядових організацій, зокрема Amnesty

International, є занадто жорсткими та засуджуються міжнародною спільнотою. [166] Можемо зробити висновок, що вирішення питання конфлікту у зв'язці безпека-розвиток не долає суті проблеми слабкості окремої держави.

З усієї доповіді Бюро з контртероризму США частина, присвячена Кубі має найбільше прикладів підтвердженого переховування терористів на території країни, зі згадками імен та чисельності таких осіб. По суті, ці ілюстративні приклади найкраще підходять до визначення “безпечної” гавані терористів. Відтак, недивно, що 12 січня 2021 року, майже наприкінці президентського терміну Д. Трампа, США визнали Кубу країною-спонсором тероризму. У цьому списку всього чотири країни - Сирія з 1979, Іран з 1984 та НДРК з 2017 року. [167]

Остання країна в списку безпечних гаваней для терористів, зазначена у доповіді - Венесуела. Загалом, країну описано як таку, де над територіями або не здійснюється, або здійснюється недостатні та неефективний контроль уряду (англ: Venezuela is ungoverned, undergoverned, or ill-governed) Деякі жести очільника країни Н. Мадуро можна навіть назвати демонстративними. Так, у липні 2019 на форумі Сан-Пауло², що проходив у Каракасі, Н. Мадуро публічно запросив до країни колишніх лідерів ФАРК, яких розшукував уряд Колумбії. [149, с. 211] Затяжна політична криза, що триває у Венесуелі після смерті У. Чавеса, протистояння Н. Мадуро з Х. Гуайдо за міжнародне визнання статусу легітимного президента, високі рівні інфляції та мільйони біженців - усе це характеризує країну як нині одну з найслабших у Західній півкулі. Не

² Форум Сан-Пауло - майданчик лівих партій країн Латинської Америки, який було сформовано ще в 1990 році з метою пошуку соціалістичної альтернативи активному поступу в регіоні правих партій з неоліберальним порядком денним, зокрема з економічної політики держав.

дивно, що Держдеп США означає її як “сприятливе середовище” для терористів з різних організацій - від колумбійської Національної визвольної армії до Хезболли.

Висновки до Розділу 3

Аналіз транснаціональних загроз, які становлять слабкі держави для системи міжнародної безпеки дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, характер подібних загроз почасти є транснаціональним, тобто йдеться про такі виклики для міжнародної спільноти, які не поважають державних кордонів і здатні швидко ширитися світом.

По-друге, обговорення подібних загроз розпочалося ще до популяризації проблематики слабких держав. Оскільки такі загрози є переважно безпековими та/або гуманітарними, питання, пов'язані з різними рівнями розвитку систем охорони здоров'я, наркотрафіком, торгівлею зброєю і особливо поширення зброї масового знищення – всі ці теми були актуальними ще до появи терміну слабких держав. Водночас, саме популяризований – подеколи навіть форсований – дискурс про слабкість країн починаючи з 2000-них напряду пов'язаний з проблематикою транснаціонального тероризму. Хоча наявність і активна діяльність на території слабких держав транснаціональних терористичних організацій інколи є показником наявності політичного насилля на території, подальшому розгляду цього широкого поняття необхідно присвятити наступні наукові розвідки.

Підбиваючи підсумки, порівняємо вже згадані держави, найбільше пов'язані з діяльністю транснаціональних терористичних організацій з показниками їхньої слабкості в Індексах слабких держав за останні роки.

Так, у першій п'ятірці слабких держав традиційно бачимо Афганістан. Ємен, Сирію, Ірак, Південний Судан, Сомалі, Демократичну Республіку Конго. Відтак, очевидним є прямий зв'язок між найвищим рівнем слабкості держав і тим, наскільки в подібних місцях активізуються різні терористичні угруповання. Особливо загрозовим є факт транснаціоналізації їх діяльності.

Стабільні держави застосовують жорсткі анти- та/або контртерористичних заходів для підвищення вартості планування та здійснення комплексних терористичних атак на їх територіях. Терористи відтак відповідають на подібні дії здійсненням більш комплексних атак у слабких контекстах, тим самим знижуючи для себе витрати та ризики подібних атак.

Ключовим є те, що транснаціональна природа таких терактів усе одно дозволяє їм досягати впливу на глобальну аудиторію, тобто взаємний процес зниження-підвищення ризиків/вартості є лише раціональною відповіддю чи попередженням і загрозу як таку не усуває.

Водночас, пост-пандемічні зміни в суспільстві та загальні тренди на радикалізацію, особливо молоді, свідчать про те, що найближчим часом образ терориста може змінитися, перекваліфікувавшись у внутрішнього суб'єкта, захопленого екстремістськими ідеями. Вочевидь, саме тому актуальна робоча група в США, що опікується проблемою слабкості держав містить в назві також і поняття «екстремізм.»

РОЗДІЛ 4 ШЛЯХИ ТА СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СЛАБКОСТІ ДЕРЖАВ

4.1. Стратегії організацій-донорів (ОЕСР, ООН, Група Світового Банку, МВФ)

Даний розділ нашого дисертаційного дослідження присвячений аналізу існуючих моделей, стратегій та програм, спрямованих на подолання проблеми слабкості держав. Спершу, окреслимо ключові існуючі стратегії, які братимуться до уваги. Серед них хронологічно першими є Принципи ефективного міжнародного втручання в слабкі країни та ситуації - обираємо такий переклад принципів Комітету зі сприяння розвитку ОЕСР, робота над якими тривала в 2005-2007 роках.

Також, проаналізуємо спільне дослідження ООН та Групи Світового Банку, що має назву “Шлях до миру” (Pathways to Peace) [168] Оцінимо також американські рекомендації, що містяться в багатьох документах і сконцентровані в Акті подолання слабкості держав (Global Fragility Act), який на порядку денному в нинішньої адміністрації Дж. Байдена. [47] Проаналізуємо найбільш нещодавнє дослідження, підготоване експертами Департаменту з бюджетних питань МВФ, яке було видано в травні 2021 року. [169]

Принципи ефективного міжнародного втручання, яких налічують десять - це результат декількох років аналітичної роботи багатьох експертів, у першу чергу ОЕСР. Їх детально сформульовано в квітні 2007 року, і формально затверджено міністрами та главами агенцій Комітету сприяння розвитку ОЕСР під час міністерської зустрічі 3-4 квітня 2007 року. [58]

Принцип	Визначення
---------	------------

<p>1. Починати треба з контексту</p>	<p>Будь-які міжнародні актори, що залучаються до подолання проблеми слабкості держав мають усвідомлювати та розуміти специфічний контекст кожної окремої країни. Такий підхід дозволить не лише глибоко розуміти ситуацію, але й визначитися з необхідною стратегічною відповіддю. Ключове - розуміти проблеми, пов'язані з спроможністю, політичною волею та легітимністю у кожному з випадків. Інше важливе зауваження: необхідно відрізняти постконфліктні чи посткризові перехідні ситуації, середовища, де уряд втрачає здатність здійснювати ефективне управління від зворотної ситуації, коли владі вдається поволі повертати собі контроль, як і затяжні кризи, що на перший погляд знаходяться в глухому куті.</p>
<p>Не зашкодь</p>	<p>Цей принцип напряду пов'язаний з різними варіантами відповіді окремих акторів та ширшої міжнародної спільноти на проблему (а почасти й загрозу) слабкості певної держави - від інтервенцій до донорської допомоги. Стосовно першого, на думку представників Комітету за сприяння розвитку ОЕСР, міжнародні інтервенції не можуть не призвести до соціальних розривів, посилення</p>

	<p>корупції та зловживання владою - з наступною обмовкою. Нібито, якщо було здійснено серйозний аналіз конфлікту та врядування в окремій країні, а також розроблено систему запобіжників, можливо оминути подібні ефекти. Такий самий принцип “не зашкодь” стосується і інших форм впливу на слабкі країни та їх уряди, зокрема рішень припинити чи продовжити надання фінансової допомоги з боку міжнародної спільноти. Окремо зазначено, що припинення чи скорочення вже узгоджених програм фінансової допомоги має використовуватися лише за суворої необхідності в найбільш критичних ситуаціях. Окремим пунктом виділено обов’язок задіяних держав (у першу чергу членів ОЕСР) працювати над прозорістю всіх фінансових операцій, пов’язаних з наданням матеріальної допомоги слабким країнам.</p>
<p>Фокус на розбудові держав (state-building) як ключовій меті</p>	<p>Дослідники з ОЕСР впевнені, що фокус будь-яких зусиль міжнародної спільноти з подолання слабкості держав має фокусуватися на розбудові зв’язків між державою та суспільством, що має здійснюватися двома шляхами. По-перше, необхідно підтримувати легітимність та підзвітність урядів країн, допомагаючи в таких аспектах, як</p>

	<p>демократичне врядування, захист прав людини, залучення громадянського суспільства та розбудова миру. По-друге, необхідно посилювати спроможність держави виконувати базові функції, що є ключовим елементом у подоланні бідності. Пріоритетні базові функції держави, яким необхідно приділяти якнайбільше уваги - це забезпечення безпеки та справедливого судочинства, контроль над оборотом грошей, уможливлення надання базових послуг населенню, економічне зростання та створення нових робочих місць.</p>
<p>Попередження - пріоритет</p>	<p>Цей пункт означає, що попередження загрози часто спрацьовує краще, ніж робота з наслідками тієї чи іншої ситуації в країні. Ефективні превентивні дії сьогодні можуть знизити слабкість держави, знизити ризик конфліктів та інших типів криз у майбутньому та сприяти довготерміновому глобальному розвитку та безпеці у світі. Хоча таке бачення і здається дещо ідеалістичним, усе ж міжнародні актори мають бути готові до швидких дій там, де ризики загострення конфлікту та нестабільності найвищі. На жаль, безліч прикладів доводять, що деякі принципи “діють” лише на папері. Тим не менш, Комітет</p>

	<p>зі сприяння розвитку наголошує на необхідності пріоритизації попереджувальних дій міжнародної спільноти. До них входять обмін аналізами ризиків, пошук нових рішень для подолання основних причин слабкості держав, посилення внутрішнього потенціалу в таких країнах - у цьому контексті окремо підкреслено важливість залучення жінок у життя суспільств. Інші методи - підтримка ініціатив з розбудови миру регіональних організацій [170] та проведення, за необхідності, спільних місій, спрямованих на попередження можливих криз.</p>
<p>Визнання взаємопов'язаності політичних, безпекових та спрямованих на розвиток цілей</p>	<p>Цей принцип ефективної взаємодії базується на тому, що слабкі держави мають багатовимірні виклики, а безпекова, політична та соціальна сфери - взаємопов'язані. Дослідники ОЕСР зазначають, що, особливо в короткостроковій перспективі, можливі ситуації, за яких необхідно обирати між цілями окремих сфер життя. Як приклади наводяться потенційне переважання цілей міжнародної спільноти у питаннях розбудови миру (короткострокова перспектива) над закладанням бази для розвитку держави та досягнення Цілей тисячоліття ООН (середньострокова перспектива) Що стосується питання донорської допомоги,</p>

	<p>здіянні уряди мають бути зацікавлені в загальноурядовій (whole-of-government) підтримці ініціатив у слабких країнах, щоб уникнути протистояння відповідальних урядовців та чиновників за, скажімо, сферу безпеки з відповідальними за ефективність гуманітарної допомоги. Цей принцип вимагає послідовної політики та спільних урядових стратегій, за умови збереження незалежності, нейтральності та неупередженості в питаннях, що стосуються надання гуманітарної допомоги. Якщо йдеться про урядові партнерства, необхідно забезпечити спільне бачення різних міністерств стосовно пріоритетів у зовнішній політиці задіяних держав.</p> <p><i>Зазначимо, що питання загальноурядової підтримки (whole-of-government approach) є доволі популярним у розвинутих країнах і застосовується не лише в питаннях надання гуманітарної допомоги, але й боротьби з тероризмом. Зокрема, ще в 2006 році, до остаточного затвердження 10 принципів, ОЕСР видала окремий звіт, де обґрунтовувалася необхідність загальноурядового підходу стосовно слабких держав [171; 172] Стосовно тероризму, спостерігаємо розвиток підходу від</i></p>
--	--

	<p>загальноурядової, до суспільної (<i>whole-of-society</i>) підтримки, тобто підтримки всього суспільства. Про неї, наприклад, декілька разів згадується у стратегії з контртероризму, виданій Департаментом внутрішньої безпеки США у 2019 році. [173]</p>
<p>Просувати відсутність дискримінації як базу для стабільних інклюзивних суспільств</p>	<p>Цей принцип ґрунтується на баченні, що дискримінація може призводити до неспроможності надання державою базових послуг населенню. Відтак, втручання міжнародної спільноти має просувати гендерну рівність, права людей та сприяти залученню всіх верств суспільства в соціальне життя. Ці елементи визнаються важливими при побудові відносин держава-громадянин, та як формуюча частка довгострокової стратегії попередження слабшання держав. Заходи із підтримки участі жінок, молоді, меншин та інших груп населення в соціальному житті мають бути частиною операцій з розбудови держав від самого початку їх втілення.</p>
<p>Поєднувати пріоритетні задачі з потребами місцевих контекстів</p>	<p>На прикладі цього принципу прослідковуємо загальну логіку дискурсу слабких держав, що тримається, зокрема, на форматі “проблема-рішення.” Так, дослідники ОЕСР розрізняють різні прогалини слабкості, стверджуючи, що</p>

	<p>там, де є політична воля уряду для сприяння розвитку, але недостатньо спроможності, міжнародні актори мають посилити допомогу. У країнах, де спроможності урядів майже відсутні, необхідно залучати інші інструменти, як от міжнародні домовленості чи створення трастових фондів з великою кількістю донорів, як сприяли б поділенню відповідальності між національними та міжнародними установами.</p> <p>У випадках, коли неможливо поєднати прописані урядові стратегії, наскільки б детально продуманими вони не були, з реальними діями внаслідок занадто слабкого врядування чи конфлікту високої інтенсивності, міжнародні актори мають співпрацювати з різними стейкхолдерами на національному рівні в слабких державах. Такі контакти мають призводити до появи можливостей співпраці на секторальному чи регіональному рівні (йдеться про частину території держави, а не сусідні країни) Водночас, експерти застерігають про небезпеку творення паралельних систем управління за умови співпраці на рівні окремих секторів чи регіонів. Жодні дії міжнародних партнерів не мають ставити під сумнів національні ініціативи з розбудови</p>
--	---

	<p>інституцій та, у довгостроковій перспективі, спроможностей держави. Важливо ідентифікувати такі місцеві інститути, що є більш-менш ефективними, та працювати над їх посиленням, а не заміною на нові механізми.</p>
<p>Погоджувати координаційні механізми</p>	<p>Цей пункт Принципів ефективного втручання орієнтований саме на міжнародних партнерів, що докладають зусиль задля подолання проблеми слабкості держав. Необхідність погоджувати різні координаційні механізми допомоги таким країнам має проявлятися в спільному аналізі та оцінці ситуації, при розробці стратегій та координації політичних кроків. Практичним втіленням такої співпраці можуть бути об'єднані донорські проекти або ж домовленості про поділ обов'язків між різними донорами, делегування організації взаємодії між різними сторонами, трастові фонди з багатьма учасниками, спільні вимоги до звітності та фінансові зобов'язання. Ще один важливий аспект - необхідність співпраці між міжнародними акторами (тобто закордонними партнерами) та реформаторами з-поміж національних урядовців у слабких країнах, де це можливо. Також важливо підтримувати тісні контакти з представниками</p>

	<p>громадянського суспільства на місцях, що уможливить більш тверезий та детальний аналіз існуючих викликів та пріоритетів.</p>
<p>Діяти швидко, але допомагати достатньо довго, щоб уможливити успіх</p>	<p>Представники ОЕСР визнають, що співпраця та допомога слабким країнам має бути гнучкою, а задіяним акторам доведеться неодноразово слідкувати та знаходити вікна можливостей, як і відповідати на змінні умови на місцях. Враховуючи низький рівень урядових спроможностей у таких державах, міжнародна взаємодія може потребувати більше часу, ніж у випадку з просто бідними країнами. ОЕСР пропонує такі цифри - розбудова спроможностей ключових інституцій в слабких країнах - процес, що займатиме щонайменше десять років. Дослідники також визнають, що міра міжнародної взаємодії не може залишатися однаковою - ані коли йдеться про масштаби міжнародної допомоги, ані про дипломатичні кроки чи присутність на місцях. Саме тому, щоб вберегти й без того нестабільні контексти від подібних шоків необхідно забезпечити існування системи взаємних консультацій та координації дій між зацікавленими сторонами, що має передувати будь-яким суттєвим змінам у програмах допомоги з подолання слабкості</p>

	<p>держав. Будь-які подібні програми мають відрізнятися певним рівнем стабільності та передбачуваності.</p>
<p>Не залишати окремі випадки без уваги</p>	<p>Цим пунктом стратегії Комітету зі сприяння розвитку ОЕСР визначено наступне: міжнародні актори мають вирішувати проблеми так званих “держав-сиріт” (у контексті міжнародної допомоги це визначення – ще один термін, яким активно послуговуються ОЕСР та й інші донорські організації по всьому світу. Водночас, існують критики цього поняття, які визначають його як штучно створений міф. [174] Інші ж дослідники намагаються зрозуміти логіку появи недостатньо фінансованих країн, використовуючи, зокрема, і методи кейс-стаді, як у випадку з такими країнами, як Мадагаскар і Бангладеш. [175] Подібне залишення без уваги стосується не лише окремих країн, а ще й секторів та регіонів у межах окремих держав, у тому числі й слабких. Саме тому останній з десяти принципів ефективного міжнародного втручання ґрунтується та необхідності уникнення ігнорування певних аспектів слабкості чи й, ширше, цілих країн. У цьому контексті важливі координація присутності на</p>

	місцях, визначення векторів потоків міжнародної допомоги тощо.
--	--

Підсумовуючи вище окреслені принципи, можна зробити декілька висновків. По-перше, тривалий відхід від бідності та відсутності безпеки в слабких країнах має в здійснюватися, у першу чергу, самими суспільствами та їх лідерами. По-друге, взаємодія з міжнародними акторами у питанні подолання слабкості може призвести як до позитивних, так і негативних наслідків. По-третє, саме формулювання цих десяти принципів спрямоване на максимізацію позитивного втручання міжнародної спільноти та мінімізацію шкоди, котру актори можуть вчиняти. По-четверте, принципи спрямовані на допомогу міжнародним акторам у сприянні конструктивній взаємодії між різними стейкхолдерами в країнах, де існують проблеми з врядуванням (ефективність урядів дуже низька) та присутні конфлікти. Водночас, ці самі принципи, на думку авторів, здатні сприяти подоланню тимчасових етапів слабкості, що їх можуть переживати більш ефективно діючі країни.

Тобто, загальною метою є радше підтримка і розвиток існуючих зв'язків, аніж побудова нових. Нарешті, у самому вступному слові документу, що окреслює ці десять принципів зазначено, що вони замислені як компліментарні до Паризької декларації про підвищення ефективності (міжнародної) допомоги. Нами вже згадувався цей документ та Аккрський план дій, нині маємо нагоду детальніше зупинитися на основних пунктах.

Однак спершу завершимо огляд десяти принципів ОЕСР наступними двома твердженнями:

Автори цих принципів усвідомлювали потенційну необхідність перегляду та вдосконалення формулювань залежно від практичних досягнень міжнародного втручання.

Загальне бачення міжнародної взаємодії зі слабкими державами полягає в допомозі реформаторам у цих країнах побудувати ефективні, легітимні та стійкі інституції, спроможні забезпечити сталий розвиток у цих державах.

Паризька декларація, на яку посилаються в документах ОЕСР стосовно десяти принципів ефективного міжнародного втручання названа так на честь зустрічі представників більш ніж ста розвинених країн і країн, що розвиваються, що відбулася в Парижі у 2005 році. Цей документ можна вважати дорожньою картою в питаннях, що стосуються підвищення ефективності міжнародної допомоги та її впливу на сталий розвиток. Загалом, декларація налічує 56 зобов'язань, що згруповані в п'ять основних принципів так званої розумної зовнішньої допомоги (smart aid) [34]

1. Дотримання зобов'язань. Згідно Паризької декларації, країни, що розвиваються мали сформулювати власні стратегії розвитку, покращити інституційні спроможності та здійснювати ефективну боротьбу з корупцією. Вимогами до подібних стратегій були чіткість у формулюванні стратегічних пріоритетів та їх прив'язка до структури середньострокових витрат, що має відобразитися в річних бюджетах. Ціль, поставлена згідно цього принципу на 2010-й рік (п'ятирічний термін) - у більш ніж 75 країн мали бути стратегії сталого розвитку.

2. Узгодження. Цей принцип передбачав ряд домовленостей, таких як - потоки зовнішньої допомоги мають бути узгоджені з пріоритетами національної політики, країни мають послуговуватися певними системами закупівель, користатися національними системами обліку потоків допомоги тощо.

3. Гармонізація. Основна мета цієї підгрупи зобов'язань - використанні спільних програм та процедур, що мала проявлятися як в узгодженні потоків зовнішньої допомоги в рамках спільних проєктів

різних держав, так і в спільній аналітичній роботі при підготовці аналізу ситуацій в країнах, куди має надходити зовнішня допомога.

4. Управління, орієнтоване на результат. Суть цього принципу в тому, що в країнах, що надають міжнародну допомогу має бути прозора й чітка структура оцінки виконання програм, тобто оформлена система обчислення результатів та вимірювання прогресу як національних стратегій розвитку, так і окремих секторальних програм.

5. Взаємна підзвітність. Країни мають проводити спільні оцінки досягнутого прогресу в реалізації узгоджених зобов'язань з підвищення ефективності зовнішньої допомоги.

Враховуючи всю очевидну декларативність вище зазначених принципів, не дивує той факт, що саме питання ефективності міжнародної допомоги багатьма теоретиками та практиками у сфері міжнародних відносин ставилося під сумнів. [176; 177]

Піковий період популярності питання ефективності міжнародної допомоги припав на 2003-2011 роки. Саме в цьому проміжку відбулися декілька зустрічей на високому рівні, коли представники розвинутих країн та країн, що розвиваються приймали важливі рішення та підписували документи стосовно ефективності міжнародної допомоги. Ідеться про зустрічі в Римі (2003), Парижі (2005), Аккрі (2008) та Пусані (2011) Цікаво, що хоча форум високого рівня в Римі ще не містив у назві згадки про ефективність допомоги, на сайті ОЕСР він також доданий в окрему групу форумів з цього питання. [178]

Вважаємо приклад Паризької декларації достатнім для задоволення мети окреслити бачення міжнародної спільноти з питань, присвячених конкретно ефективності міжнародної допомоги та й, більш ширше, подоланню більш серйозних загроз бідності, недостатнього розвитку та конфліктів. Ілюстративним є приклад аналізу втілення Паризької декларації, виданий в травні 2011 року. Зокрема, у таблиці зі зведеними

оцінками зі впливу імплементації декларації на досягнення цілей розвитку, дані було подано за чотирма кластерами:

I) Результати з досягнення цілей розвитку (предметом кейс стаді була переважно системи охорони здоров'я)

II) Допомога найбільш вразливим прошаркам населення (у тому числі жінкам та дівчатам)

III) Розбудова спроможностей, а саме інституційних спроможностей країни та соціального капіталу

IV) Ефективність методів розподілення міжнародної допомоги (у вигляді окремих проєктів, програм бюджетної підтримки тощо) [178, с. 44]

За результатами оцінки досягнутого прогресу йшлося про: деякий та мінімальний прогрес (some/little) згідно групи експертів ОЕСР на чолі з Б. Вудом.

Цілком закономірно, що зустрічі в Парижі та Аккрі вже згадувалися в тексті нашого дослідження, коли йшлося про об'єднання слабких держав g7+, адже питання подолання слабкості та міжнародної допомоги пов'язані нерозривно. У 2008 році під час зустрічі в Аккрі було прийнято План дій (Accra Agenda for Action, AAA), спрямований на пришвидшення імплементації Паризької декларації. Коротко оглянемо основні пункти, щоб мати ширше бачення ситуації з підходами до міжнародної допомоги станом на кінець 2000-них. [35]

Ключовими сферами, що потребували покращення визначалися наступні:

1) Дотримання зобов'язань (дублюється з першим пунктом Паризької декларації) Було визначено, що залучені країни мають відігравати більшу роль у процесі сталого розвитку через участь у формулюванні політики стосовно розвитку, сильнішому лідерстві в координації міжнародної допомоги, а також використанні існуючих розроблених методів надання допомоги в межах країн-учасниць.

2) Партнерства мають стати інклюзивними. Тобто, усі донори Комітету ОЕСР зі сприяння розвитку, країни, що розвиваються, інші фундації та громадянські суспільства мають бути задіяні в досягненні цілей Паризької декларації.

3) Приносити результат. Міжнародна допомога має бути спрямована на досягнення конкретних, чітко окреслених цілей.

4) Розбудова спроможності - саме підвищення внутрішньої ефективності слабких держав є центральною метою Плану дій.

Аккський план дій - ще одна спроба міжнародної спільноти досягти глибшого консенсусу з питань розподілення та ефективності міжнародної допомоги. Наступна зустріч на високому рівні відбулася в південнокорейському Пусані в 2011 році. [179;180]

Окремої уваги при розгляді шляхів подолання слабкості держав в контексті міжнародної безпеки заслуговує спільне дослідження Групи світового банку та ООН під назвою *Pathways for Peace: Inclusive Approaches to Preventing Violent Conflict* (Шляхи до миру: Інклюзивні підходи до попередження збройних конфліктів), виданий у 2018 році. [168] Точка зору, яку обстоюють автори полягає в тому, що попередження конфліктів є економічно виправданим і навіть вигідним для міжнародної спільноти. Посилаючись на ряд досліджень, дослідники Групи світового банку аргументують, що користь попередження збройних конфліктів у різних ситуаціях за сумою, витраченою на їх попередження з одного боку та подолання наслідків з іншого варіюється від 1:2 до 1:16. Сама доповідь є дуже широким дослідженням, де окремі розділи присвячені стану речей стосовно збройних конфліктів у 21 столітті, їх ціні (в різних аспектах - від людського життя до гендерних питань), окресленню нових загроз (зокрема кліматичних) та фронтів, де ведуться конфлікти (кіберпростір) Окремі частини дослідження присвячені питанням “Чому люди вступають у конфлікти” та “За що люди борються.” Для цілей нашого дослідження

найбільш актуальною є частина, присвячена власне пропонованим шляхам досягнення миру.

На вибір шляху, який оберуть суспільства, що знаходяться в стані збройного конфлікту, для досягнення миру, на думку авторів, впливають три ключові елементи. Це:

1. Актори (індивіди, соціальні групи чи менші організаційні спільноти, що приймають рішення. Відтак, їх кооперація або конфронтація одне з одним визначає обраний шлях до миру.

2. Структурні фактори. До цієї групи входять базові елементи суспільств, що визначають їх організацію. Такими чинниками слугують географічне розташування, економічна система, політична структура, демографія, розподіл ресурсів тощо. Спільна риса цих факторів полягає в тому, що їх неможливо або дуже складно змінити, і це займає багато часу. До більш недавно сформованих структурних чинників автори відносять також системні стреси, такі як існування транснаціональних кримінальних організацій та ринків контрабанди або вплив кліматичних змін.

3. Існуючі інституції, що забезпечують “правила гри”, тобто формальні та юридичні системи, а також неформальні соціальні норми та цінності, що визначають поведінку акторів, що ними керує, як і спроможність різних учасників взаємодіяти.

Дослідники використовують наступну метафору - якщо структурні чинники демонструють рівень “здоров’я” суспільства, то інституції - це “імунна система”, метою діяльності якої є збереження суспільств від шоків, вчинення насилля та просування стійкості елементів систем. Цю метафору вже було використано раніше в звіті Світового Банку про Стан розвитку світу за 2011 рік. (168, с.72)

Власне шляхи до миру дослідники розрізняють за станами, у яких знаходяться суспільства. Так, найбільшою маневреністю володіють держави, що оточені загрозами, що виникають, як от структурні

дисбаланси в системі чи поляризовані суспільства. Оскільки в таких ситуаціях ще не настала фаза збройного конфлікту, довготермінові урядові заходи та реформи на національному рівні та залученість міжнародних акторів на глобальному здатні знизити ризики виникнення збройного конфлікту. Водночас, у таких контекстах складно аргументувати ідею “попередження”, оскільки загроза такого конфлікту є ефемерною.

У ситуаціях високого ризику виникнення збройного конфлікту стимул вдатися до насилля посилюється, зокрема на національному рівні. Неспроможність здійснення ефективного попередження в таких контекстах може призвести до серйозних втрат у соціально-економічному розвитку окремих країн та регіонів. Тут ключовими є дипломатичні зусилля та медіація на локальному рівні.

У ситуаціях, де збройний конфлікт уже розпочато, попередження ескалації є ключовим пріоритетом. У випадках, коли державний апарат не здатний ефективно здійснювати управління, тобто держава колапсує, тим важливішою є роль акторів, спрямованих на досягнення цілей розвитку в забезпеченні базових потреб суспільств.

Нарешті, у випадках, коли збройний конфлікт умовно “призупинено” найважливішим є попередження його поновлення. У таких ситуаціях відкриваються нові вікна можливостей, зокрема стосовно відповіді на структурні чинники та можливостей розбудови чи відновлення інституцій. Ключовим є повернення довіри суспільства в держави, тобто відновлення забезпечення ключових функцій держави. Часто в таких ситуаціях необхідні реформи (для прикладу наводяться земельна та оборонна.) Значну увагу треба приділяти попередженню виникнення значних соціальних розривів між різними групами, зокрема мобілізованими під час конфлікту.

Доповідь містить багато практичних рекомендацій та ідей стосовно виходу зі стану збройного конфлікту, як і причин та передумов їх

виникнення. Не дивно, що згадана нами вище Міжнародна мережа з конфлікту та слабкості INCAF Комітету зі сприяння розвитку ОЕСР схвально відзначила "Шляхи до миру." [181]

4.2 Нова угода із взаємодії зі слабкими державами та Стокгольмська декларація

У контексті нашого дослідження найцікавішим є документ, презентований 30 листопада 2011 року в Пусані так званим Міжнародним діалогом про розбудову миру та держав (International Dialogue on Peace-Building and State-Building, IDPS) Перш ніж заглибитися в деталі цього документу, необхідно розібратися в тому, хто є його автором. Міжнародний діалог об'єднує представників трьох організацій, а саме:

1) INCAF - International Network on Conflict and Fragility - Міжнародної мережі [експертів з] конфліктів та слабкості, що оперує в межах ОЕСР

2) Групи g7+, про яку йшлося в Розділі 3 нашого дослідження

3) Civil Society Platform for Peacebuilding and Statebuilding (CSPPS) - Платформа громадянських суспільств з питань розбудови миру та держав, що об'єднує представників громадянських суспільств у 27 державах глобального Півдня та Півночі, як зазначено на сайті цієї організації. [182]

Міжнародний діалог про розбудову миру та держав подає Нову угоду із взаємодії зі слабкими державами як необхідну передумову для зміни того “що” і “як” робиться для підтримки виходу держав з конфліктів та подолання слабкості. Маючи на мені розбудову мирних держав та суспільств, автори угоди наполягають на потребі нового бачення із взаємодії зі слабкими державами, адже старі методи надання міжнародної допомоги не дають очікуваних результатів. Зокрема, експерти наголошували на наступних трьох аспектах: 1) фокус на правильних пріоритетах 2) подолання слабкості має здійснюватися й очолюватися самими слабкими країнами 3) ресурси мають надаватися й розподілятися ефективно з головною метою побудови спроможностей і діючих систем на місцях.

Зазначимо, що попри певну декларативність таких заяв, раціональне зерно тут також присутнє, особливо в частині про те, що докорінні зміни в суспільствах, що призведуть до подолання слабкості мають відбуватися всередині, тобто здійснюватися й очолюватися самими країнами та урядами.

Творці Нової угоди, презентованої в 2011, зазначали, що близько 1.4 мільярди людей живуть у слабких країнах, і багато таких держав далеко позаду в досягненні Цілей тисячоліття. Вони ризикують не відчутти на собі ширший тренд економічного зростання та так званого “підйому Півдня.” Явище так званого “підйому Півдня” активно використовувалося в означений період 2010-х такими організаціями як МВФ та Групи Світового Банку, і означало щонайменше два аспекти. По-перше, йшлося про умовно стабільні показники зростання економік країн, які відносять до глобального Півдня. По-друге, малися на увазі динамічні дво- та багатосторонні переговори, договори та партнерства, що здійснювалися тими ж країнами Півдня активніше, ніж будь-коли до того. [183; 184]

Представники Міжнародного діалогу відзначають факт тісного переплетіння понять миру, безпеки та розвитку, особливо в контексті слабких країн. За такого міжнародного порядку суспільства вкрай необхідні стійкі держави, чії інститути характеризуються легітимністю, спроможністю задовольняти базові потреби громадян, забезпечувати мир, верховенство права та рівні можливості для населення. Вихід із ситуацій слабкості - довгий процес, який потребує від урядів таких країн ефективного лідерства та дотримання зобов'язань. Існуючі процеси політичних діалогів почасти відзначалися недостатньою довірою, інклюзивністю та лідерством з-поміж представників.

Що стосується міжнародної допомоги, актори часто нехтують національними інтересами слабких держав, надаючи цю допомогу в “занадто технократичній манері”, недооцінюючи необхідність гармонізації

національних та локальних контекстів у кожній окремій країні. Відтак, у гонитві за досягненням короткострокових успіхів нехтувалися середньо та довгострокові цілі розбудови ефективних спроможностей та систем інституцій. Отже, необхідні нові шляхи та стратегії подолання слабкості, які презентувалися в пунктах Нової угоди. [185]

Суть цього документу зводиться до трьох груп пунктів, а саме:

I) Використання пропонованих Цілей розбудови миру та держав (Peacebuilding and Statebuilding Goals (PSGs))

II) Здійснювати ефективну взаємодію зі слабкими державами пропонувалося через нову систему FOCUS (як і в наступному пункті користуємося англійською аббревіатурою, елементи якої детально розглянемо нижче)

III) Нова угода та взаємодія має ґрунтуватися на зростаючій довірі між партнерами, яку забезпечує система TRUST.

Характерне для політичної документації країн Заходу (схожий принцип спостерігаємо і в американському Акті про подолання слабкості держав) використання легких для запам'ятовування аббревіатур потребують подальшого роз'яснення.

По-перше, було визначено п'ять цілей розбудови миру та держав, а саме:

1) Легітимна політика. Необхідно просувати цілі інклюзивності політичних домовленостей та вирішення конфліктів у слабких країнах.

2) Безпека. Ключова ціль - забезпечення і посилення безпечних умов для населення.

3) Справедливість. Мета - побороти несправедливість та розширити доступ населення до справедливого вирішення судових питань.

4) Економічна база. Необхідно досягти вищого рівня забезпечення населення робочими місцями та покращити умови існування.

5) Доходи та послуги. Необхідно збільшувати статті доходів та розбудовувати спроможності держав для справедливого й ефективного надання послуг населенню.

По-друге, було розроблено систему досягнення цілей **FOCUS**, за якою стоять наступні положення:

F. - Fragility assessment, тобто оцінювання слабкості. Необхідно проводити періодичні оцінювання причин та характеристик слабкості держав, як і джерел стійкості. Подібне оцінювання має бути здійснено за участі ключових національних стейкхолдерів та недержавних акторів. Методологію, за якою необхідно проводити це оцінювання мали розробити представники G7+ разом з іноземними партнерами. [186]

O. One vision, one plan - одне бачення, один план дій. Автори наголошують на необхідності консолідованого плану подолання слабкості держав, яку мають розробити та очолити представники самих країн. Структура має орієнтуватися на коротко, середньо та довгострокові пріоритети розбудови миру та державних інститутів, а перегляд такого плану необхідно здійснювати щорічно.

C: Compact - Узгодженість і лаконічність національних механізмів виходу з ситуацій слабкості - запорука успіху стратегій. Лише за наявності консенсусу в суспільстві та владі стосовно подолання слабкості шлях держави до прогресу уможлиблюється.

U: Use PSGs to monitor. - Для оцінки імплементації нової угоди необхідно користуватися цілями розбудови миру та держав.

S: Support political dialogue and leadership - Підтримка політичного діалогу та лідерства. Підтримка розглядається в широкому сенсі і поєднує як розвиток інклюзивного процесу політичного діалогу, до якого є довіра суспільства, так і глобальні, регіональні та національні ініціативи з розбудови спроможностей уряду та громадянського суспільства. Окремим

пунктом виділяється підтримка молоді та жінок у залученні до ініціатив з політичного діалогу та лідерства у слабких країнах.

По-третє, система заходів з підвищення довіри між учасниками процесу подолання слабкості держав **TRUST** полягає в:

T: Transparency - Прозорості, зокрема в питанні розподілення та використання міжнародної допомоги. Відслідковування цих потоків має здійснюватися через Комітет ОЕСР, а також уже створені, і ті що будуть створені національні системи моніторингу міжнародної допомоги. Пропонується розбудова таких систем у відповідності до стандартів Міжнародної ініціативи з прозорості допомоги, котру було започатковано під час зустрічі в Аккрі у 2008 році. [35; 187]

R: Risk-sharing - Розподіл ризиків. Автори Нової угоди визнають існування ризиків у взаємодії зі слабкими державами в перехідний період (особливо за умови наявності конфліктів) Водночас, пропагується думка, що ризики не втручання можуть бути вищими. Постає необхідність у розробці спільних стратегій з мінімізації ризиків донорами, що має залежати від кожного окремого контексту.

U: Use and strengthen country systems. Використання і посилення існуючих систем. Уряди держав, що є отримувачами міжнародної допомоги, за підтримки міжнародних партнерів, мають вживати заходів для посилення систем публічного управління фінансами та прозорості пов'язаних процесів, що в свою чергу матиме позитивні наслідки для інших державних структур.

S: Strengthen capacities - Посилення спроможностей державних інституцій, що має здійснюватися через цільові програми розвитку.

T: Timely and predictable aid. - Вчасна і передбачувана допомога. З метою покращення швидкості надання та гнучкості системи міжнародної допомоги слабким країнам має бути розроблена спрощена модель фінансового менеджменту та організації матеріально-технічної бази. У

контексті цього пункту згадується також необхідність обміну досвідом по лінії Південь-Південь, тобто слабкі держави мають запозичувати усталені ефективні практики одна в одній. З метою покращення передбачуваності надання та отримання міжнародної допомоги пропонується витання прогнозів на 3-5 років стосовно цього питання (цей пункт є прямим продовженням втілення Аккрського плану дій)

Аналізуючи положення Нової угоди із взаємодії зі слабкими державами спостерігаємо характерну особливість - її не можна розглядати поза контекстом розвитку бачення міжнародною спільнотою ефективності міжнародної допомоги. Сам текст угоди сповнений посилань на окремі пункти як Паризької декларації, так і Аккрського плану дій, і є закономірним продовженням попередніх документів.

Тобто, існуючі шляхи подолання слабкості держав - це широка мережа аналітичних та практичних зусиль представників різних країн та організацій, що поступово розвивалася. Від міжнародних майданчиків та зустрічей на високому міністерському рівні, через розробку стандартів прозорості міжнародної допомоги та інших механізмів та інструментів - у всьому цьому вбачаємо інтерес великого кола акторів у досягненні мети подолання слабкості держав. Починаючи з Аккрського плану дій, все частіше згадувалися Цілі тисячоліття, досягненню яких якраз і перешкоджають конфлікти, бідність та загалом слабкість окремих держав.

Водночас, не може не постати проблема практичного втілення як описаних вище цілей, так і імплементації систем та механізмів, що криються за аббревіатурами. Крім того, постає питання, наскільки стабільним є інтерес до проблеми після 2010-х. Стосовно першої окресленої проблеми, існує ряд досліджень, присвячених оцінці та рекомендаціям стосовно втілення пунктів Нової угоди. Виокремимо три з них.

У 2012 дослідниці Міжнародного інституту миру в Нью-Йорку Р. Лок і В. Ваєт зазначали, що робота з імплементації Нової угоди щойно розпочалась. Серед перепон, які унеможлиблюють зміни визначалися інертність існуючих інституцій на всіх рівнях, а також антипатія до реформ, посилена забюрократизованістю систем як в країнах-донорах, так і реципієнтах. Водночас, діяльність g7+ окреслювалася як ключова для тих досягнень, що вже існували за рік після оприлюднення угоди. Саме той факт, що дискусія стосовно слабких країн дещо змінилася, коли представники таких держав нарешті сформулювали та висловили своє бачення ситуації став вкрай важливим. Однак, і до цієї організації авторки ставилися з обережністю, зважаючи на те, що g7+ сформувалася за два роки до видання дослідження, а отже за зміни керівництва держав-учасниць могли змінитися і внутрішні процеси. Підсумовуючи діяльність станом на 2012 зазначалося наступне: база для змін є, і доволі потужна, однак і очікування до організації та її діяльності (як і до втілення Нової угоди) напрочуд високі. [188]

У 2014 році дослідники Інститут Брукінгса на чолі з Дж. Х'юзом підготували власний звіт з імплементації Нової угоди. Провівши ряд інтерв'ю з представниками g7+, громадянських суспільств у країнах-реципієнтах та донорах, експерти відзначили наступні проблеми:

- Недостатня увага до політичного діалогу, а зосередженість на технічних моментах Нової угоди
- відсутність загальноурядової підтримки ініціатив з втілення угоди серед країн-представниць g7+
- недостатня обізнаність країн-донорів у специфічних особливостях Нової угоди
- недостатнє залучення громадянських суспільств
- нестача ресурсів для втілення положень угоди. [189, с. 10]

У 2016 році дослідниця С. Хьорн писала, що якщо Нової угоди не існувало б, її варто було б сформулювати. Значною мірою посиляючись на необхідність досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема Ціль 17 “Партнерство заради цілей”, авторка відзначала, що якби слабким державам вдалося побудувати мир, інституції, стійкість та забезпечити зростання, передбачене Цілями, кількість людей, що живуть за межею бідності скоротилася б з 1,5 мільярда до 350 мільйонів осіб до 2030 року. Задля досягнення такої мети, однак, необхідно було значне прискорення зусиль та дій міжнародної спільноти до 2020. [190]

Враховуючи такі тренди світового розвитку, як збільшення кількості молодого населення, подальша урбанізація, поява нових джерел енергії, доступ жінок до освіти, розвиток комунікаційних та інших технологій, можливості для розвитку суспільств є небаченими досі. Водночас, ряд загроз здатні потенційно сповільнити ефекти від дій з подолання слабкості. Зокрема, проблема кліматичних змін постає щороку серйозніше, і це великою мірою зачіпає, серед інших, острівні країни g7+. Відмічаючи роль певних лідерів країн з-поміж членів організації (як президентів Сомалі, Сьєрра-Леоне, Ліберії), котрим вдалося об’єднати суспільства в тому числі й задля досягнення цілей розвитку, С. Хьорн також зазначає відсутність ініціативи серед інших представників групи g7+. Водночас, прямо зазначається потреба у виконанні міжнародними партнерами їхньої частини угоди, а саме надання достатньої, вчасної та стабільної міжнародної допомоги. Ключова ідея звіту взагалі полягає в потребі “нової угоди для Нової угоди”, [190, с. 61] тобто перегляді учасниками ряду існуючих механізмів та досягненні узгодженої позиції з питань моніторингу та забезпечення міжнародної допомоги.

Що стосується питання інтересу міжнародної спільноти до проблеми слабких країн, то його важко назвати зникаючим. Про це свідчить ряд факторів - від прийняття у 2016 році Стокгольмської декларації

державами-учасницями Міжнародного діалогу з розбудови миру та держав до наявності Акту подолання слабкості держав та стратегії стосовно таких країн Адміністрації США.

У рамках зустрічі в Стокгольмі в 2016 році було підписано Декларацію про подолання слабкості та розбудову миру у світі, що змінюється ('Stockholm Declaration on Addressing Fragility and Building Peace in a Changing World'), котра підтверджує наміри держав учасниць Міжнародного діалогу послуговуватися принципами Нової угоди для попередження та подолання причин конфліктів та слабкості держав. Ключова мета - втілення амбітного Порядку денного 2020. Водночас, окремо наголошується потреба більш ефективної фінансової міжнародної допомоги та підтвердження й посилення існуючих партнерств. [191]

На відміну від самої Нової угоди, Стокгольмську декларацію складно назвати проривним документом. Це швидше данина змінам у світі, що відбулися після декількох складних криз з 2008 року - дати створення Міжнародного діалогу. Водночас, окремо виділяється Порядок денний 2030 та заявлені в ньому цілі розвитку, що можна вважати даниною підтримці ООН та Цілям сталого розвитку. Окремо підтверджувалася готовність держав учасниць продовжувати взаємодію в рамках Міжнародного діалогу і навіть окреслювалося наступне місце проведення зустрічі його представників - Центральноафриканська республіка.

4.3 Акт подолання слабкості держав і Стратегія США з попередження конфліктів та сприяння стабільності

Логіка важливості попередження конфліктів червоною ниткою проходить крізь найбільш нещодавні ініціативи та стратегії подолання слабкості держав. Головними з них вважаємо Акт подолання слабкості держав (Global Fragility Act) та, ширше, Стратегію США з попередження конфліктів та сприяння стабільності [192]

Підписання американським президентом цього Акту у 2019 - кульмінаційний момент тривалої аналітичної роботи, що розпочалася ще в 2016 році. У першому розділі нашого дослідження ми вже згадували про групу експертів, які в тому ж 2016 році пропонували підхід чотирьох “S” як стратегію подолання слабкості держав та боротьби з екстремізмом. Саме він заклав концептуальну базу для подальших наукових розвідок з цього питання і прослідковується в практичних рекомендаціях та пунктах Стратегії 2020 року.

Після публікації поглядів декількох дослідників Інституту миру в 2016, Конгрес США здійснив запит на розробку більш детальної аналітики з питання попередження екстремізму в слабких державам - урядовому органу потрібен був новий підхід. Нова робоча група видала звіт, де пропонувалися наступні кроки:

Уряд Сполучених Штатів має адаптувати новий, ширший підхід до стратегічного попередження. Екстремізм необхідно визнати політичною та ідеологічною проблемою. Цей підхід з подолання загрози екстремізму має фокусуватися на розбудові партнерств з лідерами думок, громадським суспільством та суб'єктами приватного сектору в слабких країнах, тобто з тими, хто готовий зобов'язатися ефективно та підзвітно врядувати.

Щоб зробити цей підхід здійсненним на практиці та ефективним Конгресу як представнику виконавчої гілки влади необхідно започаткувати Ініціативу стратегічного попередження, яка об'єднувала б усі існуючі

інструменти політики США - від двосторонньої співпраці до дипломатичної взаємодії - у підтримці стратегії попередження екстремізму. Така Ініціатива має стати певним координуючим органом для кожного задіяного департаменту. В імplementації такої стратегії попередження слабкості та екстремізму кожен задіяний департамент має отримати нові права та повноваження. Ключова мета - забезпечувати довгострокову координацію дій різних суб'єктів у слабких країнах. Окремо визначена необхідність надати дипломатам та спеціалістам з розвитку, котрі працюють на Держдеп США та інші міністерства пряму відповідальність та фінансування для дій власне на території слабких держав. Саме такі професіонали, який відомий місцевий контекст розглядаються як більш ефективні агенти змін - за умови надання можливостей та гнучкості в їх діяльності. [193]

Тим не менш, представники Робочої групи визнають, що США не вдасться попередити екстремізм самотійно. Більше ніж одна країна має бути зацікавлена у подоланні слабкості, попередженні збройних конфліктів та екстремізму, для того щоб дії в цьому напрямку приносили результати. Тому передбачається створення Фонду розвитку партнерства - нової міжнародної платформи для донорів та представників приватного сектору для об'єднання зусиль та вливання ресурсів у підтримку превентивної стратегії.

З одного боку, такий пункт цілком відповідає ідеям і Паризької декларації, і Аккрського плану дій про необхідність розподілення зобов'язань між різними акторами для підвищення ефективності. З іншого, можна розглядати подібний підхід та пропозицію створення фонду як спробу США взяти на себе чергову ініціативу з об'єднання держав та інших гравців, що поділяють схожі принципи та мають спільні (у першу чергу безпекові та економічні) інтереси. Цікаво буде спостерігати за розвитком цього напрямку рекомендацій, враховуючи довгий досвід таких

організацій як ОЕСР та МВФ у закордонній допомозі, у тому числі і слабким державам. Навряд наявність нового Фонду входить в інтереси цих фінансових організацій. Водночас, справедливою є теза про те, що поява уніфікованого сильного партнера, здатного надавати допомогу в створенні спроможностей держав приверне увагу та інтерес з боку багатьох слабких країн.

Власне Акт подолання слабкості держав ґрунтується на цих рекомендаціях, відрізняючись лише більшою конкретикою. Серед іншого, Акт окреслює ключові відповідальні за втілення Стратегії органи, а саме:

- Держдеп як чільну структуру, відповідальну за просування дипломатичний та політичних ініціатив, формування пунктів самої Стратегії та скеровування загальних заходів у сфері безпеки;
- USAID, Агентство США з міжнародного розвитку, відповідальне за моніторинг програми попередження екстремізму, а також інші гуманітарні проекти (крім безпекової сфери)
- Міністерство оборони США може підтримувати ініціативи цивільних структур у взаємодії з Держсекретарем США;
- Інші федеральні агентства, такі як Міністерство фінансів США, відповідальні за підтримку імплементації Акту подолання слабкості держав у взаємодії з Держсекретарем та очільником USAID.

Крім чіткого розподілу сфер відповідальності, Акт також передбачає ряд кінцевих термінів для поетапного втілення положень. Так, перший дедлайн, 15 вересня 2020 року - стосувався створення Глобальної стратегії щодо слабкості [держав], а другий (19 грудня 2020 року) передбачав детальну стратегію подолання слабкості за строк у десять років у щонайменше п'яти пріоритетних країнах, які необхідно визначити. Одразу

зазначимо, що перший дедлайн було пропущено, а Стратегія під іншою назвою хоча і була видана 18 грудня 2020 року, але без визначених пріоритетних країн.

Можна виділити декілька факторів, чому втілення положень Акту подолання слабкості держав затримується або не виконується відповідно до букви документу - від зміни адміністрації в США до впливу пандемії на міжнародно-політичні процеси. Можемо лише сподіватися, що третій окреслений дедлайн - 19 грудня 2022 року - коли має вийти перший дворічний звіт з імплементації Стратегії буде дотримано. Запит на дворічні звіти і загалом моніторинг втілення положень Стратегії згідно Акту мають здійснювати спеціальні комітети Палати представників та Сенату - із закордонних справ та асигнувань.

Цікаво, що обрання списку пріоритетних країн має ґрунтуватися на показниках різних індексів, що відслідковують рівні слабкості держав. У тексті Акту не зазначено, який саме треба вважати базовим. У тексті Стратегії зазначено, що Сполучені Штати пріоритизують країни протягом наступних десяти років, починаючи з п'яти. Для цього буде створено спеціальний Комітет. Учасникам комітету радять користуватися даними третіх сторін, і серед перелічених датабаз та індексів, що можуть стати в нагоді перелічено Індекс слабких держав Інституту Миру США. [193, с. 13] Список пріоритетних країн має ухвалити Конгрес США.

Стосовно фінансової підтримки втілення Стратегії, Акт передбачає створення трьох фондів:

1. Фонд Попередження та Стабілізації, що має підтримувати ініціативи з попередження насилля та стабілізації територій, охоплених конфліктом. На період з 2020 до 2024 року йдеться про 200 мільйонів доларів бюджету щорічно.

2. Комплексний кризовий фонд має підтримувати програми термінової відповіді на надзвичайні ситуації та непередбачувані

конфлікти. На період з 2020 до 2024 року йдеться про бюджет в 30 мільйонів доларів щорічно.

3. Фонд з подолання слабкості держав орієнтований на участь широкого кола донорів має залучати як державні, так і приватні вливання в багатосторонню координацію зусиль із втілення положень стратегії. [192]

Стратегія США з попередження конфліктів та просування стабільності у світі є прямим продовженням попередніх актів, ініціатив і в деяких аспектах навіть Стратегії національної безпеки США за 2017 рік. Саме в ній вкотре стверджувалося, що США продовжить заходи з посилення слабких держав у наступних контекстах: “у місцях, де слабкість чи невдалість держав збільшує загрози США” шляхом “посилення урядів, населення та громадського суспільства [у таких країнах], які керуються логікою проведення реформ.” [194] Окремий пункт Акту подолання слабкості держав, підписаний президентом США у 2019 передбачав створення такої Стратегії.

У вступі до цього документу окреслюється ключова проголошена мета - розірвати коло слабкості, яка несе збитки міжнародній спільноті та підтримувати мирні стійкі держави, що можуть бути партнерами США в економічній та безпековій сферах. Стратегія визначає чотири основні цілі, якими США керуватиметься у співпраці з пріоритетними країнами та регіонами:

I) Попередження. Сполучені Штати створюватимуть і підтримуватимуть спроможності з взаємодії з питань розбудови миру та вживатимуть заходів для попередження збройних конфліктів до їх ескалації.

II) Стабілізація. США підтримуватиме політичні процеси, спрямовані на вирішення діючих збройних конфліктів, з наголосом на необхідності залучення молоді, жінок, представників груп вірян та маргіналізованих

груп, а також повазі до прав людини та питань охорони навколишнього середовища.

III) Партнерства. Сполучені Штати, послуговуючись логікою колективних зобов'язань співпрацюватимуть з партнерами задля створення можливостей довгострокової стабільності в регіонах та розвитку приватного сектору в окремих країнах.

IV) Управління (менеджмент) Сполучені Штати використовуватимуть кошти платників податків реалізуючи конкретні результати через кращу пріоритизацію, інтеграцію та фокус на ефективності дій уряду та партнерів.

У розділі Стратегії, що окреслює стратегічні виклики для США вкотре стверджуються потенційні загрози - переважно безпекові - що їх створює слабкість держав. Серед них першими згадується той факт, що слабкі країни слугують придатним ґрунтом для екстремістських та кримінальних організацій, а також підтверджується теза про безпечні гавані для терористів на їх територіях. Водночас, факт зниження кількості загиблих внаслідок транснаціонального тероризму також не залишений без уваги. Організовані транснаціональні злочинні групи, згідно Стратегії, використовують слабкість певних держав у своїх цілях, а саме в наркоторгівлі, експлуатації навколишнього середовища, торгівлі людьми та ресурсами дикої природи.

Наступний важливий пункт - вплив слабкості на економічний розвиток і торгівлю. Бачимо навіть конкретні цифри - приблизний вартість збройних конфліктів у світі за 2017 рік нібито складала 14.76 трильйонів доларів, або ж 12.4 % світового ВВП. Ці дані - з дослідження під назвою "Економічна вартість миру", що було видано Інститутом Економіки та Миру у 2018 році. [195] Цікавою є історія цієї установи зі штаб-квартирою в Сідней та філіалах у Нью-Йорку, Брюсселі, Хараре, Мехіко та Гаазі. Її було створено в 2007 році австралійським інвестором та філантропом С.

Кіалей, який того ж року започаткував Глобальний індекс Миру. Взагалі, С. Кіалей належить стільки ініціатив з промоції ідеї дослідження миру, що австралійська преса присвячує йому статті з заголовками “Пророк Миру” [196] До цього, ще у 1988 році С. Кіалей створив та очолив компанію нині відому як IR, котра постачає програмне забезпечення. Серед клієнтів цієї компанії - Visa, MasterCard, American Express, фондові біржі в Нью-Йорку, Лондоні, Гонконзі та значна частка банкоматів у світі. Крім того, через створену ще в 2000 році The Charitable Foundation (Благодійну Фундацію) сам С. Кіалей є членом так званого “Президентського кола” Мадридського клубу, що об’єднує колишніх президентів та прем’єр-міністрів-демократів та очолює неприбуткову організацію Релігії за мир, що об’єднує представників більш ніж 100 релігій. [197; 198; 199]

Повертаючись до бачення слабкості держав Держдепом США спостерігаємо наступне твердження: “Слабкість розмиває мир та дестабілізує партнерські країни та регіони” [194, с.5] У багатьох таких країнах тривають збройні конфлікти, що характеризуються значним рівнем організованого насилля, у тому числі й стосовно цивільних громадян. У стратегії наводяться наступні цифри: типовий внутрішній конфлікт нині триває більше 20 років, а більше половини конфліктів, у яких вдалося досягти миру чи перемир’я активізуються протягом наступних семи років. Така ситуація в системі міжнародної безпеки негативно впливає на економічні показники, адже часто в подібних конфліктах задіяні довготривалі (та дорогі) операції з підтримки чи розбудови миру. [200]

Очевидно, що такі операції та заходи із забезпечення миру в міжнародній спільноті потребують значних коштів. Враховуючи пандемію та економічний шок, який вона вчинила, ресурсів на задоволення гуманітарних потреб стає все менше. Згідно Global Humanitarian Overview, звіту Офісу ООН з координації гуманітарних питань за 2021 рік, М.

Лоукок, заступник Генерального секретаря ООН з гуманітарних питань та допомоги під час стихійних лих зазначає, що “майже одразу стало зрозуміло, що не сам вірус приносить найбільше шкоди у вразливих країнах, а наслідки карантинів та глобальної рецесії. Зростають ціну на продукти, знижуються доходи, програми вакцинації населення не є стабільними, закриваються школи. Усе це найсильніше вдаряє по найбідніших країнах” [201, с. 6] М. Лоукок також зазначає, що вперше з 1990-го року зростають показники крайньої бідності, а показники тривалості життя знижуються. Прогнозовано, що кількість людей, що зазнають голоду має подвоїтися у порівнянні з попередніми роками. Поєднання всіх цих факторів лише посилює необхідність ефективної гуманітарної допомоги.

Можливо найцікавішим пунктом в описі загрози, котру становлять слабкі держави у Стратегії 2020 року є наступний. Експерти Держдепу попереджають, що слабкість держави може призвести до зростання прихильності до авторитаризму, експлуатації населення та ресурсів таких країн зовнішніми акторами, що посилить вплив суперників Сполучених Штатів (причому йдеться і про фізичний, і про цифровий вимір) Прямо вказано, що слабкі держави більш схильні до того, щоб опинитися під впливом (чи тиском) з боку Росії та Китаю.

Вважаємо цей пункт настільки важливим у Стратегії, тому що він характеризує потенційну зміну дискурсу стосовно слабких держав як до чергової, “нової” арени протистояння в американо-китайських і, меншою мірою, американо-російських відносинах. Росія більше не згадується в документі, тоді як Китаю і зокрема китайські ініціативи “Один пояс - один шлях” приділено більше уваги. Саме цю ініціативу в Держдепі вважають інструментом впливу Китаю, а у випадку зі слабкими країнами - інструментом утиску, який доводить їх до боргів, деградації навколишнього середовища, пролонгованої залежності від Китаю, а відтак

подовжують слабкість подібних держав на невизначений термін. До того ж, Китай сконцентрує ринки збуту та поширює технології слідкування за населенням до так званих держав-клієнтів, тим самим посягаючи на демократичні цінності приватності, свободи та рівності. [192, с. 5]

По суті, зі Стратегії і того, як вона визначає загрози, що постають від слабких держав спостерігаємо серйозні зміни, що відбулися в розгляді проблеми за останні десятиліття. Дослідники Інституту Брукінгса А. Марк та Б. Джонс називають це новою геополітикою щодо слабкості держав. [202] Аналізуючи “стару” геополітику стосовно слабких країн, дослідники відзначають, що тема таких держав була особливо популярною по закінченню Холодної війни, але США активно долучилися лише після 2001 року. Навіть з появою організації g7+, до недавнього часу прерогативу нагляду і допомоги слабким країнам належала переважно країнам Заходу.

Зростаюча роль Китаю в слабких країнах, меншою мірою Росії, а також регіональних гравців, що претендують на звання якщо не гегемона, то щонайменше сильних акторів є факторами, що змінюють усталену динаміку. Приклади боротьби за вплив, що точиться між Туреччиною, ОАЕ, Катаром та Саудівською Аравією у боротьбі за вплив в регіоні Африканського рогу та на Близькому Сході - ілюстративний приклад таких змін. Ще один - роль Ірану в Центральній Азії. Нові гравці не завжди хочуть за правилами гри, встановленими стосовно слабких країн західними акторами. Усі ці зміни напряду стосуються як стратегій подолання слабкості держав, так і системи міжнародної безпеки.

Великі держави прямо чи не прямо задіяні в громадянські війни, збройні конфлікти та політичні кризи. Прикладом може слугувати Сирія. А. Марк та Б. Джонс називають такі втручання війною чужими руками, підкреслюючи, що ця практика відома ще з часів Холодної війни. До того ж, інвестиція та фінансова допомога не завжди йдуть на користь слабким

державам. Приклади ДРК, Венесуели чи Замбії з надвисокими рівнями інфляції та бідністю населення слугують прикладами.

Оцінюючи роль Китаю та Росії, яких окремо виділено в контексті слабких держав, можна ствердити, що і безпекові програми допомоги не завжди сприяють підвищенню ефективності держави та врядування. Росія, наприклад, активно діє в ЦАР та Венесуелі, а КНР у М'янмі. Водночас, і США не є найкращим прикладом втілення подібних програм, враховуючи ситуації в Іраку та Афганістані.

Висновки до Розділу 4

Порівнюючи стратегії та шляхи подолання слабкості держав представниками Заходу та іншими гравцями помічаємо, наскільки такі підходи відрізняються. Якщо міжнародні організації донори як ОЕСР, МВФ, Група Світового банку наполягають на потребі розподілення зобов'язань та підвищенню ефективності в досягненні чітко визначених результатів, США у свою чергу мають на меті створення нової платформи з допомоги слабких країнам. Китай діє інакше.

Зокрема, через ініціативу Один пояс - один шлях активно діє в Африці, де розбудовує систему портів та протобаз, обтяжуючи населення кредитами з непрозорими умовами. Росія ж взагалі не цурається прямого втручання в збройні конфлікти на територіях, що вважає історичними зонами впливу, а також фінансує “приватні” військові компанії, що діють в найгарячіших точках світу.

За останні десятиліття задіяні актори декілька разів переглядали дискурс та системи надання допомоги слабким та бідним країнам з низьким рівнем врядування. Зв'язка “розвиток”-”безпека” поступово отримує ширше розуміння, в якому з'являються також поняття “попередження.” Превалюючим нині баченням шляхів подолання проблеми слабкості є посилення спроможностей тих інституцій в слабких країнах, що здатні проводити реформи. Тобто, фокус на необхідності побудови держав західного зразка досі є актуальним. Водночас, питання вищої ефективності попередження конфліктів, аніж подолання наслідків їх ескалації вперше набуває потенціалу до втілення, зокрема через Стратегію з подолання слабкості держав США.

Найбільш обговорюваною безпековою загрозою стає потенційний екстремізм, а не транснаціональний тероризм, тренд, що розпочався внаслідок теракту 11 вересня 2001 року. Успішність чи неуспішність

нового фокусу на превентивних діях поки що оцінити складно, оскільки стратегія знаходиться на початковій стадії.

З іншого боку, з 2010-х слабкі держави почали діяти проактивно, про що свідчить створення та діяльність групи g7+, яка наполягає на визначенні слабкості як тимчасового явища в історії країн, а не остаточного і безповоротного вердикту, що гальмує розвиток цілих регіонів.

ВИСНОВКИ

Слабкі держави та слабкість держав – складні, багатовимірні прояви соціального та політичного життя суспільств, що знаходяться на різних рівнях розвитку в окремі періоди часу. Їх місце та роль в системі міжнародної безпеки великою мірою визначається характером загроз, які подібні утворення становлять. Ідеться про транснаціональні загрози, як-то гуманітарні (хвороби), безпекові (тероризм, переливання насилля, конфлікт), економічні (негативний вплив на стан регіону) тощо.

Виходячи з поставленої мети вдалося дійти до наступних висновків:

1. Розгляд проблематики слабких держав крізь призму а) системного підходу і б) як елемент системи міжнародної безпеки дозволяє зосередитися на найбільш серйозних викликах міжнародній спільноті. У першу чергу, ідеться про транснаціональні загрози, а також про вплив збройних конфліктів. Відслідковуємо поступовий перехід від популярної в 2000-них серед науковців та політиків зв'язки «безпека-розвиток» до вужчого «конфлікт-стійкість», тобто здатність протистояти шокам та викликам.
2. Відслідковуємо декілька ітерацій як самого поняття слабких держав – починався дискурс з «невдалих» - так і зворотніх станів «стійкості». Автор пропонує власний хронологічний підхід відносно еволюції розгляду питання, де ключовими етапами є 1992, 2001 та 2015 роки. Також здійснено групування дослідників згідно поглядів на проблематику. Загалом, на прикладі дискурсу про слабкі держави та загрози, котрі вони становлять для системи міжнародної безпеки спостерігаємо ілюстрацію з підлаштування під змінні умови середовища міжнародних відносин, де заміщуються вакууми сили, розгортаються економічні та гуманітарні кризи тощо. Відповіддю наукової спільноти стають численні рейтинги та індекси, що вимірюють слабкість, у той час як практики на міжнародно-політичній арені просувають середньо- та довгострокові плани та стратегії

з подолання слабкості держав, які в тому числі спрямовані на ствердження місця стійких країн у міжнародній системі.

3. Відзначаємо, що слабшання – характерна риса всіх держав, що існують за умов поствестфальського світопорядку. Стрижневе поняття суверенітету поступово втрачає суть та вагу на фоні глибинних соціальних та технологічних змін. Водночас, плеяда дослідників постколоніальних студій вважає факт слабшання держав певних регіонів – прямим наслідком політики великих та середніх держав на цих землях у попередні десятиліття. Дійсно, зовнішні чинники - як-то експлуатація ресурсів окремих держав – відіграють немалу роль у слабшанні окремих країн. Інший серйозний фактор впливу – збройні конфлікти. Це може бути як причина чи передумова ослаблення держави (як приклад, громадянська війна), так і прямий наслідок втрати урядом спроможності, авторитету та легітимності. Подальша роль зовнішніх акторів в ідеалі має полягати в якнайефективнішому задіянні існуючих методів і засобів впливу в системі міжнародних відносин та безпеки, спрямовуючи їх на подолання слабкості окремої країни. Однак, реальність почасти різьчить відрізняється, і держави потрапляють в певний вид «пастки» - ресурсів, конфлікту чи, ширше, слабкості.

4. Слабкі держави є тими елементами системи міжнародної безпеки, що несуть явні чи досі не проявлені загрози, особливо в найгірших випадках наявності прогалин у таких аспектах, як авторитет, спроможність та ефективність центральної влади та уряду. Подібні загрози найчастіше є а) безпековими б) економічними. Оскільки у переважній більшості слабких держав наявний збройний конфлікт (у різних станах), підвищується ризик його переливання до сусідніх країн. Навіть якщо цього не відбувається, розмитість кордонів, котра часто характеризує такі ситуації, сприяє збільшенню потоків біженців, незаконного обігу зброї, наркотиків, торгівлі людьми, екологічних загроз тощо. Окремо визначаємо таку загрозу системі

міжнародної безпеки як транснаціональний тероризм. Хоча останні декілька років кількість загиблих внаслідок терористичних атак знизилася, 2014-2016 роки були піковими в цьому контексті. Враховуючи те, що слабкі держави слугують придатним ґрунтом для тренування та базування певних осередків терористичних організацій, їх часто називають «безпечними гаванями» для терористів. Наочні приклади існування та активної діяльності як Аль-Каїди, так і пізніше Ісламської Держави слугують підтвердженням зв'язку між слабкістю держав та загрозою транснаціонального тероризму. Окреслюємо тренд наступних років – екстремізм, причому терористів очікують з-поміж внутрішнього населення не слабких країн. Цьому сприяє тотальна технологізація комунікацій, радикалізація та поляризація населення внаслідок серйозних змін у суспільстві (від падіння авторитету та його ролі держави загалом до сприйняття глобальних криз, зокрема і в сфері охорони здоров'я), гейміфікація контенту, що глорифікує мову ненависті, серед іншого.

5. Оскільки саме бачення системи міжнародних відносин як стабільної є якщо не хибним, то хоча б неповним, враховуючи анархічність міжнародних відносин, слабкі держави є неминучим елементом такої системи. Їх неспроможність адекватно відповідати на виклики зовні та всередині, особливо якщо страждає внутрішня легітимність – ключові пертурбаційні фактори, у тому числі й для системи міжнародної безпеки. Неспроможність державних інституцій діяти ефективно – це те, що уможливорює появу й поширення транснаціональних загроз, економічного занепаду, бідності тощо щонайменше в межах регіону. Якщо на такі умови ще й накладається збройний конфлікт того чи іншого рівня ефективності, слабкі держави стають серйозним викликом для системи міжнародної безпеки. Особливо враховуючи, що на подолання слабкості можуть іти роки, а сам процес є дуже затратним, у той час як його результати не завжди є напрощуд успішними.

6. Аналіз основних шляхів та стратегій подолання слабкості держав на міжнародній арені впродовж останніх десятиліть дозволяє відслідкувати певну еволюцію. Ще з кінця 1990-х ключову роль у розробці та імplementації стратегій відігравали організації-донори та робочі групи, що створювалися на базах університетів, дослідницьких центрів тощо у співробітництві з держорганами. Це сприяло появі низки рейтингів та індексів, що визначали та вимірювали слабкість, причому багато з них часом базувалися в межах діяльності неурядових організацій. Уже середина 2000-них, а ще яскравіше 2010-ті роки проявили певну кризу, пов'язану з донорською допомогою. Остання не раз виявлялася неефективною, програми взаємодії не враховували внутрішній контекст, а деякі світові лідери навіть почали наполягати на потребі розділення відповідальності. Активно в цій сфері діють дослідників та політики США, котрі роками розробляли стратегію з подолання слабкості держав, що базується на недавно підписаному однойменному Акті. Вбачаємо в цьому спробу США увійти в авангард боротьби зі слабкістю держав умовно іншим шляхом, ніж проявлявся починаючи з проголошеної Війни з тероризмом (терором) у СНБ 2002 року. Паралельно, інші серйозні актори міжнародних відносин, зокрема Китай та меншою мірою Росія виявляють відмінні підходи у взаємодії зі слабкими державами. Китай тримає курс на експлуатацію місцевих ресурсів за рахунок економічних впливань та встановлення жорстких умов праці, у той час як Росія вдається до військових засобів, інформаційних операції та веде гібридні війни. Особливої уваги заслуговує діяльність організації, сформованої з самих слабких держав, котра останнє більш ніж десятиліття намагається презентувати себе як найбільш правильний (внаслідок обізнаності) рупор слабких держав на міжнародній арені, пропонуючи як своє бачення слабкості, так і шляхів її подолання.

Комплексний аналіз слабких держав уможливорює розуміння не лише внутрішньодержавних процесів, що призводять до зниження ефективності тих чи інших країн, але й ілюстративний приклад стрімкої появи та розвитку певних дискурсів. Підсилені медійним охопленням – оскільки часто пов'язані з конфліктами, і затяжними – певні поняття стають частиною дискурсу за коротких термін, і визначають діяльність чи щонайменше її напрями для ряду міжнародних організацій, та і зовнішньополітичних представництв окремих держав.

Вивчення історії слабшання держав, внутрішніх та зовнішніх чинників цього процесу, перебігу конфліктів, якщо такі є, транснаціональних загроз міжнародній безпеці та шляхів подолання слабкості дозволяє отримати ширше бачення системи міжнародних відносин загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Helman, G. B., & Ratner, S. R. (January 01, 1992). Saving failed States. *Foreign Policy*, 89, 3-20.
2. Шапошніков, А. (2016) Поняття держави-невдахи в контексті інформаційної війни Росії проти України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Історія, філософія, політологія. Збірник наукових праць*, № 12, 164-169.
3. Шапошніков, А. (2018) Квазідержава як феномен сучасної політики [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Шапошніков Антін Олегович; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - 17 с.
4. Баутин А.А. (2010) Процессы политической фрагментации в Афганистане проблемы и противоречия (1992–2009 гг.): автореф. дис. канд. політ. наук / А.А. Баутин. — Воронеж: 2010. — 20 с.
5. OECD (2020), *States of Fragility 2020*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/ba7c22e7-en>.
6. Krueger, Anne O. (1978) Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences, National Bureau of Economic Research, Inc, <https://EconPapers.repec.org/RePEc:nbr:nberbk:krue78-1>.
7. Jackson R., & Rosberg C. (1982a). Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood. *World Politics* 35(1), 1-24.
8. Weber, M., Henderson, A. M., & Parsons, T. (2012). Max Weber: The theory of social and economic organization. Mansfield Centre, CT: Martino Publishing.
9. Geertz, C. (1977) The judging of nations: Some comments on the assessment of regimes in the new states. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie* Vol. 18, No. 2, Whither the unwithered state?, 245-261.
10. Geertz, C. (2004) What is a state if it is not a sovereign? *Current Anthropology*, 45, 5 (December 2004), 577-593.

11. Brownlie, I. (2003). *Principles of public international law*. Oxford: Oxford University Press.
12. Zartman, I. W. (2007). *Collapsed states: The disintegration and restoration of legitimate authority*. Boulder: Lynne Rienner.
13. Political Instability Task Force. (2007). *State failure: Political Instability Task Force : internal wars and failures of governance*. Arlington, Va: George Mason University, Center for Global Policy.
14. Luke, T., & Tuathail, G. (1997). On Videocameralistics: The Geopolitics of Failed States, the CNN International and (UN)governmentality. *Review of International Political Economy*, 4(4), 709-733.
15. Klare, M. (1995) *Rogue states and nuclear outlaws*. New York: Hill & Wang.
16. Tuathail, G. O. (1997). Emerging markets and other simulations: Mexico, the Chiapas revolt and the geofinancial panopticon. *Ecumene*, 4(3), 300–317. <https://doi.org/10.1177/147447409700400303>
17. Broad, R. & Cavanagh, J. (1995) Don't neglect the impoverished South, *Foreign Policy* 101, 18-35.
18. Rosner, J. (1994) Is chaos America's real enemy? The foreign policy idea splitting Clinton's team. *Washington Post*, 14 August 1994. <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1994/08/14/is-chaos-americas-real-enemy-the-foreign-policy-idea-splitting-clintons-team/6ed81628-0482-4363-82ff-f7c5d1a68be6/>
19. Rotberg, R. & Weiss, T. (eds) (1996) *From massacres to genocide: The media, public policy and humanitarian crises*, Washington, DC: Brookings.
20. Gordon, R. (1997) Saving failed states: Sometimes a neocolonialist notion. *American University International Law Review*, 12, 6, 903-974.
21. Buzan, B. (2006) Will the 'global war on terrorism' be the new Cold War?', *International Affairs*, 82(6), 1101–1118.

22. Rotberg, R. (2002). Failed states in a world of terror. *Foreign Affairs*, 81(4), 127-140. doi:10.2307/20033245
23. Costs of War (2021) Human and budgetary costs of Afghan war, 2001-2021. Watson Institute of Brown University. <https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/figures/2021/Human%20and%20Budgetary%20Costs%20of%20Afghan%20War%2C%202001-2021.pdf>
24. Fukuyama, F. (2004). *State-Building: Governance and world order in the 21st century*. Ithaca, New York: Cornell University Press. doi:10.7591/j.ctvrf8c1g
25. Rice, C. (2005) The promise of democratic peace: Why promoting freedom is the only realistic path to security. 11 December 2005, Washington Post. <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/57888.htm>
26. Hill, J. (2005). Beyond the Other? A postcolonial critique of the failed state thesis. *African Identities*, 3(2), 139–154. doi:10.1080/14725840500235381
27. Saeed, R. (2020). The ubiquity of state fragility: Fault lines in the categorisation and conceptualisation of failed and fragile states. *Social & Legal Studies*, 29 (6), 767-789. doi:10.1177/0964663920906453
28. Vayrynen, R. (2000). Complex humanitarian emergencies: concepts and issues. In Nafziger, E. W., Stewart, F. and Vayrynen, R. eds. *War, hunger, and displacement: the origins of humanitarian emergencies*. Oxford: Oxford University Press.
29. Hagel, C. (2004) A republican foreign policy. *Foreign Affairs*, 83(4), 64–76.
30. Duffield, M. (2001). Global governance and the new wars: The merging of development and security. London: Zed Books. pp. 120-140.
31. Buzan B, Wæver O., & Wilde J. (1998) *Security: A new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
32. United States. (2002). The national security strategy of the United States of America. Washington: President of the U.S.

33. Chandler, D., Chesterman, S. & Laakso, L. (2007) Editors' introduction. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1(1), 1-2, doi: 10.1080/17502970601075832
34. OECD (2005) *The Paris declaration on aid effectiveness*. OECD Publishing: Paris.
35. OECD (2008) *Accra Agenda for Action*. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264098107-en>.
36. Grävingholt J. (2012) State fragility: Towards a multidimensional empirical typology. https://www.die-gdi.de/uploads/media/DP_3.2012.pdf.
37. OECD DAC (2008) Concepts and dilemmas of state building in fragile situations: From fragility to resilience. Paris: OECD.
38. Pospisil, J., & Kühn, F. P. (2016). The resilient state: new regulatory modes in international approaches to state building? *Third World Quarterly*, 37(1), 1–16. doi:10.1080/01436597.2015.1086637
39. OECD DAC (1997) DAC guidelines on conflict, peace and development co-operation. Paris: OECD.
40. OECD DAC (2011) Supporting statebuilding in situations of conflict and fragility: Policy guidance. Paris: OECD.
41. Burns, W. J., Flournoy, M. & Lindborg, M. (2016) Fragile states and the next President: What Washington should do. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-09-11/fragile-states-and-next-president>
42. Fragility Study Group (FSG) (2016). U.S. leadership and the challenge of 'state fragility': Fragility Study Group Report. Washington, DC: United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/publications/2016/09/us-leadership-and-challenge-state-fragility>
43. Call, C. T. (2016). The lingering problem of fragile states. *The Washington Quarterly*, 39(4), 193–209. doi:10.1080/01636660x.2016.1261560

44. Mazzar, M. J. (2014). The rise and fall of the failed-state paradigm: requiem for a decade of distraction. *Foreign affairs report*, 2014, 68-75.
45. Pettersson, T. & Wallensteen, P. (2015) Armed conflicts, 1945-2014. *Journal of Peace Research*, 52, 4, 536-550.
46. The White House (6 February 2019) President Donald J. Trump's State of The Union address to the Congress of the United States. Washington: Office of the Press Secretary. <https://cu.usembassy.gov/president-donald-j-trumps-state-of-the-union-address-to-the-congress-of-the-united-states>
47. Global Fragility Act (GFA) (2019) H.R.2116, 116th Congress (2019–2020) <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/2116/titles>
48. Jackson, E. H. (1990) *Quasi states: Sovereignty, international relations and the Third World*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, pp. 21-26
49. Sassen, S. (1996) *Losing control? Sovereignty in an age of globalization*. New York: Columbia University Press, pp. 9-22.
50. Thurer, D. (1996) International Committee of Red Cross: The “failed state” and international law. *International Review of the Red Cross*, 836, 731-761.
51. Schreuer, C. (1993) The waning of the sovereign State: Towards a new paradigm for international law?, *European Journal of International Law*, pp. 447-471.
52. Brooks, R. (2005). Failed states, or the state as failure? *University of Chicago Law Review*, 72, 1159-1196.
53. United Nations Treaty Series. Convention on rights and duties of states adopted by the Seventh International Conference of American states (1933) Registration number: 3802.
54. Дорош, Л. (2012) "Слабкість" держави на міжнародній арені: до проблеми визначення змісту поняття. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць*, 24, 67-72.

55. Keupp, H. (1995) *Lust an der Erkenntnis: Der Mensch als soziales Wesen*, Munich/Zurich, 1995, p. 105. - ICRC translation. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jq6u.htm>

56. International Labour Organization (ILO) (2016) Selected definitions and characteristics of ‘fragile states’ by key international actors. Prepared by FSDR/DEVINVEST. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/terminology/wcms_504528.pdf

57. African Development Bank (2014) Addressing fragility and building resilience in Africa: Group strategy. Abidjan: African Development Bank. https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Policy-Documents/Addressing_Fragility_and_Building_Resilience_in_Africa-_The_AfDB_Group_Strategy_2014%E2%80%932019.pdf

58. OECD DAC (2007) *Principles for good international engagement in fragile states and situations*. OECD, Paris.

59. Federal Government of Germany (BMZ) (2017) Guidelines on preventing crises, resolving conflicts, building peace. Berlin: German Federal Foreign Office. https://www.bmz.de/en/issues/state_fragility/deutschesengagement/index.html

60. Independent Commission for Aid Impact (ICAI) (2014) DFID’s scale-up in fragile states. <https://icai.independent.gov.uk/wp-content/uploads/Fragile-States-ToRs-Final.pdf>

61. Commission on State Fragility, International Growth and Development (April 2018) Escaping the fragility trap. <https://www.theigc.org/wp-content/uploads/2018/04/Escaping-the-fragility-trap.pdf>

62. Allison, G. (2017) *Destined for war: Can America and China escape Thucydides’s trap?* Houghton Mifflin Harcourt.

63. Collier, P., Sambanis, N. (2002) Understanding civil war. *Journal of Conflict Resolution*, 46 (1), 3–12.

64. Walter, B. F. (2014). Why bad governance leads to repeat civil war. *Journal of Conflict Resolution*, 59(7), 1242–1272. doi:10.1177/0022002714528006
65. Collier, P. (2008) *The bottom billion: Why the poorest countries are failing and what can be done about it*. Oxford University Press.
66. UK Government (2021) Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. Policy Paper. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/969402/The_Integrated_Review_of_Security__Defence__Development_and_Foreign_Policy.pdf?fbclid=IwAR14V5rxY1AEvR11fl7gKdrfh65XkBtrGAzQnLYxLsPRRD-3EVXoH2xgHf0
67. International Monetary Fund (IMF) Independent Evaluation Office (April 2018) Overview of the IMF's work on fragile states. Chapter 3 In *IMF and fragile states:2018 evaluation report*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
68. USAID (2005) *Fragile states strategy*. Washington, D.C.: United States Agency for International Development.
69. Albertson, A. & Moran, A. (2017) Untangling the complexity of fragile state. Washington, D.C.: Truman Center for national policy. <https://www.strausscenter.org/wp-content/uploads/Untangling-the-Complexity-of-Fragile-States-2017.pdf>
70. United States. (2006). The national security strategy of the United States of America. Washington: President of the U.S.
71. United States. (2010). The national security strategy of the United States of America. Washington: President of the U.S.
72. United States. (2015). The national security strategy of the United States of America. Washington: President of the U.S.

73. Jarrat, S. C. (2006) George W. Bush graduation speech at West Point, *Voices of Democracy*, 1(2006), 83-103.

74. White House (June 2020) Remarks by President Trump at the 2020 United States Military Academy at West Point graduation ceremony. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-2020-united-states-military-academy-west-point-graduation-ceremony/>

75. World Bank (2011) *World Development Report 2011: Conflict, security, and development*. Washington, DC: World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/4389>.

76. World Bank (2014) *World Bank group assistance to low-income fragile and conflict-affected states: An independent evaluation*. Washington, DC: World Bank. doi: 10.1596/978-1-4648-0219-5.

77. World Bank (2016) *World Bank Group engagement in situations of fragility, conflict, and violence*. Washington, DC: World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/24915>.

78. World Bank. (2020) *World Bank Engagement in Situations of Conflict. Evaluation approach paper*. Washington, DC: World Bank https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/ap_situationsofconflict.pdf

79. Raleigh, C., Linke, A., Håvard, H. & Karlsen, J. (2010) Introducing ACLED-Armed Conflict Location and Event Data.” *Journal of Peace Research*, 47(5), 651-660.

80. Uppsala Conflict Data Program (n.d.) UCDP Conflict Encyclopedia: www.ucdp.uu.se, Uppsala University.

81. Sundberg R, Lindgren, M. & Padskocimaite, A. (2010) UCDP Georeferenced Event Dataset (GED) codebook, V 1.0. Uppsala: Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University.

82. Eck, K. (2012). In data we trust? A comparison of UCDP GED and ACLED conflict events datasets. *Cooperation and Conflict*, 47(1), 124–141. doi:10.1177/0010836711434463

83. World Bank (2020) FY List of fragile and conflict-affected situations. Classification of fragile and conflict-affected situations. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/b72adf78c2434c6980510d3aec9c65a1-0090082021/original/FCSList-FY06toFY21.pdf>

84. OECD DAC (2005) A proposal for monitoring resource flows to fragile states. OECD Publishing, Paris, <http://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/Monitoring-resource-flows-to-fragile-states-2005.pdf>

85. OECD (2009) Ensuring fragile states are not left behind. Paris: OECD Publishing. <http://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/2009%20Ensuring%20Fragile%20States%20are%20not%20Left%20Behind.pdf>

86. OECD (2020) *States of fragility 2020*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ba7c22e7-en>.

87. Newman, E. (2009). Failed states and international order: Constructing a post-Westphalian world. *Contemporary Security Policy*, 30(3), 421–443. doi:10.1080/13523260903326479

88. g7+ Group. (2011) Moving from fragility to development g7+ Ministerial Retreat Juba, South Sudan 18-19 October 2011.

89. Bertelsmann Transformation Index (2018). <https://www.bti-project.org>

90. Вілкова Д. (2020) Віхи, тенденції та підходи до вивчення слабких держав. *Politicus*, 2, 126-131.

91. Carment D. & Samy Y. (2012) Assessing state fragility: A Country Indicators for Foreign Policy Report. Country Indicators for Foreign Policy. Ottawa: Norman Paterson School of International Affairs, Carleton University.

92. Carment D, Tikuisis P, Samy Y, et al. (2017) The CIFP Fragility Index: New trends and categorizations – A 2017 Country Indicators for Foreign Policy

Report. Ottawa: Norman Paterson School of International Affairs, Carleton University.

93. The Fund for Peace (2017) Fragile States Index. Washington, D.C.: The Fund for Peace.

94. Risi, L. H. (2015) What's in a name? States of Fragility and adjusting aid to conflict zones. New Security Beat. The blog of the Environmental Change and Security Program. Wilson Center. URL: <https://www.newsecuritybeat.org/2015/04/whats-name-states-fragility-adjusting-aid-conflict-zones/>

95. Rice, S.E. & Patrick, S. (2008). The Index of State Weakness in the developing world. Washington, D.C.: The Brookings Institution.

96. Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2007) Governance Matters VI : Aggregate and Individual Governance Indicators, 1996-2006. Policy Research Working Paper; No. 4280. World Bank, Washington, DC. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7473> License: CC BY 3.0 IGO.

97. Goemans, H. E. et al. (2009) Introducing Archigos: A dataset of political leaders.” *Journal of Peace Research*, 46, 2, 269–283.

98. Gibney, M. et al. (2020) The Political Terror Scale 1976-2019. <http://www.politicalterror scale.org>.

99. World Bank (2017) CPIA Criteria 2017. Washington, D.C.: World Bank. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/203511467141304327-0290022017/original/CPIACriteria2017.pdf>

100. World Bank (2004) Country Policy and Institutional Assessments: An external panel review – Panel Recommendations and Management Followup. (SecM2004-0304).

101. Ghani A. (2014) Fixing failed states. <http://afghanistan-un.org/wp-content/uploads/2014/12/20141204AfghanistanGhani.pdf>.

102. Stewart, P. (2007) Failed states and global security: Empirical questions and policy dilemmas. Oxford: Blackwell.

103. Cliffe S. & Manning, N. (2006) Building institutions after conflict. http://siteresources.worldbank.org/INTLICUS/Resources/388758-1094226297907/Building_institutions_after_conflict.pdf.

104. Call C. (2008) The fallacy of the 'failed state.' Third World Quarterly, 2008, 1491–1507.

105. Gravingholt, J., Ziaja, S., Ruhe, C., Fink, P., Kreibaum, M., & Wingens, C. (2018) Constellations of State Fragility v1.0. German Development Institute / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE).

106. EUROPOL (2018) EMPACT Joint action days generate big results in 2018. Press release. <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/empact-joint-action-days-generate-big-results-in-2018>.

107. Kaplan, S. D. (2017) Weak states: When should we worry? American Interest. <https://www.the-american-interest.com/2017/01/26/weak-states-when-should-we-worry/>

108. Ерман, Г. (18 лютого 2019) Жало скорпіона: як українці воюють з бойовиками у джунглях ДР Конго. BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47230547>

109. The American Interest (2005) A conversation with Condoleeza Rice. <https://www.the-american-interest.com/2005/09/01/a-conversation-with-condoleeza-rice/>

110. Jett, D. (7th March 2020) Mozambique is a failed state. The West isn't helping it. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/03/07/mozambique-is-a-failed-state-the-west-isnt-helping-it/>

111. Forum on Microbial Threats; Board on Global Health; Institute of Medicine; National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016) Global Health Risk Framework: Governance for Global Health: Workshop

Summary. Washington (DC): National Academies Press (US)
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK349074/> doi: 10.17226/21854

112. WHO (3 May 2021) WHO Director-General congratulates the Democratic Republic of the Congo as 12th Ebola outbreak is declared over; stresses need to maintain vigilance to prevent virus's return.
<https://www.who.int/news/item/03-05-2021-who-director-general-congratulates-the-democratic-republic-of-the-congo-as-12th-ebola-outbreak-is-declared-over-stresses-need-to-maintain-vigilance-to-prevent-virus-s-return>

113. Hashi, M. O. (2015) The failed-state paradigm and implications for politics and practices of international security. *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies*, 14, 8,
<https://digitalcommons.mcalester.edu/bildhaan/vol14/iss1/8>

114. European Union. European Parliament (10 June 2021) European Parliament resolution of 10 June 2021 on the situation in Afghanistan, PV 08/06/2021 - 12 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0294_EN.html

115. DW (2021) Afghanistan: District after district falls to the Taliban.
<https://www.dw.com/en/afghanistan-district-after-district-falls-to-the-taliban/a-57939556> [accessed 19 June 2021]

116. Williams, M. C. (2003) *Words, Images, Enemies, Securitization and International Politics*, *International Studies Quarterly*, (47), 511-531.

117. Вілкова Д. (2019) Слабкі держави і загроза транснаціонального тероризму. Hileya: Scientific Bulletin. – Kyiv: «Publishing house «Hileya». – Volume 148 (No 9). Part 3. Political Sciences, 20-25.

118. Schnecker, U., 2004. *How transnational terrorists profit from fragile states*. Berlin: SWP Research Paper.

119. United States Department of State Publication (2016) *Country reports on terrorism 2015*. Bureau of Counterterrorism.
<https://www.state.gov/documents/organization/258249.pdf>

120. Institute for Economics and Peace (2016) Global Terrorism Index 2016. <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/11/Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf>
121. Institute for Economics and Peace (2020) Global Terrorism Index 2019. <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/08/GTI-2019web.pdf>
122. Voice of America (VOA) (2019) Rewards for ISIS-GS Leader Adnan Abu Walid. <https://editorials.voa.gov/a/rewards-for-isis-gs-leader-adnan-abu-walid/5117310.html>
123. BBC (2015) Al-Qaeda's Zawahiri pledges loyalty to new Taliban chief. <https://www.bbc.com/news/world-asia-33907666>
124. United Nations Security Council (UNSC) Res 2359 (21 June 2017) UN Doc S/2017/522 <https://undocs.org/pdf?symbol=en/S/2017/522>
125. Lohmann, A., & Touré, A. (2011). Who owns the Sahara? Old conflicts, new menaces: Mali and the Central Sahara between the Tuareg, Al Qaida and organized crime. Friedrich-Ebert-Stiftung, Regional Office Abuja, Nigeria.
126. Tufekci, Z. (2018) YouTube, the Great Radicalizer. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2018/03/10/opinion/sunday/youtube-politics-radical.html>
127. Institute for Strategic Dialogue (ISD) (2020) COVID-19 disinformation briefing no. 2: Far-right mobilisation. <https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2020/06/COVID-19-Briefing-02-Institute-for-Strategic-Dialogue-9th-April-2020.pdf>
128. Guhl, J., & Davey, J. (2020). A safe space to hate: White supremacist mobilisation on Telegram. London: Institute for Strategic Dialogue. <https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2020/06/A-Safe-Space-to-Hate2.pdf>

129. Clarke, C. & Hoffman, B. (2020) The growing irrelevance of organizational structure for U.S. domestic terrorism. rand.org/blog/2020/07/the-growing-irrelevance-of-organizational-structure.html

130. Moghadham, A. (2008) The salafi-jihad as a religious ideology. *CTC Sentinel*, 1 (3) <https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2010/06/Vol1Iss3-Art5.pdf>

131. White House (2006) National Strategy for Combating Terrorism. www.whitehouse.gov/nsc/nsct/2006/nsct2006.pdf

132. Kriner, M. & Lewis, J. (2021) The evolution of the Boogaloo movement. *CTC Sentinel*, 14 (2), 22-31. <https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2021/02/CTC-SENTINEL-022021.pdf>

133. Newhouse, A. & Gunesch N. (2020) The Boogaloo movement wants to be seen as anti-racist, but it has a white supremacist fringe. Middlebury Institute of International Studies. Center on Terrorism, Extremism, and Counterterrorism Publications. <https://www.middlebury.edu/institute/academics/centers-initiatives/ctec/ctec-publications/boogaloo-movement-wants-be-seen-anti-racist-it>

134. Evans, R. & Wilson, J. (2020) The Boogaloo movement is not what you think. <https://www.bellingcat.com/news/2020/05/27/the-boogaloo-movement-is-not-what-you-think/>

135. Newman, E. (2006). Exploring the “root causes” of terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, pp. 749–772.

136. George J. (2016) State failure and transnational terrorism: an empirical analysis. *Journal of Conflict Resolution*, 62(3), 471-495.

137. Bureau of Counterterrorism. Foreign terrorist organizations. <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>

138. Braffman Kittner, C. (2007) The role of safe havens in islamist terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 19(3), 307-329.

139. Napoleoni L., 2003. *Modern jihad: tracing the dollars behind the terror networks*. London: Pluto Press.
140. Mickolus, E. F. (2013) International Terrorism: Attributes of Terrorist Events, 1978- [ITERATE 3] <http://www.columbia.edu/acis/eds/holdings/1385/>
141. The Correlates of War Project (n.d.) <http://www.correlatesofwar.org/data-sets>
142. Piazza J. (2009) Transnational terror and human rights. *International Studies Quarterly*, 53, 125–148.
143. Lisanti D. (2010). Do failed states really breed terrorists? An examination of terrorism in Sub-Saharan Africa comparing statistical approaches with a fuzzy set qualitative comparative analysis. CAPERS Workshop.
144. Takeyh R. & Gvozdev, N. (2002) Do terrorist networks need a home? *The Washington Quarterly*, 25, 97-108.
145. United States Department of State Publication (2020) Country Reports on Terrorism 2019. Bureau of Counterterrorism. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/Country-Reports-on-Terrorism-2019-2.pdf>
146. US Department of State (2021) The Global coalition to defeat ISIS factsheet. Office of the Spokesperson. <https://www.state.gov/the-global-coalition-to-defeat-isis/>
147. Fessy, T. (2 February 2015) Boko Haram attack: What happened in Baga? BBC News. <https://www.bbc.co.uk/news/world-africa-30987043>
148. UN Statistics Division (2021) Standard country or area codes for statistical use (M49) Geographical Regions. <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>
149. Adams, O. (2020) Sub-Saharan Africa sees surge in terrorism. Vision of Humanity. URL: <https://www.visionofhumanity.org/sub-saharan-africa-sees-surge-in-terrorism/>

150. Nsaibia, H. & Weiss, C. (2020) The end of the Sahelian anomaly: How the global conflict between the Islamic State and al-Qa`ida finally came to West Africa. *CTC Sentinel*, 17(3), 1-14.

151. Mars, P. (1975). The nature of political violence. *Social and Economic Studies*, 24(2), 221-238.

152. Amnesty International (2018) *Amnesty International Report 2017/18 – Philippines*. <https://www.refworld.org/docid/5a9938884.html>

153. Stanford University (December 2018) Mapping militant organizations. Islamic State –Sinai Province (Wilayat Sinai). <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/islamic-state-sinai-province>

154. Al-Tamimi, A.(2017) The aormation of Hay’at Tahrir al-Sham and uider eensions in the Syrian uinsurgency. *CTC Sentinel*. CTC at West Point, 16-20.

155. Komar. R. & Triebert, C. (2016) Jabhat Fateh al-Sham’s income and resources.”Hate Speech International. <https://www.hate-speech.org/jabhat-fateh-al-shams-income-and-resources-an-open-source-investigation/#fn-2879-45>.

156. United Nations (UN Office of Counter-Terrorism. (n.d.) Threats to international peace and security. Foreign terrorist fighters. <https://www.un.org/counterterrorism/foreign-terrorist-fighters>

157. United Nations Security Council (2016) Nusret Imamovic. https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/individual/nusret-imamovic

158. Dureab, F., Shibib, K., Al-Yousufi, R. & Albrecht, J. (2018). Yemen: Cholera outbreak and the ongoing armed conflict. *The Journal of Infection in Developing Countries*. 12. 397-403. 10.3855/jidc.10129.

159. New York Times (2021) Fear spreads in Kabul as Taliban take charge. <https://www.nytimes.com/live/2021/08/16/world/taliban-afghanistan-news>

160. Семиженко А., Коберник К. (2021) Ашрафа Гані прославила книжка про те, як реформувати держави-невдахи. Він вирішив врятувати Афганістан, однак «підручник» не спрацював — історія президента, який передав країну талібам. Бабель. <https://babel.ua/texts/68391-ashrafa-gani-proslavila-knizhka-pro-te-yak-reformuvati-derzhavi-nevdahi-vin-virishiv-vryatuvati-afganistan-odnak-pidruchnik-ne-spracyuvav-istoriya-prezidenta-yakiy-peredav-krajinu-talibam>

161. Телішевська, С. (2021) Експрезидент Афганістану Гані в першому після втечі відеозверненні заявив, що його планували вбити. Бабель. <https://babel.ua/news/68489-ya-buv-zmusheniy-pokinuti-batkivshchinu-eksprezident-afganistanu-gani-zayaviv-shcho-yogo-planuvali-vbiti>

162. National Legislative Bodies / National Authorities. (2016) *Colombia: Final Agreement to End the Armed Conflict and Build a Stable and Lasting Peace*. <https://www.refworld.org/docid/5b68465c4.html>

163. BBC (2019) Bogotá blast: Deadly car bomb kills 20 in Colombian capital. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-46904683>

164. BBC News (2020) Colombia's ELN rebels call ceasefire over coronavirus. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-52090169>

165. Acosta, L. J. (2021) Colombia extradites ELN rebel fighters to U.S. for first time. Reuters. <https://www.reuters.com/world/americas/colombia-extradites-eln-rebel-fighters-us-first-time-2021-08-19/>

166. Amnesty International (2021) Colombia: Violent repression, paramilitarism, illegal detention and torture of peaceful protesters in Cali. Press release. <https://www.amnesty.nl/content/uploads/2021/07/Cali-press-release-ENG-UPDATED.pdf?x84127>

167. United States Department of State (n.d.) State sponsors of terrorism. <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/>

168. United Nations, World Bank (2018) Pathways for Peace: Inclusive approaches to preventing violent conflict. Washington, DC: World Bank. ©

World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/28337>
License: CC BY 3.0 IGO.

169. Gueorguiev, N. et al. (2021) Avoid a fall or fly again: Turning points of state fragility. No 2021/133, IMF Working Papers, International Monetary Fund. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:imf:imfwpa:2021/133>.

170. Madhuraj, A. (2020) African compliance with state fragility to gain agency in the international system: A case study of Uganda. *African Journal of Political Science and International Relations*, 14(3), 103-115. DOI: 10.5897/AJPSIR2019.1214

171. OECD (2006) Whole of Government approaches to fragile states. DAC Guidelines and Reference Series, OECD/DAC, Paris.

172. OECD (2008) Whole-of-Government approaches to fragile states. *OECD Journal on Development*, vol. 8/3, https://doi.org/10.1787/journal_dev-v8-art39-en.

173. United States (2019) *Department of Homeland Security strategic framework for countering terrorism and targeted violence*. <https://purl.fdlp.gov/GPO/gpo126140> Washington, D.C.: Homeland Security.

174. Swiss, L. & Brown, S. (2015) The aid orphan myth. *Third World Quarterly*, 36:2, 240-256, doi: 10.1080/01436597.2015.1013319

175. Pietschmann E. (2016) Fragmentation's losers: Who are the aid orphans? In: Klingebiel S., Mahn T., Negre M. (eds) *The fragmentation of aid. Rethinking international development series*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/978-1-137-55357-7_6

176. Quibria, M. G. (2014) Aid effectiveness: research, policy and unresolved issues, *Development Studies Research*, 1:1, 75-87, DOI: 10.1080/21665095.2014.922890

177. Bauhr, M., Charron, N., & Nasiritousi, N. Does corruption cause aid fatigue? Public opinion and the aid-corruption paradox. *International Studies Quarterly*, 57, 3, 568–579. <https://doi.org/10.1111/isqu.12025>

178. OECD (n.d.) The High Level Fora on Aid Effectiveness: A history - OECD.

<https://www.oecd.org/dac/effectiveness/thehighlevelforaonaideffectivenessahistory.htm>

179. Wood, B, et al. (2011) The evaluation of the Paris Declaration, Final report. Copenhagen: OECD Publishing.

180. OECD (2011) Busan partnership for effective development cooperation: Fourth high level forum on aid effectiveness. Busan, Republic of Korea, 29 November - 1 December 2011, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/54de7baa-en>.

181. The DAC International Network on Conflict and Fragility (2018) INCAF response to Pathways for Peace: Inclusive approaches to preventing violent conflict. https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/INCAF_collective_response_Pathways4Peace.pdf

182. CSPPS (n.d.) Civil Society Platform for Peacebuilding and Statebuilding. Who we are. <https://www.cspps.org/who-we-are>

183. Puri, H. S. (2010) Rise of the Global South and its impact on South-South cooperation. *Development Outreach*, 12:2, 7-9. https://doi.org/10.1596/1020-797X_12_2_7

184. Gray, K. & Gills, B. K. (2016) South–South cooperation and the rise of the Global South. *Third World Quarterly*, 37:4, 557-574. doi: 10.1080/01436597.2015.1128817

185. International Dialogue on Peacebuilding and State-building (IDPS) (2011) A New Deal for engagement in fragile states. https://www.pbsdialogue.org/media/filer_public/07/69/07692de0-3557-494e-918e-18df00e9ef73/the_new_deal.pdf

186. g7+ (2013) Note on the Fragility Spectrum. <https://g7plus.org/attach-pdf/Fragility%20Spectrum%20in%20English.pdf>

187. International Aid Transparency Initiative (IATI) (n.d.) About International Aid Transparency Initiative. URL: <https://iatistandard.org/en/about/iati-standard/>

188. Locke, R. & Wyeth, W. (2012) Busan and beyond: Implementing the “New Deal” for fragile states. Issue Brief. International Peace Institute. https://www.files.ethz.ch/isn/150685/ipi_e_pub_busan_and_beyond.pdf

189. Hughes, J., Hooley, T., Hage, S., & Ingram, G. (2014) Implementing the New Deal for fragile states. Brookings Institution Policy Paper 2014(02). URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2014/07/global_20160811_new_deal_fragile_states.pdf

190. Hearn, S. (2016) Independent review of the New Deal for Engagement in Fragile States for the International Dialogue on Peacebuilding and Statebuilding. New York: Center on International Cooperation, New York University.

191. International Dialogue on Peacebuilding and State-building (IDPS) (2016) Stockholm declaration on addressing fragility and building peace in a changing world. <https://www.government.se/contentassets/8c2491b60d494dd8a2c1046b9336ee52/stockholm-declaration-on-addressing-fragility-and-building-peace-in-a-changing-world.pdf>

192. US Department of State (2020) US Strategy to prevent conflict and promote stability. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/01/2020-US-Strategy-to-Prevent-Conflict-and-Promote-Stabilit-508c-508.pdf>

193. Mercy Corps (2020) Global Fragility Act two-pager. https://www.mercycorps.org/sites/default/files/2020-06/GFA_Summary_and_Timeline_Mercy_Corps.pdf

194. United States (2017). The national security strategy of the United States of America. Washington: President of the U.S.

195. Institute for Economics & Peace (2018) The economic value of peace 2018: Measuring the global economic impact of violence and conflict. <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/08/Economic-Value-of-Peace-2018.pdf>
196. Galvin, N. (2009) Prophet of peace. The Sydney Morning Herald. <https://www.smh.com.au/national/prophet-of-peace-20090503-aqzc.html>
197. Integrated Research (IR) (n.d) The history of IR, what we do and our core values. <https://www.ir.com/about-us>
198. Religions for Peace (n.d.) Leadership. Mr. Steve Killelea https://www.rfp.org/leadership_member/mr-steve-killelea/
199. Club de Madrid (n.d.) President's circle. A select group of philanthropists. <http://www.clubmadrid.org/what-we-do/presidents-circle/>
200. Ibrahimi, S. Y. (2018). Violence-producing Dynamics of Fragile States: How State Fragility in Iraq Contributed to the Emergence of Islamic State. *Terrorism and Political Violence*, 1–23. doi:10.1080/09546553.2018.1463914
201. UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA) (2021) Global Humanitarian Overview 2021. OCHA Geneva. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/GHO2021_EN.pdf
202. Marc, A. & Jones, B. (2021) The New geopolitic of state fragility. Nonstate armed actors and illicit economies: What the Biden administration needs to know. Brookings's Initiative on Nonstate Armed Actors. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/02/03/the-new-geopolitics-of-state-fragility/>